

Isparta Okulu'ndan Kavram Birliğı Çağrısı: Yazın İncelemesi Terimleri

Isparta Okulu Dergisi
2025, Cilt: 5(1), s.1-12
<https://ispartaokuludergisi.com>
iodergisi@gmail.com

Tuba SAYGIN AVŞAR¹, Ramazan ERDEM², Burak KUNDAKÇI^{3,4}

A Call for Conceptual Unity from Isparta School: Literature Review Terminology

Özet

Bu makale, Türkçe akademik yazında yazın incelemesi terimlerinde yaşanan kavramsal belirsizlikleri ele alarak tutarlı terim önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Yazın incelemesi, bir konudaki mevcut bilimsel verilerin tamamını detaylıca incelemek, verileri haritalandırmak, boşlukları belirlemek ve yeni sorular oluşturmak için kullanılan temel bir yöntemdir. Ancak, "derleme", "literatür taraması" ve "yazın incelemesi" gibi terimlerin farklı kullanımları bilimsel iletişimde tutarsızlığa sebep olmaktadır. Bu çalışmada, sosyo-bilişsel yaklaşım benimsenerek, İngilizce kavramların uygun şekilde Türkçeleştirilmesi önerilmektedir. Bu kapsamda “*traditional literature review*” için “geleneksel yazın incelemesi”, “*systematic literature review*” için “sistematik yazın incelemesi”, “*rapid literature review*” için “hızlı yazın incelemesi”, “*systematic scoping review*” için “sistematik kapsam incelemesi”, “*umbrella review*” için “şemsiye yazın incelemesi”, “*qualitative literature review*” için “nitel yazın incelemesi”, ve “*integrated review*” için “bütünleşik yazın incelemesi” önerilmektedir. Çalışmada bu terimlerin uluslararası rehberlerle uyumlu olduğu vurgulanarak, tutarlı kullanımın bilimsel şeffaflığı ve disiplinler arası iletişimi güçlendireceği savunulmaktadır. Bu çalışma terimlerin tutarlılığını teşvik ederek, Türkiye’de daha sağlam ve iletişim odaklı bir akademik ortamın oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazın İncelemesi, Kapsam İnceleme, Sentez

¹ Dr., Kıdemli Araştırmacı, Institute for Global Health, University College London, t.avsar@ucl.ac.uk, Sorumlu Yazar

² Prof. Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, raerdem@yahoo.com

³ Dr. Araştırma Görevlisi, Centre for Musculoskeletal Research, The University of Manchester, burak.kundakci@manchester.ac.uk

⁴ Sheffield Centre for Health and Related Research (SCHARR), The University of Sheffield, Sheffield, UK

Abstract

This article seeks to clarify the conceptual ambiguities surrounding literature review terminology within Turkish academic discourse and proposes a coherent framework for consistent usage. As a foundational method in scientific inquiry, literature review serves critical functions, including critically reviewing and mapping existing evidence, identifying research gaps, and generating novel questions. However, terminological inconsistencies, particularly in the use of expressions such as “review,” “literature review,” and “literature survey,” hinder scientific communication and methodological clarity. To address this issue, the study adopts a socio-cognitive approach to the Turkish adaptation of English-language concepts, emphasising semantic precision and contextual relevance. Accordingly, it recommends the following standardised terms: geleneksel yazın incelemesi (traditional literature review), sistematik yazın incelemesi (systematic literature review), hızlı yazın incelemesi (rapid literature review), sistematik kapsam incelemesi (systematic scoping review), şemsiye yazın incelemesi (umbrella review), nitel yazın incelemesi (qualitative literature review), and bütünlük yazın incelemesi (integrated review). The proposed terminology aligns with international methodological guidelines and aims to enhance scientific transparency and interdisciplinary dialogue. By fostering terminological consistency, the study contributes to the development of a more robust and communicative academic environment in Türkiye.

Keywords: Literature Review, Scoping Review, Synthesis

Giriş

Bilimsel araştırmaların temel yapı taşlarından biri olan yazın incelemesi, bir konu hakkında kapsamlı bir bilgi sağlamak için birden fazla çalışmanın bulgularını bütünlüştürür. Mevcut verilerin haritalandırılması, yazındaki boşlukların belirlenmesi ve yeni araştırma soruları ortaya konulması için gereklidir (Synder, 2019). Yazın incelemesi bireysel çalışmaların ortaya koyamadığı kalıpları, çelişkileri ve ilişkileri ortaya çıkarabilir. Ayrıca, yazın incelemeleri ekonomik değerlendirmeler gibi bazı çalışmalarda temel parametrelerin belirlenmesinde de kullanılır (Drummond vd., 2008).

Teorik temelleri ve kullanılan yöntemler bakımından birbirinden farklılaşan farklı yazın incelemesi türleri mevcuttur (Grant vd., 2009). Buna ek olarak Türkçe yayımlanan bilimsel çalışmalarda, yazın incelemesi türleri için çok çeşitli Türkçe karşılıklar tercih edilmektedir. Örneğin, "derleme", "literatür taraması" ve "yazın incelemesi" kelimeleri bazen aynı çalışma türünü tanımlamak amacıyla kullanılmakta iken, bazen yazın incelemesinin farklı aşamalarını ifade etmek için kullanılmaktadır (örneğin, literatür taraması veri tabanlarında makale arama işlemini ifade edebilir).

Bu kavram tutarsızlıkları, bilimsel iletişimde anlaşılabilirliği azaltmakta ve araştırma yöntemlerinin doğru aktarılmasını zorlaştırmaktadır. Bilimsel kavramların yerleştirilmesi sadece dilsel değil, aynı zamanda kavramsal bir işlemdir. Türkçeleşmiş terimlerin kullanımı bilimsel düşüncenin yaygınlaşmasını kolaylaştırır, kavramların içselleştirilmesini artırır ve dilin gelişimine katkı sağlar

(Arıcı ve Kaldırım, 2015). Ancak, dilsel kökeni güçlendirmek ile bazı yerleşik kavramları koruyarak akademik anlam birliğini sürdürmek arasında bir denge kurmak gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Türkçe olarak yapılan bilimsel çalışmalarda birçok terim, kavram farklı dillerden ödünç alarak kullanılmaktadır (Canım-Alkan, 2016). Bu ödünç alma sürecinde herhangi bir rehber ya da ortak bir anlayış bulunmadığı için her bilim insanı kendi öznel bakışıyla kavramı Türkçeleştirmektedir. Bu da ciddi anlamda kavram karmaşasına yol açmaktadır. İlaveten ödün alınan kavramın farklı dildeki bağlamı dikkate alınmadığında ciddi anlam kayıpları söz konusu olmaktadır.

Yazın incelemesi, günümüzde bilimsel çalışmalarda temel bir yöntem olmakla birlikte, bu kavramın karşılandığı terimlerdeki farklılıklar bilimsel tutarlılığı tehdit etmektedir. Bu makale, Türkçe akademik yazında yazın incelemesi ile ilişkili kavramlarda yaşanan belirsizlikleri tartışmak ve bu konuda kavramsal bir birlik oluşturma çabasına katkı sunmayı amaçlamıştır.

Sağlık okuryazarlığı; sağlık hizmetlerinin etkin kullanımı, bireylerin kendi sağlıkları üzerindeki kontrolünün artırılması ve sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi açısından kritik öneme sahip kavramlardan biri olarak değerlendirilebilir. İnsan yaşamının temel unsurlarından biri olan sağlık alanında; bilgi temelli, çok boyutlu ve dinamik yapısıyla; bilgi edinme, anlamlandırma, davranışa dönüştürme ve bu davranışları sürdürülebilir kılma becerilerini ifade eden sağlık okuryazarlığı (Kaya, 2024), sağlık sistemlerinin karmaşıklığı ve tıbbi bilginin hızla artması nedeniyle günümüz sağlık sistemlerinin en önemli kavramlarından biri haline gelmiştir (Nutbeam, 2000; Sørensen vd., 2012).

Yöntem

Çalışmada kavramların Türkçe karşılıklarının belirlenmesi için öncelikle kavramsal çözümleme yapılarak, terimin İngilizce kaynak anlamı, kullanım bağlamı ve özgül bilimsel işlevi belirlenmiştir. Kavramsal çözümleme sürecinde, her inceleme türü için öncelikle uluslararası rehberlerdeki tanımlar incelenmiştir (Arksey ve O'Malley, 2025; Aromataris vd., 2020; Higgins vd., 2024, ardından Türkçe karşılıklar dilbilimsel ve yöntemsel ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Dilbilimsel ölçütler arasında TDK sözlük anlamları, kelimenin Türkçe doğal akışa uygunluğu ve sosyo-bilişsel yaklaşım ilkeleri yer almıştır. Yöntemsel ölçütler ise terimin ilgili inceleme türünün kapsamını ve rehber uyumunu korumasını sağlamıştır.

Türkçeleştirme kararları şu somut ölçütlere göre verilmiştir:

- (i) TDK sözlük anlamı ve Türkçe doğal akışa uygunluk,
- (ii) Uluslararası rehberlerdeki tanım ve kapsam ile uyum,
- (iii) Kavramın yöntemsel işlevini koruma,
- (iv) Sosyo-bilişsel yaklaşım ilkeleri (prototipiklik, bağlamlılık, disiplinlerarasılık).

Çalışmada yapılan terim önerilerinin Türkçeye dilbilimsel açıdan uygunluğunu

sağlamak için kullanılan sosyo-bilişsel yaklaşımın temel ilkeleri şunlardır (Temmerman ve Kerremans, 2004):

1. Prototipiklik İlkesi

Kavramsal kategoriler her zaman kesin sınırlarla belirlenmiş değildir. Tanımlar katı olmaktan ziyade, “prototipik” merkezler etrafında yer alır ve sınırları daha belirsizdir. Gerçek kullanımda terimlerin anlamı bağlama göre değişebilir. Örneğin, “Meyve” kategorisinde elma prototipik bir örnektir; herkes elmayı meyve olarak tanıır. Ancak domates gibi sınırda kalan örnekler, bağlama göre meyve ya da sebze olarak değerlendirilebilir.

2. Bilişsel Bağlılık

Terminoloji, uzmanların bilgiyi gerçekte nasıl kavramsallaştırdığını yansıtmalıdır. Terimler, uzmanların zihinsel temsilleri ve kavramsal yapıları dikkate alınarak ele alınmalıdır. Örneğin, bir biyolog için “hücre” terimi, çekirdek, sitoplazma ve organellerle birlikte zihinsel bir yapı olarak kavramsallaşır. Terminoloji bu zihinsel modeli yansıtmalıdır; sadece sözlük tanımı yeterli olmaz.

3. Sosyokültürel Bağlılık / Bağlamlılık

Terimler, topluluklar (uzmanlar, kurumlar, kullanıcılar vb.) arasındaki sosyal müzakere süreciyle anlam kazanır. Kültürel ve disiplinler farklılıklar önemli olup, terimler kullanım bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Örneğin, “Sürdürülebilirlik” terimi bir çevre bilimci için ekolojik dengeyi, bir ekonomist için kaynak verimliliğini, bir siyasetçi için toplumsal politikaları ifade edebilir. Anlamı, kullanıldığı topluluğa ve bağlama göre şekillenir.

4. Dinamiklik

Terimler ve kavramlar zamanla değişir ve evrilir. Terminoloji sabit ve durağan değildir; anlamlar, bilgi geliştikçe ve kullanım değiştikçe dönüşebilir. Örneğin, “Bulut bilişim” terimi 2000’lerin başında yeni bir teknoloji iken, günümüzde çok daha geniş bir kavram haline gelmiştir. İçeriği ve kapsamı zamanla değişmiştir.

5. Disiplinlerarasılık

Günümüz kavramları çoğunlukla birden fazla disiplinin kesişiminde yer alır. Terminoloji çalışmalarında yalnızca tek bir alanın değil, birden fazla uzmanlık alanının bakış açılarının dikkate alınması gerekir. Örneğin, “Yapay zeka” terimi hem bilgisayar biliminde algoritmalarla, hem psikolojide insan benzeri düşünme ile, hem de etik alanında karar alma sorumluluğu ile ilişkilidir. Bu nedenle farklı disiplinlerin katkısı önemlidir.

Sosyo-bilişsel yaklaşım ilkeleri, İngilizce kaynaklı kavramların Türkçeye yalnızca dilbilgisel çeviriyle değil, doğru bir kavramsal yerleştirme ile aktarılması gerektiğini hatırlatır. Bu ilkeleri dikkate almak, terimin benimsenmesini, anlaşılmasını ve kalıcı olmasını büyük ölçüde kolaylaştırır.

Yazın İncelemesi Terimleri

Derleme, Literatür Taraması ve Yazın İncelemesi

İngilizce’de “review” ya da “literature review” kelimeleri yerine "derleme", "literatür taraması" ve "yazın incelemesi" ifadeleri genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Oysa bu terimler arasında hem dilbilimsel hem de yöntemsel açıdan anlam farkları vardır. "derleme" daha genel ve sistematik olmayan bir bilgi toplama sürecini ifade ederken, "literatür taraması" terimi çoğu zaman eleştirel ve sistemli bir değerlendirme sürecini kapsamaktadır. Ancak "literatür" kelimesi, yabancı kökenli olması nedeniyle Türkçenin doğal akışına aykırı görülebilmektedir. TDK’daki karşılıkları da “edebiyat” ve “kaynak” olup, bir konuyla ilgili bilimsel yöntemler kullanılarak oluşturulmuş çalışmalar anlamını vermemektedir (TDK, t.y.). Bu nedenlerle "literatür incelemesi" yerine "yazın incelemesi" terimi önerilmektedir.

Sistematik olmayan incelemeler kümesinde, prototipiklik İlkesi uyarınca ‘geleneksel yazın incelemesi’ prototipik merkez olarak kabul edilmiştir. Bu kavram, uluslararası yazında ‘traditional literature review’ ile doğrudan örtüşmekte ve sistematik olmayan, anlatı odaklı incelemelerin en yaygın biçimini temsil etmektedir. ‘Derleme’ ise daha genel bir bilgi toplama sürecini ifade eder ve yöntemsel çerçevesi belirsizdir; bu nedenle kavramsal olarak daha dışsal bir konumda yer alır. ‘Literatür taraması’ ise yoğunlukla veri tabanı arama sürecini veya sınırlı bir kaynak incelemesini ifade eder, bu nedenle yöntemsel netliği düşük ve bağlamsal kullanımı değişkendir.

"Literatür" kelimesine karşılık olarak bazı akademik yayınlarda "alanyazın" terimi kullanılmaktadır (örneğin Ekinci vd., 2021). Ancak “alanyazın” kelimesi, "bir alt alanın yazını" gibi özel bir anlam taşıyormuş izlenimi vererek genel anlamda yapılan akademik değerlendirmeleri sınırlandırabilir. Oysa “yazın incelemesi” ifadesi, hem yöntemsel derinliği hem de disiplinler üstü uygulanabilirliği daha anlaşılır biçimde karşılamaktadır. Sosyo-bilişsel yaklaşımın Sosyokültürel Bağlılık ilkesi uyarınca, terimlerin topluluklar arası müzakereyle anlam kazandığı kabul edilmekle birlikte, geniş akademik toplulukta kavramsal birlik sağlamak için daha kapsayıcı bir karşılık tercih edilmelidir. Bu nedenle, uluslararası literatürdeki ‘literature’ kavramının kapsamını koruyan ve Türkçenin doğal akışına uygun olan ‘yazın’ terimi önerilmektedir. "Alanyazın" gibi yeni türetilmiş terimlere gerek kalmaksızın, "yazın" terimi tek başına yeterli ve yerindedir.

Yazın İncelemesi Türleri

Çalışmada ele alınan temel yazın incelemesi türlerinin kısa tanımları, İngilizce terimleri ve önerilen Türkçe karşılıkları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Yazın İncelemesi Türleri

İngilizce Kavram	Türkçe Karşılık	Kısa Tanım
Traditional Literature Review	Geleneksel Yazın İncelemesi	Sistematiik olmayan, genel bilgi sunan anlatı odaklı inceleme.
Systematic Literature Review	Sistematiik Yazın İncelemesi	Belirli kurallara göre yürütölen, kapsamlı ve tekrarlanabilir inceleme.
Rapid Literature Review	Hızlı Yazın İncelemesi	Sistematiik incelemenin hızlandırılmış, sadeleştirilmiş hali.
Systematic Scoping Review	Sistematiik Kapsam İncelemesi	Geniş ve keşif odaklı sorular için yapılan sistematiik kapsam belirleme.
Umbrella Review	Şemsiye Yazın İncelemesi	Sadece yazın incelemelerini kapsayan üst düzey sistematiik inceleme.
Qualitative Literature Review	Nitel Yazın İncelemesi	Nitel araştırmaları kapsayan sistematiik inceleme
Integrated Review	Bütünleşik Yazın İncelemesi	Farklı türdeki çalışmaları birleştirerek yeni kuramsal çerçeveler sunan inceleme.

Geleneksel Yazın İncelemesi (Traditional Literature Review)

Geleneksel yazın incelemesi, anlatı derleme veya sistematiik olmayan derleme olarak da bilinir. Geleneksel yazın incelemesi, birden fazla gerçeğe ve bağlamsal yoruma vurgu yapar ve sistematiik derlemelerin olgucu (pozitivist) temelleriyle karşıtlık gösterir (Sukhera, 2022). Bu incelemeler, yeni veri sunmaz; bunun yerine belirli bir konu hakkındaki mevcut verileri özetler ve analiz eder. Sistematiik derlemelere kıyasla daha eski bir yöntem olarak kabul edilir (Gregory vd., 2021). Sistematiik derlemelerin aksine PRISMA gibi yapılandırılmış protokollere uyarak yazılması şart değildir. Genellikle, tarihsel bakış açıları gibi sistematiik derlemelere uygun olmayan konular için kullanılır. Geleneksel yazın incelemesinin yapısı esnektir; yazarlar bulguları konulara veya karmaşıklık düzeyine göre sunabilirler.

Sistematiik Yazın İncelemesi (Systematic Literature Review)

Systematic Literature Review karşılığı olarak, "sistematiik yazın incelemesi" kavramı önerilmektedir. Türkçede "Sistematiik" kelimesi TDK'da "düzenli, belli ilkelere, kurallara uyan" anlamında tanımlanmaktadır (TDK, t.y). Bu kelimenin yerini tutan ve yukarıda belirtilen dilbilimsel şartları sağlayan tek bir sözcük bulunamadığından kelime aynen kullanılmıştır.

Sistematiik yazın incelemesi, belirli bir araştırma sorusuna ilişkin mevcut tüm

kanıtı önyargıyı en aza indirerek ve güvenilir sonuçlar sunarak tanımlamak, seçmek, eleştirel olarak değerlendirmek ve sentezlemek amacıyla önceden tanımlanmış ve sistematik yaklaşımlar kullanan titiz bir araştırma yöntemidir (Higgins vd., 2024, Aromataris vd., 2014). Sistematik yazın incelemeleri için geliştirilmiş ve uluslararası kabul görmüş pek çok rehber bulunmakla birlikte, en yaygın olanları Cochrane sistematik inceleme rehberi ve PRISMA raporlama rehberidir (Higgins vd., 2024; Page vd., 2021). Sistematik yazın incelemelerinde elde edilen veriler sıklıkla meta-analiz yöntemiyle analiz edilir ve bundan dolayı bazen çalışmanın ismi için sistematik yazın incelemesi yerine meta-analiz teriminin tercih edildiği gözlenmiştir. Ancak meta-analiz bir çalışma tasarımı değil, özel bir istatistikî yöntem olduğundan uluslararası rehberlerde çalışma isminin sistematik yazın incelemesi, meta-analiz yapıldıysa meta-analizli sistematik yazın incelemesi olarak belirtilmesi önerilmektedir (Higgins vd., 2024, Kolaski vd., 2023).

Hızlı Yazın İncelemesi (Rapid Literature Review)

Rapid Literature Review kavramı için Türkçede “hızlı yazın incelemesi” ifadesi önerilmektedir. “Hızlı” sözcüğü, Türk Dil Kurumu’nda “çabuk yapılan, kısa sürede sonuçlanan” anlamında tanımlanmakta olup (TDK, t.y.), kavramın İngilizce karşılığını doğrudan ve doğru biçimde yansıtmaktadır.

Hızlı yazın incelemesi, karar vericilere zamanında kanıt sunmak amacıyla belirli sistematik inceleme adımlarını sadeleştiren veya kısmen atlayan, hızlandırılmış bir bilgi sentezi yöntemidir. Bu tür yazın incelemeleri genellikle 1–48 hafta içinde tamamlanırken (Featherstone vd., 2015), klasik sistematik incelemeler 12–24 ay sürebilmektedir (Higgins vd., 2024). Konunun aciliyetine ve araştırma sorusuna göre izlenen yöntemlerde değişiklikler yapılabilir. Örneğin, COVID-19 salgını ilgili politikalar geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla bu incelemeler sıklıkla kullanılmıştır (Tricco vd., 2020). Hızlı yazın incelemesi için uluslararası düzeyde kabul görmüş rehberler mevcuttur ve bunlardan biri de Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayımlanan kılavuzdur (Tricco vd., 2017).

Daha önce bu yöntem “hızlı derleme” olarak tanımlanmış olsa da, 10 Ağustos 2025 tarihinde Google Akademik, ULAKBİM ve DergiPark’ta yapılan aramada bu yöntemin kullanıldığı bir yayın bulunamamıştır (Deveci, 2024; İşcan ve Aksoy, 2022). Dolayısıyla bu yöntemin Türkçe yazında yeni ortaya çıkan bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

Sistematik Kapsam İncelemesi (Scoping Review)

Scoping Review kavramı için Türkçede “sistematik kapsam incelemesi” ifadesi önerilmektedir. Bu yöntem ilk olarak Arksey ve O’malley (2005) tarafından kavramsallaştırılmış olup; belirli bir konu, alan, kavram veya olguya ilişkin mevcut kanıtın kapsamını sistematik biçimde belirleyen, haritalayan ve özetleyen bir kanıt sentezi yaklaşımıdır (Munn vd., 2022). Sistematik kapsam incelemeleri, literatürün genişliğini ortaya koymayı, araştırma boşluklarını belirlemeyi ve kavramsal netliği sağlamayı amaçlar. Bu inceleme türü için de Johanna Briggs Institute (JBI) tarafından geliştirilen ve uluslararası düzeyde kabul görmüş olan metodolojik çerçeveler ve PRISMA-ScR raporlama standardı yayımlanmıştır

(Tricco vd., 2018, Aromataris, 2020; Pollock vd., 2023).

“Scoping review” kavramının Türkçeye çevrilmesinde de bugüne kadar tam bir birlik sağlanamamıştır. Yayınlar da “kapsamlı inceleme”, “kapsam incelemesi”, “kapsamlı literatür taraması” gibi farklı terimler kullanılmaktadır. Ancak bu terimler, çoğu zaman sistematik olmayan incelemelerle karışmakta ve yöntemsel netliği azaltmaktadır.

“Kapsamlı yazın incelemesi” ifadesi, terim olarak yerinde bir kullanımdır. Gerçekten de bu tür çalışmalar, sistematik yazın incelemelerine kıyasla daha geniş kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Sistematik yazın incelemelerinde genellikle belirli ve dar kapsamlı bir araştırma sorusuna (örneğin, “X’in Y üzerindeki etkisi nedir?”) cevap aranırken, kapsamlı yazın incelemeleri daha genel ve keşif odaklı sorularla yazına daha geniş bir açıdan yaklaşmaktadır. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda “kapsamlı derleme” ya da “kapsamlı inceleme” gibi ifadelerin, sistematik olmayan klasik derleme türlerine nitelik kazandırmak amacıyla kullanıldığı gözlemlenmektedir (örneğin, Okçu, 2025). Bu tür kullanımlar kavramsal belirsizlik yaratmakta ve yönteme dair yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir.

Bu belirsizliği gidermek ve çalışmanın sistematik yazın incelemesi ilkelerine uygun olarak yürütüldüğünü açıkça ifade edebilmek adına, ilgili çalışmalar için ‘sistematik kapsam incelemesi’ teriminin kullanılması önerilmektedir. Bu tercih, uluslararası raporlama standartlarının öngördüğü zorunlu sistematik adımlara dayanmaktadır. Bu rehberlerde, kapsam incelemesi sürecinin protokol geliştirme, sistematik arama, dahil etme/eleme ölçütleri, veri toplanması ve raporlama gibi yapılandırılmış aşamaları izlemesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla, ‘kapsam incelemesi’ ifadesi tek başına bu yöntemsel titizliği yansıtmakta yetersiz kalmakta; ‘sistematik’ ibaresi, uluslararası standartlarla uyumu ve yöntemsel şeffaflığı vurgulamak için eklenmiştir.

Şemsiye Yazın İncelemesi (Umbrella Review)

Umbrella Review kavramı için Türkçede “şemsiye yazın incelemesi” ifadesi önerilmektedir. Bu terim, “meta-review” ya da “review of reviews” olarak da adlandırılır ve özellikle sistematik yazın incelemelerini ele alan bir inceleme türüdür (Aromataris vd., 2015, Faulkner vd., 2022). Bir konuda çok sayıda çalışma ve yazın incelemesinin yayımlandığı durumlarda tercih edilir. Bu inceleme türü de sistematik yazın incelemesiyle aynı yaklaşım ve süreçlere dayanır; ancak temel farkı, incelemeye sadece yazın incelemesi çalışmalarının dahil edilmesi, birincil çalışmaların dahil edilmemesidir (Fernandez vd., 2025).

Nitel Yazın İncelemesi (Qualitative Literature Review)

Qualitative Literature Review karşılığı olarak, “nitel yazın incelemesi” terimi önerilmektedir.

Nitel yazın incelemesi, ilgi duyulan bir olguya dair kanıtları özetlemek veya nicel kanıtları tamamlamak amacıyla, nitel araştırma çalışmalarından elde edilen bulguları sentezleyen sistematik bir inceleme türüdür. Bu yöntem, diğer sistematik inceleme türlerinde olduğu gibi, protokol geliştirme, sistematik arama,

kalite değerlendirmesi ve veri sentezi gibi sistematik yaklaşımları takip eder (Noyes vd., 2018).

Bu inceleme türünün temel amacı, birincil nitel araştırmaların sıklıkla ele aldığı, genellikle incelikli veya hassas nitelikteki konulara dair daha derin bir anlayış oluşturmaktır (Flemming vd., 2019). Nitel yazın incelemesinden elde edilen bulgular, bir durumun etkisiyle ilgili çeşitli yorumlar sağlayabilir ve bireylerin veya grupların alınan hizmetlere dair deneyimlerini, görüşlerini, inançlarını ve önceliklerini daha iyi anlamayı mümkün kılabilir (Flemming vd., 2019). Cochrane Nitel ve Uygulama Yöntemleri Grubu (Cochrane Qualitative and Implementation Methods Group) tarafından yayımlanan rehberler nitel yazın incelemeleri için yol göstermektedir (Noyes vd., 2018).

Bütünleşik Yazın İncelemesi (Integrated Review)

Integrated Review kavramı için diğer kavram önerileriyle tutarlı olacak şekilde “bütünleşik yazın incelemesi” terimi önerilmektedir. Bütünleşik yazın incelemesi tek bir çalışma türüne odaklanmak yerine bir soruya cevap bulmak için yapılmış farklı çalışma türlerini (örn., deneysel ve deneysel olmayan çalışmalar) sistematik olarak bir araya getirerek mevcut bilgiyi sentezleyen bir yazın incelemesi türüdür (Toronto vd., 2005). Böylelikle nicel ve nitel verilerin tamamı birlikte ele alınarak bir konunun farklı yönleri incelenir. Bütünleşik yazın incelemesi için geliştirilmiş ve sıklıkla kullanılan bir yöntem rehberi de mevcuttur (Toronto vd., 2020).

Tartışma

Yazın incelemesi, bilimsel bilginin yapılandırılması ve değerlendirilmesinde temel bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Ancak Türkçe akademik yazında bu yöntemi tanımlamak için kullanılan terimlerdeki çeşitlilik, hem kavramsal belirsizliklere hem de yöntemsel tutarsızlıklara yol açmaktadır. Bu çalışma, yazın incelemesi türlerine ilişkin Türkçe karşılıkların dilbilimsel ve yöntemsel açıdan değerlendirilmesini amaçlamış; uluslararası rehberlerle uyumlu, tutarlı ve anlaşılır terim önerileri sunarak bilimsel iletişimin niteliğini artırmayı hedeflemiştir. Kavram birliği sağlanması, hem araştırma süreçlerinin şeffaflığını destekleyecek hem de disiplinler arası etkileşimi kolaylaştıracaktır.

Yayımlanan çalışmalarda kullanılan yaklaşım veya yöntemlere bağlı olarak yazın incelemelerine farklı isimler verilmesinden dolayı bu çalışmada ele alınan türler dışında farklı türler de olduğu iddia edilebilir (örneğin, meta-analiz, hızlı yazın incelemesi ya da eleştirel yazın incelemesi). Ancak kullanılan yöntemin çalışma tasarımından bağımsız olarak ele alınması gerektiğinden bu çalışmada yazın incelemesi türleri belirlenirken çalışma tasarımı esas alınmıştır. Çalışmaya dâhil edilecek yazın incelemesi türleri belirlenirken de sıklıkla kullanılan ve hakkında uluslararası bir rehber bulunan türler esas alınmıştır. Çalışmada sunulan terimler ve ilkeler kullanılarak tutarlı yeni terimler üretilmesi de mümkündür. İlerleyen araştırmalarda, meta-sentez gibi analiz yöntemlerinin terminolojik konumunun netleştirilmesi, yazın incelemesi alanında kapsamlı bir kavramsal birlik sağlanmasına katkı sunacaktır.

Bu çalışmada ele alınan yazın incelemesi türlerinin herhangi birinin diğerinden

daha değerli olduğu iddia edilmemektedir. Özellikle, sistematik yazın incelemelerini geleneksel incelemelerin üzerinde konumlandıran yaygın hiyerarşi, bazı durumlarda yanlış yönlendirici olabilir; çünkü her iki yöntem de farklı ve birbirini tamamlayan amaçlara hizmet eder. Anlatı derlemelerinin yorumsal ve eleştirel açıdan güçlü yönlerinin yeterince tanınmaması ise, araştırma israfına yol açabilir ve karmaşık alanlardaki anlayış derinliğini sınırlayabilir (Greenhalgh vd., 2018).

Bu çalışma; araştırmacılar, editörler ve eğitimciler açısından dikkate değer sonuçlar taşımaktadır. Yayımlanan bilimsel çalışmalarda tutarlılığı sağlamak adına, yazarlar çalışmalarında yukarıda önerilen terimleri kullanmayı benimseyebilirler. Akademik dergi editörleri ve hakemler yazın incelemesi çalışmalarında mutlaka ilgili bir rehbera atıf yapılmasını ve mümkünse o yazın incelemesi yöntemi ile ilgili bir kontrol listesinin makaleyle birlikte kaydedilmesini talep edebilirler. Buna ek olarak lisansüstü eğitim derslerinde yazın incelemesi kavramlarına ve uluslararası rehberlere yer verilmesi de bu hassasiyetin yeni araştırmacılara aktarılması için önemlidir.

Sonuç

Türkçe akademik yazında kullanılan bilimsel terimlerde tutarlılığın sağlanması, bilimsel iletişimin niteliğini artıracak ve kavramların toplumsallaşmasına katkı sunacaktır. "Yazın" terimi "literatür" karşısında daha yerli ve kavramsal olarak yeterlidir. "Alanyazın" gibi türetmelere gerek kalmaksızın, mevcut dil kaynaklarıyla kavramsal birlik kurulabilir. Çalışma, hem uluslararası anlam birliğini hem de Türkçenin ifade kabiliyetini korumak amacıyla tanımlanan terimlerin akademik yayınlarda benimsenmesini önermektedir.

Akademik topluluk içindeki terim tercihleri farklılık gösterebilir; ancak ortak payda yöntemsel şeffaflık ve bilimsel tutarlılık olmalıdır. Bu da kullanılan terimlerin bağlı bulunduğu yöntem rehberleri (Aromatis vd., 2020; Higgins vd., 2019) ile ilişkilendirilmesiyle sağlanabilir. Kavram birliğine yönelik bu girişimin, alanyazında daha net ve etkili bir bilimsel iletişime katkı sağlaması umulmaktadır.

Teşekkür

Dilbilim yönünden izlenen yaklaşımı ve önerilen terimleri inceleyerek geri bildirim sunan Dr. Osman Çöllü ve Dr. Tuğba Erhan'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Arıcı, A. F., & Kaldırım, A. (2015). 21. yüzyılda bir medeniyet ve bilim dili olarak Türkçe: sorunlar ve çözümler. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 269-284.

Arksey, H., & O'malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32.

Aromataris E, Munn Z (2020). JBI Manual for Evidence Synthesis JBI, 2020. Available at <https://synthesismanual.jbi.global>. DOI: [10.46658/JBIMES-20-01](https://doi.org/10.46658/JBIMES-20-01)

Aromataris, E., & Pearson, A. (2014). The systematic review: an overview. *The American Journal of Nursing*, 114(3), 53-58. DOI:10.1097/01.NAJ.0000444496.24228.2c

Aromataris, E., Fernandez, R., Godfrey, C. M., Holly, C., Khalil, H., & Tungpunkom, P. (2015). Summarizing systematic reviews: methodological development, conduct and reporting of an umbrella review approach. *JBIM Evidence Implementation*, 13(3), 132-140.

Canım-Alkan, S. (2016). Türkçe akademik yazımda çeviri ve terim sorunları. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), 78-79.

Deveci, İ. (2024). Çevrim içi sistematik literatür derleme eğitiminin doktora öğrencileri üzerindeki yansımaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 129-156.

Drummond, M. F., Iglesias, C. P., & Cooper, N. J. (2008). Systematic reviews and economic evaluations conducted for the National Institute for Health and Clinical Excellence in the United Kingdom: a game of two halves?. *International Journal Of Technology Assessment in Health Care*, 24(2), 146-150. <https://doi.org/10.1017/S0266462308080203>.

Ekinci, Y., Tutgun-ünal, A., & Tarhan, N. (2021). Dijital sağlık okuryazarlığı üzerine bir alanyazın incelemesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 148-165.

Faulkner, G., Fagan, M. J., & Lee, J. (2022). Umbrella reviews (systematic review of reviews). *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 15(1), 73-90.

Fernandez, R., Sharifnia, A. M., & Khalil, H. (2025). Umbrella reviews: a methodological guide. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, zva012.

Flemming, K., Booth, A., Garside, R., Tunçalp, Ö., & Noyes, J. (2019). Qualitative evidence synthesis for complex interventions and guideline development: clarification of the purpose, designs and relevant methods. *BMJ global health*, 4(Suppl 1).

Garrity, C., Gartlehner, G., Nussbaumer-Streit, B., King, V. J., Hamel, C., Kamel, C., ... & Stevens, A. (2021). Cochrane Rapid Reviews Methods Group offers evidence-informed guidance to conduct rapid reviews. *Journal of Clinical Epidemiology*, 130, 13-22.

Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108.

Greenhalgh, T., Thorne, S., & Malterud, K. (2018). Time to challenge the spurious hierarchy of systematic over narrative reviews?. *European Journal of Clinical Investigation*, 48(6), e12931.

Higgins JPT, Thomas J, Chandler J, Cumpston M, Li T, Page MJ, Welch VA (editors). Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions version 6.5 (updated August 2024). Cochrane, 2024. Available from www.cochrane.org/handbook.

İşcan, H. Ö., & Aksoy, A. (2022). Veteriner Farmakoloji Ve Toksikoloji’de Meta-Analiz, Sistematik Derleme Ve Hızlı Derleme. *Veteriner Farmakoloji ve Toksikoloji Derneği Bülteni*, 13(1), 55-69.

Kolaski, K., Romeiser Logan, L., & Ioannidis, J. P. (2023). Guidance to best tools and practices for systematic reviews. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine*, 16(2), 241-273.

Noyes, J., Booth, A., Cargo, M., Flemming, K., Garside, R., Hannes, K., ... & Thomas, J. (2018). Cochrane Qualitative and Implementation Methods Group guidance series—paper 1: introduction. *Journal of clinical epidemiology*, 97, 35-38.

Okçu, Z. (2025). Türkiye’deki Bağımsız Denetim Uygulamalarında Beklenti Boşluğuyla İlgili Kapsamlı Literatür Taraması. *İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi*, 6: 46-61.

Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM, Boutron I, Hoffmann TC, Mulrow CD, et al.

(2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *British Medical Journal*, 372:71. doi: 10.1136/bmj.n71

Pollock, D., Peters, M. D., Khalil, H., McInerney, P., Alexander, L., Tricco, A. C., ... & Munn, Z. (2023). Recommendations for the extraction, analysis, and presentation of results in scoping reviews. *JBMEvidence Synthesis*, 21(3), 520-532.

Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339.

Temmerman, R., & Kerremans, K. (2003). Termontography: Ontology building and the sociocognitive approach to terminology description. *Proceedings of CIL17*, 7(1), 1-10.

Toronto, C. E., & Remington, R. (Eds.). (2020). A step-by-step guide to conducting an integrative review. Springer, ISBN 978-3-030-37504-1 (eBook)

Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human resource development review*, 4(3), 356-367.

Tricco, A. C., Garritty, C. M., Boulos, L., Lockwood, C., Wilson, M., McGowan, J., ... & Straus, S. E. (2020). Rapid review methods more challenging during COVID-19: commentary with a focus on 8 knowledge synthesis steps. *Journal Of Clinical Epidemiology*, 126, 177-183.

Tricco, A. C., Langlois, E. V., & Straus, S. E. (Eds.). (2017). Rapid reviews to strengthen health policy and systems: a practical guide (pp. 1-116). Geneva: World Health Organization.

Türk Dil Kurumu (TDK) (t.y.). Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>.

Governed by Freedom: Algorithmic Control, Affective Labor, and the Fetish of Autonomy in Platform-Mediated Knowledge Work

Isparta Okulu Dergisi

2025, Cilt: 5(1), s.13–33

<https://ispartaokuludergisi.com>

iodergisi@gmail.com

Canan URHAN¹

Özgürlükle Yönetilmek: Platform Temelli Bilgi Emeğinde Algoritmik Denetim ve Özerklik Yanılsaması

Extended Abstract

This article offers a theoretical intervention into the study of digital labor by examining the conditions under which freedom operates as a mechanism of control in platform-mediated knowledge work. Particular attention is directed to the ways in which autonomy is constructed, managed, and internalized within freelance arrangements on digital labor platforms such as Upwork. Drawing on Marxist, post-Marxist, and critical management traditions, an analytical framework is developed to interrogate how ideology, affect, and algorithmic governance converge in the constitution of laboring subjectivities under digital capitalism.

The analysis begins with a return to Labor Process Theory (LPT), particularly Braverman's (1974) foundational critique of capitalist deskilling and control, and Burawoy's (1979) extension of this framework to the manufacturing of consent. LPT provides the analytical groundwork for understanding how control over labor is exercised at the point of production and how worker compliance is generated through the structuring of labor processes. In platform labor, this control is no longer exercised through supervisors or hierarchical command, but is embedded in algorithmic infrastructures, rating systems, and data-driven performance metrics. The recomposition of labor is thus enacted not through direct coercion, but through the soft managerialism of interface design, gamification, and automated ranking.

Following the discussion of LPT, theoretical developments from post-operaismo and autonomist Marxism- particularly the concept of immaterial labor- are introduced to account for transformations in labor that extend beyond the analytical scope of traditional workplace-centered theories. Originally formulated by Lazzarato (1996) and further elaborated by Hardt and Negri

¹ Dr., Guest Academician, Istanbul Technical University, curhan@itu.edu.tr

(2004), the concept of immaterial labor designates work that produces knowledge, symbols, communication, and affect rather than material goods. Within platform environments, immaterial labor is subject to intensified forms of measurement and extraction. It is performed not only in technical execution but in communicative style, emotional tone, and visible personality. Reputation metrics and client feedback systems transform affect and sociality into productive forces, enabling platforms to capture value from aspects of labor previously external to formal employment.

In this context, the emergence of the *cognitariat* (Moulier-Boutang, 2011) is theorized as the reconfiguration of the working class under cognitive capitalism. Members of the *cognitariat* are not only economically precarious but are continually called upon to self-optimize, remain affectively available, and participate in competitive visibility economies. Labor is no longer confined to the workplace, nor is it restricted to contractual time; it diffuses into all aspects of life through ubiquitous connectivity and social expectations of responsiveness.

Control within platform labor regimes is further analyzed through the concept of neo-normative control (Fleming & Sturdy, 2009), which captures the strategic invocation of authenticity and self-expression within managerial discourse. Rather than being asked to suppress individuality, workers are encouraged to “be themselves,” perform passion, and embody entrepreneurial attitudes. Such demands are central to platform-based knowledge work, where emotional display, personal branding, and lifestyle signaling are embedded in client acquisition and retention processes. The managerial ideology of authenticity thus becomes a subtle yet powerful tool of alignment and discipline.

A central concern of this article is the ideological function of freedom within platform labor. It is argued that freedom operates as a fetish in the Marxian sense: it obscures the underlying relations of dependence and control by presenting labor as self-chosen and entrepreneurial. Workers often perceive themselves as autonomous agents within digital marketplaces, while their behavior is structured by platform architectures, algorithmic visibility constraints, and reputational hierarchies. Consent is generated not through overt coercion, but through aspirational narratives of flexibility, self-realization, and meritocratic access.

This process is further elucidated through the concept of hope labor (Kuehn & Corrigan, 2013), defined as underpaid or unpaid labor undertaken in anticipation of future opportunities. On platforms such as Upwork, freelancers are incentivized to engage in hope labor to maintain algorithmic activity, accumulate client feedback, or signal market responsiveness. The deferral of reward functions as an affective dispositif that cultivates endurance, emotional resilience, and optimism- all of which are crucial to sustaining participation under conditions of precarity and saturation.

The theoretical discussion is grounded through the example of freelance workers from Turkey, a semi-peripheral location in the global digital economy. Turkish freelancers, often multilingual and highly educated, turn to platforms as alternatives to domestic labor markets constrained by economic instability and

political authoritarianism. However, their autonomy is highly structured by exchange-rate arbitrage, linguistic hierarchies, and algorithmic obscurity. The concept of structured autonomy is proposed to describe this condition- one in which formal freedoms are preserved, while the actual capacity to exercise them is mediated by unequal access to visibility, trust, and client capital within the global platform ecology.

Three core arguments are advanced. First, that platform labor constitutes not a space of liberation but a regime of governance through freedom, wherein control is exercised through affective norms, metric-driven performance, and aspirational subject formation. Second, that affect, emotion, and temporal deferral are central to the reproduction of platform labor and must be theorized as structural rather than incidental. Third, that a full critique of platform work must engage not only with economic exploitation but with the ideological and psychological attachments that render precarious labor desirable.

The article concludes by exploring possible horizons beyond the current configuration of platform labor. Emphasis is placed on the necessity of rearticulating freedom as a collective, material, and politically grounded capacity, rather than an individualized and market-oriented abstraction. It is argued that only by dismantling the fetish of autonomy and interrogating the infrastructures that sustain it can the platform economy be critically contested and transformed.

Keywords: Platform Labor, Algorithmic Governance, Neo-Normative Control, Cognitariat, Immaterial Labor, Hope Labor, Subjectivation.

Genişletilmiş zet

Bu makale, dijital emek çalışmaları alanına teorik bir müdahale sunmakta ve özgürlüğün platform aracılı bilgi işçiliğinde bir kontrol mekanizması olarak nasıl işlediğini incelemektedir. Özellikle, dijital emek platformları (rneğın Upwork) zerindeki serbest çalışma düzenlemelerinde zerkliğın nasıl inşa edildiğine, yönetildiğine ve işselleştirildiğine odaklanılmaktadır. Marksist, post-Marksist ve eleştirel yönetim yaklaşımlarından yararlanarak, ideoloji, duygulanım ve algoritmik yönetişimin dijital kapitalizm altında emek öznesinin oluşumundaki keşişimlerini sorgulayan analitik bir ereve geliştirilmektedir.

Analiz, Emek Süreci Teorisi'ne (Labor Process Theory - LPT), zellikle Braverman'ın (1974) kapitalist vasıfsızlaştırma ve kontrol eleştirisine ve Burawoy'un (1979) rıza üretimi konusundaki katkısına geri dönüşle başlamaktadır. LPT, emeğın üretim noktasında nasıl denetlendiğini ve işçi uyumunun nasıl yapılandırıldığını anlamak için teorik bir temel sunar. Platform emeğinde bu kontrol artık denetçiler ya da hiyerarşik komutlar yoluyla değil, algoritmik altyapılar, puanlama sistemleri ve veri odaklı performans ltleri aracılığıyla gerçekleştirilir. Emek yeniden yapısallaştırılırken, doğrudan zorlama yerine arayüz tasarımı, oyunlaştırma ve otomatik sıralama gibi yumuşak yönetim teknikleri kullanılmaktadır.

LPT tartişmasının ardından post-operaismo ve otonom Marksizm'den gelen teorik gelişmeler – zellikle de maddi olmayan emek kavramı sunularak

geleneksel işyeri merkezli teorilerin ötesindeki emek dönüşümleri açıklanır. Lazzarato (1996) tarafından geliştirilen ve Hardt ile Negri (2004) tarafından detaylandırılan bu kavram, bilgi, sembol, iletişim ve duygulanım üreten emeği tanımlar. Platform ortamlarında bu tür emek, yoğun ölçüm ve çıkarım süreçlerine tabidir. Emek sadece teknik olarak değil, iletişim tarzı, duygusal ton ve görünür kişilik üzerinden de icra edilir. İtibar ölçütleri ve müşteri geri bildirim sistemleri, duygular ve toplumsallığı üretken güçlere dönüştürmekte ve platformların, daha önce resmi istihdam dışında kalan emek boyutlarından değer elde etmelerini sağlamaktadır.

Bu bağlamda, bilişsel kapitalizm altında yeniden şekillenen işçi sınıfı olarak kognitarya (Moulier-Boutang, 2011) kavramsallaştırılmaktadır. Kognitarya üyeleri yalnızca ekonomik açıdan kırılgan değildir; aynı zamanda kendilerini optimize etmeleri, duygusal olarak erişilebilir kalmaları ve görünürlük ekonomilerine rekabetçi biçimde katılmaları beklenir. Emek, artık sadece işyerine ya da sözleşmeli zamana bağlı kalmaz; sürekli bağlantılılık ve yanıt verme beklentileriyle hayatın tüm alanlarına yayılır.

Platform emeği rejimlerinde kontrol, neo-normatif kontrol (Fleming & Sturdy, 2009) kavramı aracılığıyla da analiz edilir. Bu kavram, yönetsel söylem içinde özgünlük ve kendini ifade etme çağrılarının stratejik olarak kullanılmasını ifade eder. Artık çalışanlardan bireyselliklerini bastırmaları değil, “kendileri olmaları”, tutkularını sergilemeleri ve girişimci tutumlar benimsemeleri beklenir. Bu tür talepler, özellikle duygusal ifade, kişisel marka oluşturma ve yaşam tarzı sinyalleri, müşteri kazanımı ve sürdürümünde rol oynadığında, platform temelli bilgi işçiliğinin merkezinde yer alır hale gelmektedir. Yönetsel özgünlük ideolojisi, böylece güçlü bir hizalama ve disiplin aracı haline gelir.

Makalenin temel endişelerinden biri, platform emeğinde özgürlük kavramının ideolojik işlevidir. Özgürlüğün, Marksist anlamda bir fetiş olarak işlediği ileri sürülmektedir; zira özgürlük, bağımlılık ve kontrol ilişkilerini gizleyerek emeği kendi seçimiyle yapılan ve girişimci bir faaliyet gibi sunmaktadır. Çalışanlar çoğu zaman kendilerini dijital pazarlarda özerk aktörler olarak görürken, davranışları platform mimarileri, algoritmik görünürlük kısıtlamaları ve itibara dayalı hiyerarşiler tarafından belirlenir. Rıza, açık baskı ile değil; esneklik, kendini gerçekleştirme ve liyakat yoluyla ilerleme anlatılarıyla üretilir. Bu süreç, gelecekteki fırsatlar umuduyla yapılan düşük ücretli ya da ücretsiz işleri tarif eden umut emeği (hope labor) kavramı üzerinden daha da ayrıntılı açıklanmaktadır (Kuehn & Corrigan, 2013). Upwork gibi platformlarda, serbest çalışanlar algoritmik etkinliği sürdürmek, müşteri geri bildirimini toplamak ya da piyasa duyarlılığını göstermek için bu tür emeğe yönlendirilmektedir. Ödülün ertelenmesi, duygusal dayanıklılık ve iyimserlik gibi özellikleri teşvik eden bir duygulanımsal düzenek (dispositif) olarak işlemekte ve bu da kırılganlık ve yoğun rekabet koşullarında katılımın sürmesini sağlamaktadır.

Teorik tartışma, küresel dijital ekonomide yarı-çevresel bir konumu olan Türkiye’deki serbest çalışanlar örneği ile somutlaştırılmaktadır. Genellikle çok dilli ve yüksek eğitilmiş olan Türk freelancer’lar, ekonomik istikrarsızlık ve siyasetin etkin şekillendirdiği yerel iş piyasalarına alternatif olarak dijital

platformlara yönelmektedir. Ancak bu “özerklik”, döviz kuru arbitrajı, dilsel hiyerarşiler ve algoritmik görünmezlik gibi yapılarla şekillendirilmektedir. Bu durumu tanımlamak için biçimsel özgürlüklerin var olduğu, ancak bu özgürlüklerin kullanım kapasitesinin eşitsiz görünürlük, güven ve müşteri sermayesi erişimiyle sınırlandığı bir durum olan yapılandırılmış özerklik kavramı önerilmektedir.

Makale üç temel argüman ortaya koymaktadır. Öncelikle platform emeği, bir özgürlük alanı değil; duygulanımsal normlar, metrik temelli performans ve arzu edilen özne üretimi üzerinden işleyen bir yönetim rejimidir. İkincisi, duygulanım, duygu ve zamansal ertelenme, platform emeğinin yeniden üretiminde merkezi unsurlardır ve tesadüfi değil, yapısal boyutlar olarak ele alınmalıdır. Son olarak, platform çalışmasına yönelik tam bir eleştiri, yalnızca ekonomik sömürüyü değil; kırılğan emeği arzu edilir kılan ideolojik ve psikolojik bağları da incelemelidir.

Makale, mevcut platform emeği yapılandırmasının ötesine geçme olasılıklarını tartışarak sonlanmaktadır. Özgürlüğün, bireyselleştirilmiş ve piyasa odaklı soyut bir kavram olmaktan çıkarılarak, kolektif, maddi ve politik olarak temellendirilmiş bir kapasite olarak yeniden tanımlanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Özerklik fetişinin çözülmesi ve onu sürdüren altyapıların sorgulanması, platform ekonomisinin eleştirel biçimde dönüştürülebilmesinin ön koşuludur.

Anahtar Kelimeler: Platform Emeği, Algoritmik Yönetişim, Neo-Normatif Kontrol, Kognitarya, Maddi Olmayan Emek, Umut Emeği, Özneleştirme.

The Platformization of Knowledge Work

In recent years, digital platforms have come to occupy a central role in the organization and mediation of labor relations, particularly in the domain of freelance knowledge work. This transformation- referred to as the platformization of knowledge work has been characterized by the emergence of socio-technical infrastructures that facilitate the matching of labor supply and demand across spatial and temporal boundaries. Platforms such as Upwork, Freelancer, and Fiverr have been positioned not merely as neutral marketplaces, but as complex assemblages of algorithmic governance, reputational metrics, and behavioral nudges, through which labor is made visible, ranked, and transacted. These systems have engendered new modalities of work that diverge significantly from traditional employment models, both in their formal architecture and in their normative claims.

While the rhetoric of flexibility, autonomy, and meritocratic access is frequently mobilized to legitimize platform-mediated labor, critical scholarship has increasingly drawn attention to the restructuring of control under digital capitalism. Rather than representing the dissolution of managerial authority, platforms are better understood as its mutation into algorithmic and infrastructural forms. Control is no longer exercised through direct supervision or formal contracts alone; instead, it is distributed through interfaces, feedback loops, visibility mechanisms, and gamified incentives. Labor is governed through design, data, and anticipation- an environment in which workers are compelled

to manage not only their productivity but also their reputation, responsiveness, and affective disposition.

This shift has profound implications for how labor is conceptualized and experienced. Traditional binaries- such as employment vs. self-employment, autonomy vs. control, production vs. reproduction- have become increasingly unstable in the context of platform economies. The freelancer on Upwork, for instance, is simultaneously positioned as an entrepreneur, a subcontractor, a service provider, and a data-producing subject. A nominal freedom to choose projects, working hours, and clients is accompanied by structural pressures to remain visible, available, and emotionally attuned to the demands of both algorithm and customer. In such configurations, freedom is articulated not as a right but as an obligation, constantly measured and recalibrated by computational systems.

These transformations generate considerable interest within the field of Critical Management Studies (CMS), which has sought to interrogate the ideological, affective, and structural dimensions of contemporary labor arrangements. The present article is situated within this tradition and is motivated by the question: How is consent secured, desire cultivated, and subjectivity produced within platform-based knowledge work? In response, a theoretical synthesis is offered that brings into dialogue insights from Labor Process Theory (LPT), post-workerist thought, and critical theories of affect and subjectivation. Rather than treating these frameworks as unified or sequential, they are mobilized selectively to illuminate distinct yet overlapping dimensions of the platform labor experience.

The analysis proceeds from the recognition that platform work is not reducible to its technical infrastructure. Platforms are ideologically dense objects that encode normative assumptions about autonomy, merit, flexibility, and self-realization. These assumptions are not merely discursive; they are materially instantiated in interface designs, algorithmic priorities, and behavioral protocols. As such, a critique of platform labor must attend not only to economic asymmetries and institutional exclusions, but also to the affective investments and symbolic imaginaries through which workers make sense of their participation. The problem of freedom- as simultaneously real, desired, and illusory- becomes central to understanding the functioning of platform capitalism.

The platform is thus approached not merely as a site of economic exchange, but as a regime of subjectivation. Workers are interpellated into roles that require not only technical competence but affective performance, entrepreneurial self-presentation, and continuous optimization. The notion of labor as a bounded activity, limited in time and space, is displaced by a condition of continuous availability, self-monitoring, and algorithmic anticipation. In this environment, value is extracted not solely from productive outputs, but from visibility, affect, and attention- resources that are distributed unevenly and governed opaquely.

Upwork serves as a paradigmatic case of this broader tendency. Its operational logic exemplifies how labor is rendered legible and governable through ranking

systems, profile metrics, job success scores, and client reviews. Freelancers are not simply contracted for their labor but are required to perform a continuous form of self-promotion and reputational maintenance. They must navigate not only the demands of individual clients but also the epistemic opacity of platform algorithms that determine their discoverability and desirability. In this context, success is framed as an individual achievement, while structural dependencies, geopolitical inequalities, and algorithmic biases are rendered invisible.

Furthermore, when viewed from the perspective of semi-peripheral labor markets, such as Turkey, the ideological power of platform freedom becomes especially salient. Workers situated in economically and politically constrained national contexts often experience platforms as both a material opportunity and a symbolic escape. Yet, the autonomy they pursue is deeply structured by currency differentials, linguistic hierarchies, time zone demands, and cultural expectations embedded in the global North. What appears as freedom is thus shaped by a complex set of asymmetries that position semi-peripheral freelancers as simultaneously empowered and subordinated- entrepreneurs in name, yet precarious in practice.

In what follows, the article establishes the theoretical and conceptual scaffolding for a critical examination of platform-based knowledge work. Its central aim is to interrogate how labor, subjectivity, and control are reorganized under conditions of digital capitalism, with a specific focus on the freelance infrastructures exemplified by Upwork. The guiding research question asks: How is consent secured, desire cultivated, and subjectivity produced within the socio-technical regime of platform labor? To address this, the article mobilizes a set of interdisciplinary concepts including Labor Process Theory, immaterial labor, the cognitariat, neo-normative control, hope labor, and the fetishization of freedom. These frameworks are not treated as unified or sequential paradigms, but as complementary analytical lenses that illuminate the multifaceted transformations in how digital labor is structured, experienced, and rationalized. The subsequent sections apply these insights to unpack the specific dynamics of Upwork, examining how it governs visibility, encodes affective demands, and cultivates entrepreneurial subjectivities. In conclusion, the article reflects on the political and theoretical implications of these findings, pointing toward possible avenues for contesting the ideological appropriation of autonomy and freedom in the platform economy.

Conceptual Foundations

To critically engage with the ideological, affective, and structural dimensions of platform-based knowledge work, a conceptual scaffolding is required. This section provides a genealogical and analytical overview of six interrelated concepts- Labor Process Theory, immaterial labor, the cognitariat, neo-normative control, hope labor, and freedom as fetish. While these concepts emerge from different theoretical traditions, they are brought into dialogue here to construct a multi-dimensional critique of labor under digital capitalism.

Labor Process Theory (LPT) emerged in the 1970s as a critical response to both mainstream managerialism and classical Marxist economics. It was developed

most notably through the work of Harry Braverman (1974), who extended Marx's analysis of surplus value to contemporary capitalist labor processes. Central to LPT is the argument that capitalist production is structured not only by the extraction of surplus value but also by the imperative to control labor. This control is historically realized through mechanisms of deskilling, task fragmentation, and surveillance.

In Braverman's framework, control is understood as a response to the indeterminacy of labor- the idea that labor power must be continually shaped and directed to produce desired outcomes. The labor process is thus the terrain upon which capital and labor contend over autonomy, skill, and agency. Subsequent contributions, such as Burawoy's (1979) ethnographic work on manufacturing consent, further extended LPT by examining the ways in which workers become complicit in their own subordination through incentive systems, peer regulation, and ideological mechanisms internal to the workplace.

In the context of digital platforms, these foundational insights retain critical relevance. However, the locus of control has shifted from the physical workspace to the interface, the algorithm, and the reputation system. Platform infrastructures instantiate a form of algorithmic control, wherein worker behavior is guided not through direct supervision but through rankings, metrics, and predictive analytics. The visibility of workers, their access to opportunities, and even their perceived professionalism are shaped by opaque algorithmic systems. As such, the labor process is no longer confined to the moment of task execution but extends into a continuous process of self-management, profile optimization, and responsiveness. Contemporary LPT must therefore contend with how control is externalized into digital infrastructures and internalized through platform participation.

The limitations of LPT in accounting for the affective and symbolic dimensions of contemporary labor have been addressed by theorists associated with post-operaismo, particularly Maurizio Lazzarato (1996) and Hardt and Negri (2004). These theorists introduced the concept of immaterial labor to describe forms of work that produce cultural, informational, and affective content rather than material goods. Such labor includes not only cognitive tasks (e.g., programming, design, writing), but also emotional and communicative labor, which are increasingly central to value creation in post-Fordist economies.

Immaterial labor is marked by the blurring of boundaries between production and reproduction, work and non-work, public, and private life. The traditional temporal and spatial coordinates of labor are destabilized: value is extracted from attention, interaction, and sociality. In the platform economy, immaterial labor is subjected to intensified commodification through reputation systems, feedback loops, and customer ratings. Freelancers are evaluated not merely on output quality but on responsiveness, tone, and perceived enthusiasm-characteristics that are neither strictly measurable nor materially tangible.

While LPT remains concerned with the extraction of surplus value through labor discipline, theories of immaterial labor foreground the affective and symbolic circuits through which capital subsumes communicative and emotional

capacities. For knowledge workers on platforms such as Upwork, this means that labor includes not just skill performance but self-performance- articulated through profile curation, brand management, and the constant enactment of a marketable personality. These insights complicate classical Marxist distinctions between labor and life, foregrounding the saturation of everyday experience by the imperatives of production.

The transformation of the labor force under conditions of cognitive capitalism has also been theorized through the concept of the *cognitariat*, introduced by Yann Moulier-Boutang (2011). The term captures the structural recomposition of labor as increasingly composed of intellectual, communicative, and affective activities, often undertaken under conditions of informality, flexibility, and precariousness.

Unlike the classical proletariat, whose labor was embedded in factories and wage contracts, the *cognitariat* is dispersed across digital platforms, mobile interfaces, and virtual teams. Control is exerted not through managerial hierarchies but through metrics, competition, and exposure to a surplus population of similarly situated workers. The *cognitariat* is nominally free but materially constrained. It is expected to be creative, entrepreneurial, and self-valorizing, yet it operates within infrastructures that systematically extract data, attention, and affect.

For platform freelancers, the *cognitariat* condition is expressed through endless self-optimization, affective modulation, and the imperative to remain permanently "on." Emotional exhaustion, professional instability, and economic precarity are not aberrations but structural features of this labor regime. The *cognitariat* thus exemplifies a class whose exploitation is masked by a discourse of empowerment, and whose agency is circumscribed by opaque systems of control and competition.

While earlier forms of labor control relied on surveillance and direction, contemporary work environments increasingly rely on normative and affective modes of governance. Neo-normative control, as theorized by Fleming and Sturdy (2009), refers to managerial strategies that encourage workers to express their "authentic selves" at work. Rather than suppressing personality, platforms and organizations incentivize its commodification.

In the context of platform labor, neo-normative control is operationalized through branding, emotional display, and performative authenticity. Freelancers are encouraged to build profiles that reflect their uniqueness, values, and passion for the work. Emotional labor-once considered ancillary- is central to success in client acquisition, retention, and positive review accumulation. Authenticity becomes a managerial expectation rather than a personal attribute.

What distinguishes neo-normative control is its co-opting of resistance. The desire to be oneself is harnessed as a productive force, making dissent difficult to articulate. Emotional engagement is no longer voluntary but required; burnout and anxiety become normalized consequences of failing to "authentically" perform one's labor. Thus, control is refracted through individualization, internalization, and emotional self-regulation, making it deeply effective yet hard

to contest.

The ideology of freedom and self-realization within platform labor is intimately tied to the phenomenon of hope labor, conceptualized by Kuehn and Corrigan (2013). Hope labor is defined as work performed with little or no immediate remuneration in the expectation of future returns-whether monetary, reputational, or symbolic. It is underpinned by the logic of deferred gratification: present sacrifice is justified by future success.

On platforms like Upwork, hope labor manifests in the acceptance of low-paying jobs to build a profile, generate ratings, or stay visible to the algorithm. Workers are encouraged to interpret these sacrifices as investments in a personal brand. However, the temporality of hope labor is structurally indefinite- success is perpetually promised but rarely actualized, especially in saturated markets governed by opaque criteria. Hope labor thus functions as an affective dispositif: a mechanism that governs participation through aspiration, emotional resilience, and the fantasy of upward mobility.

At the center of platform labor ideology is the fetishization of freedom. Drawing from Marx's analysis of commodity fetishism, freedom is treated here as a social form that conceals the material relations and power structures upon which it rests. Freelancers are constructed as autonomous agents- choosing when, where, and for whom to work. Yet these choices are delimited by algorithmic gatekeeping, reputational hierarchies, and economic necessity.

This fetish operates by detaching the signifier of freedom from its socio-material referents, allowing it to circulate as a legitimizing discourse. Workers internalize precarity as self-determination, interpreting structural inequality as a reflection of personal failure or insufficient effort. Through this logic, consent is manufactured not by force but by desire, aspiration, and misrecognition. Platform labor, therefore, does not simply extract surplus value- it cultivates subjectivities aligned with its own reproduction.

Algorithmic Control and Affective Subjectivity

The transition from industrial to post-industrial labor regimes has been accompanied by a profound reconfiguration in the modalities through which work is managed, evaluated, and experienced. Under platform capitalism, control is increasingly exercised through algorithmic infrastructures, which structure access to visibility, clients, and income. These systems do not merely automate managerial functions; they instantiate new forms of governance through metrics, thereby producing novel subjectivities attuned to the rhythms and logics of algorithmic legibility. In this section, attention is directed to how algorithmic control operates in the context of platform-mediated knowledge work, and how it contributes to the formation of an affectively governed, responsabilized laboring subject.

Historically, control over labor was realized through direct supervision and hierarchical structures. In contrast, platform labor is governed by what could be termed computational bureaucracies: systems that embed evaluative, disciplinary, and allocative functions into code. Interfaces such as Upwork's client

dashboards, success scores, and job-matching algorithms do not passively reflect labor activity but actively shape it. These infrastructures establish a regime of continuous visibility, wherein workers are not only surveilled but also compelled to optimize their performance according to algorithmically determined criteria.

What makes this form of control distinctive is its opacity. Unlike traditional managerial directives, algorithmic systems rarely communicate their logic to users. Workers are required to infer how visibility, matching, and scoring mechanisms function. This epistemic asymmetry produces a laboring subject that is constantly oriented toward the platform's perceived preferences, resulting in anticipatory compliance, over-performance, and hyper-responsiveness. As Cheney-Lippold (2011) has argued in the context of algorithmic identity, individuals are interpellated not through overt instruction but through probabilistic classification- assigned to categories and evaluated by predictive models to which they have no direct access.

Crucial to this mode of control is the affective relationship workers cultivate with metrics. Ratings, reviews, and job success scores become objects of desire, anxiety, and aspiration. These data points, while ostensibly rational and impersonal, function as intimate technologies of self-assessment, shaping how workers perceive their worth, potential, and future prospects. The emotional labor involved in maintaining a high rating is substantial and often unacknowledged. A single negative review, a slight dip in visibility, or a miscommunication with a client can induce significant distress, not only due to immediate financial implications but because of the symbolic devaluation it represents.

This regime of metric affectivity aligns closely Gilles Deleuze (1992)'s conception of the "societies of control," wherein individuals are no longer confined by enclosures (factories, schools, offices) but are modulated continuously by information flows. On platforms like Upwork, the self is made governable through its quantitative representation. The laboring body is rendered into a data double-subject to numerical thresholds, behavioral analytics, and predictive risk scores. In this context, workers become entrepreneurs of the self, continually rebranding, recalibrating, and adapting in response to algorithmic signals.

Algorithmic control also imposes a distinctive temporal discipline. Unlike the fixed schedules of industrial labor, platform work requires an ongoing calibration to the rhythms of demand, client availability, and algorithmic visibility cycles. Freelancers must maintain platform activity to remain "discoverable," respond to messages within algorithmically favored time windows, and complete projects under client-imposed deadlines. This condition has been described by scholars such as Wood et al. (2019) as one of "always-on availability," where the boundaries between work and non-work dissolve under the pressure of continuous responsiveness.

This temporal regime reinforces precarity through unpredictability. Workers cannot count on regular assignments or stable income, as job flows are subject to fluctuations in demand and algorithmic visibility. The platform thus structures time as both scarce and fragmented, compelling workers to adopt just-in-time

labor practices, monitor client behavior, and react swiftly to new postings. This condition resonates with Anne Allison's (2013) account of precariousness where economic insecurity converges with heightened demands for emotional availability and social presence.

The cumulative effect of algorithmic metrics, temporal pressures, and reputational systems is the production of a distinct platform subject. This subject is neither a traditional employee nor a sovereign entrepreneur but a hybrid figure: governed by code, economically atomized, yet affectively interpellated into a discourse of autonomy and meritocracy. Success is framed as a function of adaptability, emotional intelligence, and hustle- qualities that must be continuously performed and refined. Failures, by contrast, are individualized and psychologized, attributed to poor time management, insufficient branding, or emotional unavailability.

In this sense, algorithmic control is not merely a technical phenomenon but a disciplinary apparatus that shapes conduct, desire, and self-conception. Drawing on Foucault's notion of governmentality, platform governance can be understood as a mode of power that operates through the shaping of subjectivities capable of self-regulation. The platform subject is encouraged to take responsibility for their own exploitation, to manage their precarity as though it were a project of personal development. This responsabilization constitutes a central ideological function of algorithmic control, enabling capital to outsource risk while intensifying control over labor without the need for direct managerial intervention.

Despite its pervasiveness, algorithmic control is neither totalizing nor uncontested. Workers engage in a variety of practices that resist, subvert, or reinterpret the demands of the platform. These include selective unavailability, multi-platform labor, client selection strategies, and community-based knowledge sharing about algorithmic behavior. Such practices represent vernacular forms of resistance, often informal and adaptive rather than overtly oppositional.

Nevertheless, these tactics often remain within the discursive and structural confines of the platform itself. The aspiration is frequently not to exit the system, but to master its codes, increase visibility, and improve outcomes. As such, even resistance can become complicit- recuperated into the logic of competition, self-optimization, and reputational differentiation. The dream of escaping the algorithm is itself commodified, offered as a reward for hard work and strategic branding.

Freedom as Fetish: Ideology and the Neoliberal Laboring Self

At the heart of platform capitalism lies a paradox: while workers are continuously subjected to intensifying control, they are also interpellated as free, self-directed agents. This paradox is sustained through the ideological construction of freedom as both the means and the reward of labor. It is this ideological operation- wherein freedom is celebrated, desired, and commodified, even as autonomy is structurally undermined- that is theorized here through the Marxian

concept of fetishism. In what follows, the notion of freedom as fetish is developed to elucidate the affective and epistemological disjunction between workers' experiences of precarity and their belief in self-governance, merit, and individual responsibility.

In *Capital*, Marx identified commodity fetishism as the process through which the social relations of production are obscured and naturalized. In capitalist exchange, commodities appear to possess value inherently, rather than as products of human labor embedded in particular historical and material conditions. This mystification not only enables exploitation but also secures ideological consent. In a similar manner, the freedom offered within platform economies appears as a personal attribute or entrepreneurial choice, detached from the infrastructures of algorithmic control and global labor hierarchies that make it possible.

To speak of freedom as fetish is therefore to analyze the ideological form through which autonomy is misrecognized- not simply as a falsehood imposed from above, but as a desire produced through social, economic, and technological structures. In this framework, the freelancer's self-conception as an autonomous agent is not necessarily irrational; rather, it is shaped by a system of signs, incentives, and affective cues that render domination legible as opportunity, and dependency as empowerment.

Central to this ideological formation is the production of the entrepreneurial self, a figure widely valorized within neoliberal discourse. As Foucault (2008) argued in his lectures on biopolitics, neoliberalism does not simply deregulate markets- it reconfigures individuals as economic actors responsible for optimizing their own human capital. Under this regime, labor is no longer a contractual obligation but a project of self-realization, governed by metrics of performance, efficiency, and personal branding.

Within the platform economy, this figure is further intensified. The Upwork freelancer is expected not only to complete tasks efficiently but also to embody values such as flexibility, resilience, and self-improvement. These expectations are operationalized through interfaces, feedback systems, and gamified rankings, which continuously prompt workers to evaluate and adjust their conduct. The platform thus functions as a technology of the self, wherein individuals are responsabilized for their success and failure in ways that efface the systemic forces structuring their labor conditions.

The ideological potency of freedom lies in its ability to mobilize aspiration and identification. Workers may recognize the challenges and exploitative tendencies of platform labor yet still invest emotionally in the ideal of autonomy. This dynamic is best understood through the concept of misrecognition (*méconnaissance*), drawn from Althusser's theory of ideology and Lacanian psychoanalysis. Ideology does not succeed by convincing subjects of its truth, but by offering them a position from which their lived contradictions can be made meaningful.

Freelancers are hailed as "free agents," "digital nomads," or "remote

professionals”- categories that obscure the conditions of algorithmic precarity and global competition under which they labor. The promise of freedom enables the affective investment necessary for ongoing participation: disappointment is not attributed to systemic inequity, but to insufficient effort, poor self-management, or a failure to properly optimize one’s profile and routine. Thus, ideology operates not by denying precarity but by personalizing it- transforming structural dependency into an individual failing or challenge to overcome.

Freedom as fetish also facilitates a deeper form of affective capture. The desire for autonomy, flexibility, and recognition is not externally imposed; it is internalized through daily practices, self-monitoring, and engagement with platform metrics. Workers are not coerced but seduced into participation through the promise of future rewards and the narrative of self-directed success. The platform becomes not merely a marketplace, but a site of moral and existential striving, wherein one’s worth is tied to hustle, perseverance, and emotional labor.

This form of affective governance- central to neoliberal labor regimes- relies not on domination but on attachment. As Berlant (2011) argued in her theory of “cruel optimism,” individuals often remain invested in conditions that undermine their well-being because these conditions are tethered to their sense of what a good life might be. In the case of platform labor, the fantasy of autonomy operates as a cruelly optimistic structure, sustaining engagement despite deteriorating material conditions. Freelancers may endure low pay, client disrespect, or algorithmic invisibility not because they are naïve, but because they are emotionally entangled with the fantasy of freedom that the platform sustains.

It is important to emphasize that ideological interpellation under platform capitalism does not function through total incorporation. Workers are not passive dupes; contradictions are frequently recognized, and cynicism is widespread. However, as Žižek (1989) has argued, ideology persists even when its premises are doubted, because it is embedded in practices, infrastructures, and rituals. The freelancer may know that the algorithm is arbitrary or that the platform is extractive, yet they continue to perform as though merit will be rewarded, and effort will lead to independence.

This disjuncture underscores the importance of analyzing ideology beyond belief, attending to how subjects act as if the ideological promises were true. Freedom as fetish is thus maintained not by cognitive conviction but by habitual participation in systems that materially depend on its circulation. Consent is not secured at the level of discourse alone but through the embodied routines and temporal investments that structure platform work.

Affective Labor and Emotional Authenticity in Platform Work

A defining feature of platform-mediated knowledge work is the centrality of affective labor- the mobilization of emotional, communicative, and interpersonal capacities in the production of value. While such labor has long been recognized in service work (Hochschild, 1983), its significance has intensified under platform capitalism, particularly within freelance ecosystems where self-

branding, client interaction, and emotional tone are crucial determinants of visibility and success. In this section, affective labor is examined not only as an economic function but as a mode of subjectivation, in which emotional authenticity is both demanded and commodified.

The concept of affective labor was foregrounded by Hardt and Negri (2004) as a subset of immaterial labor that produces or manipulates affect- defined as the capacity to feel, to engage, to connect. Unlike material production, affective labor works on human relationships, moods, and atmospheres. It is inherently relational and intersubjective, involving care, attention, empathy, and emotional management. In the context of platform labor, affective capacities are not incidental to performance-they are at the heart of client satisfaction metrics, project retention, and future job prospects.

Platforms such as Upwork render affect legible through ratings, reviews, and private feedback mechanisms. These indicators do not simply evaluate technical proficiency; they reflect emotional resonance, communicative clarity, and the perceived authenticity of the worker-client interaction. Consequently, the worker is compelled to perform not only skill, but trustworthiness, enthusiasm, patience, and responsiveness, even in contexts of conflict or exploitation.

The commodification of affect is accompanied by the institutionalization of emotional authenticity as a professional norm. Platform interfaces, onboarding materials, and community guidelines all subtly encourage freelancers to present themselves as “genuine,” “personable,” and “customer focused.” What is ostensibly a recommendation becomes a structural requirement: failure to appear emotionally available or professionally affable can lead to poor ratings and diminished platform visibility.

This condition has been theorized by Fleming and Sturdy (2009) as neo-normative control, where the imperative is no longer suppressing emotion (as in classical bureaucratic environments) but to perform it convincingly. Unlike surface acting, where emotions are faked, platform labor increasingly demands deep acting- the internalization of corporate affective norms as markers of professional identity. Emotional authenticity is no longer a personal trait but a marketable commodity, evaluated in real time by clients and operationalized through algorithms.

The demands for emotional labor and authenticity are not distributed evenly. Affective labor, as a historically feminized domain, often reinforces gendered hierarchies even within ostensibly flexible freelance environments. Studies have shown that women freelancers are more likely to be evaluated based on communicative style, emotional tone, and customer service skills than their male counterparts (van Doorn, 2017). These evaluations reproduce normative expectations around care, warmth, and patience, transforming gendered emotional dispositions into competitive advantages or liabilities.

In this context, intersectional dynamics must be considered. For platform workers from semi-peripheral regions such as Turkey, expectations around emotional tone and linguistic style are further complicated by geopolitical

imaginaries, racialized perceptions, and linguistic hierarchies. Emotional authenticity is judged through a cultural lens that often privileges Anglo-American communicative norms, placing additional affective burdens on workers who must simultaneously code-switch, appease, and over-perform emotional clarity to counteract implicit bias.

The imperative to perform emotional authenticity under precarious conditions also produces significant psychological consequences. Burnout, emotional exhaustion, and anxiety are recurrent themes in qualitative accounts of platform workers. Unlike traditional employment, where emotional strain may be buffered by institutional supports or collective solidarities, platform freelancers are isolated, dispersed, and structurally disincentivized from disclosing emotional fatigue, lest it negatively impact their ratings or client relations.

Moreover, because emotional labor is often unrecognized in project scoping, it remains unpaid and invisible, despite being crucial to service delivery. The requirement to remain pleasant, upbeat, and empathetic- even in the face of unreasonable demands, scope creep, or aggressive behavior-exemplifies a condition of affective overextension. As Sutherland and Jarrahi (2018) observe, platform work often imposes emotional performance standards on workers, while clients remain largely unregulated - creating a one-sided affective expectation.

The final affective layer involves the politics of gratitude and hope. Platform workers are encouraged to feel grateful for the opportunity to access global labor markets, to escape traditional employment hierarchies, or to work from home. This gratitude is politically potent- it mitigates the perception of exploitation and redirects critique toward personal resilience and optimism. Simultaneously, the structure of hope labor (Kuehn & Corrigan, 2013) fosters a temporal orientation in which the present is devalued in favor of a speculative, better future.

Hope is not merely an emotional state- it is a governance strategy. It organizes action, sustains participation, and masks precarity. In this context, emotional authenticity becomes inseparable from aspirational subjectivity. Workers must not only perform joy and gratitude but believe in the narrative of future payoff, even when empirical indicators suggest otherwise. The emotional labor required to sustain hope under conditions of stagnation or decline represents a deep form of affective capture, central to the platform economy's ideological endurance.

Structured Autonomy and Semi-Peripheral Subjectivity: The Case of Turkey

The dynamics of platform-mediated knowledge work are not universally experienced. They are shaped by the geopolitical positioning of workers within the global division of digital labor. While much of the critical literature on platform work has been produced in core economies-often reflecting conditions in North America and Western Europe- there is a growing need to examine how these dynamics unfold in semi-peripheral contexts, where economic volatility, political authoritarianism, and limited formal employment converge to make digital labor platforms simultaneously exploitative and aspirational. This section

situates the preceding theoretical arguments in relation to the lived experiences and structural positioning of platform freelancers based in Turkey, with particular focus on the production of structured autonomy and ambivalent subjectivity.

The concept of the semi-periphery, developed within world-systems theory (Wallerstein, 1974), refers to regions that are neither fully integrated into the core of capitalist accumulation nor entirely excluded from its productive circuits. These spaces are marked by hybrid economies, fluctuating state-capital relations, and uneven development trajectories. In the context of digital labor, semi-peripheral countries such as Turkey occupy a strategic position: they offer a surplus of skilled, multilingual labor at rates lower than those in the Global North, but with cultural and infrastructural proximity that often renders them preferable to clients.

This structural positioning generates a form of labor arbitrage that is both economically advantageous for platforms and ideologically potent for workers. The promise of dollar- or euro-denominated income in a context of domestic currency devaluation and rising unemployment appears not merely as an economic opportunity but as an existential escape. Platforms such as Upwork thus function as portals to global labor markets, offering Turkish freelancers access to clients, currencies, and symbolic capital otherwise foreclosed by domestic structural constraints.

Despite their appeal, such platforms do not deliver autonomy in any unconditional sense. What is granted is a form of structured autonomy: the ability to make choices within a tightly circumscribed set of options, governed by platform architectures, algorithmic gatekeeping, and market saturation. Workers may select their hours and clients, but these decisions are constrained by algorithmic visibility thresholds, currency fluctuations, linguistic capital, and client biases- often inflected by assumptions about professionalism, trustworthiness, and geopolitical otherness.

The term structured autonomy is thus proposed to capture this tension between the formal freedoms offered by platform labor and the substantive constraints that delimit their realization. Turkish freelancers, for instance, may technically compete on a global stage, but their ability to secure high-paying, high-trust clients is shaped by their profile language, accent, time zone, political environment, and national stereotypes. This autonomy is real but highly conditioned- a freedom that can be exercised only within predefined algorithmic and cultural parameters.

In digital marketplaces, nationality functions as both a visible and invisible marker. While platforms formally emphasize neutrality and merit, the national origin of workers is often legible through profile language, availability patterns, client interactions, and in some cases, explicit location tags. This geopolitical legibility creates a stratified labor hierarchy, where workers from core economies are presumed competent and trustworthy, while those from the semi-periphery must constantly over-perform to establish legitimacy.

Turkish freelancers routinely encounter skepticism, underpayment, or client micromanagement, not because of individual shortcomings but due to broader representational logics that frame semi-peripheral workers as cheap, expendable, or less professional (Urhan, in press). As such, significant affective labor is devoted to managing national identity: adopting Anglo-American communicative styles, concealing location, or emphasizing cosmopolitan affiliations in profiles and portfolios at platforms such as Upwork. This labor is not merely instrumental—it is ontological, shaping how freelancers come to see themselves and their place within the global order.

For many Turkish freelancers, platform labor is lived as both emancipation and constraint. On one hand, it may allow a temporary escape from domestic job markets characterized by clientelism, gendered exclusion, and authoritarian surveillance. On the other hand, it may intensify economic precarity and individualizes failure. This contradiction produces an ambivalent affective orientation where gratitude, hope, and pride coexist with anxiety, fatigue, and disillusionment (Urhan, in press).

The fetishization of freedom, discussed earlier in abstract terms, takes on concrete affective valence in the Turkish context. Freelancers may express pride in their ability to earn foreign currency, to work from home, or to avoid degrading local employment conditions. Yet these achievements are accompanied by relentless hustle, platform dependency, and the creeping sense that true autonomy remains elusive (Urhan, in press). This ambivalence reflects what could be termed peripheral aspiration: the desire for inclusion in global circuits of value, recognition, and dignity, pursued through structures that ultimately reproduce exclusion and subordination.

Finally, the platformization of work in Turkey occurs against a backdrop of regulatory absence. Freelance platform labor remains largely unrecognized by formal labor law, tax codes, or welfare systems. Workers are responsible for their own income declarations, healthcare, and retirement planning, often in the absence of institutional guidance. This legal ambiguity exacerbates precarity and normalizes informality, rendering workers structurally invisible even as they are digitally hyper-visible.

In this sense, platform labor represents a post-Fordist informalization of the labor market, in which the protections of formal employment are replaced by the rhetoric of choice and flexibility. For Turkish knowledge workers, this shift reinforces a double exclusion: from the security of the national welfare state and from the full rewards of participation in the global economy. Autonomy becomes both a resource and a burden, with the costs of labor market participation fully privatized and depoliticized.

It is important to emphasize that these regimes of control are neither totalizing nor uncontested. Platform workers often develop informal, adaptive strategies to negotiate the algorithmic and economic constraints they face. These include multi-platform laboring, strategic self-presentation in profiles to enhance visibility, selective client engagement, and participation in online forums where freelancers share knowledge about platform behaviors. While not overtly

oppositional, these practices function as modes of micro-resistance and situated renegotiation, illustrating that structured autonomy includes not only constraints but also limited spaces for agency and tactical maneuvering.

Conclusion: Rethinking Freedom, Resistance, and Critique in Platform Capitalism

The preceding analysis has interrogated the complex ideological, affective, and infrastructural logics through which platform-mediated knowledge work is rendered both desirable and governable. At the heart of this inquiry lies a central provocation: the need to critically re-examine the notion of freedom as it is constructed, circulated, and experienced under contemporary conditions of digital capitalism. Far from being an unqualified good or emancipatory ideal, freedom in the platform economy functions as a fetishized form- detached from material constraints and redeployed as a mechanism of control, aspiration, and self-governance.

It has been demonstrated that the architecture of digital labor platforms such as Upwork constitutes not merely a technical system but a regime of subjectivation, wherein workers are interpolated as autonomous agents yet governed through algorithmic metrics, affective expectations, and reputational economies. This paradox is sustained through the operations of ideology, which renders domination legible as opportunity, precarity as flexibility, and emotional labor as authentic self-expression. The platform worker is produced not as a passive subject but as an active participant in their own exploitation- managing visibility, affect, and performance in the pursuit of success within opaque systems of valuation.

By assembling a theoretical framework that incorporates Labor Process Theory, immaterial and affective labor, hope labor, neo-normative control, and Marxian fetishism, this article has sought to move beyond simplistic accounts of platform work as either liberating or exploitative. Instead, platform labor has been situated as a contradictory site in which structural asymmetries, affective investments, and ideological interpellations converge. The freedom that platform workers claim- and are encouraged to claim- is real in its experiential intensity but structurally circumscribed and ideologically mediated.

The case of semi-peripheral freelancers in Turkey further illustrates how global inequalities are refracted through the platform interface. Here, autonomy is simultaneously pursued and undermined, shaped by currency differentials, geopolitical imaginaries, and labor market exclusions. What appears as inclusion in the digital economy is often experienced as structured autonomy: freedom to choose within systems that systematically reproduce invisibility, informality, and affective overextension. In this context, the platform economy becomes a site not only of economic exchange but of subjective and symbolic struggle, wherein workers seek dignity, recognition, and livelihood through infrastructures that continually frustrate those aspirations.

What then are the possibilities for resistance and critique? It is evident that traditional labor organizing frameworks are ill-suited to the dispersed,

individualized, and algorithmically managed conditions of platform work. Yet resistance does not vanish; it is reconfigured into micro-political acts of refusal, subversion, and rearticulation. Freelancers may resist platform control through strategies such as manipulating their profiles to improve visibility or bypass bias, deliberately limiting their availability to avoid constant responsiveness, and participating in solidarity forums where they share information and collectively analyze platform behavior. While these subtle tactics may not dismantle the structural conditions of exploitation, they reveal the fragility of platform ideologies and point toward the potential for alternative forms of worker solidarity.

At the level of critique, scholars and practitioners in Critical Management Studies are called upon to reorient their analyses toward the affective and ideological dimensions of labor, in addition to structural and institutional concerns. This involves treating freedom not as a static concept but as a terrain of political contestation, always shaped by relations of power, desire, and historical specificity. It requires a recognition that consent is not simply imposed but cultivated, that resistance is not always visible but often embodied, and that emancipation must be grounded in the material conditions and subjective experiences of those who labor under digital capitalism.

Ultimately, the challenge is to denaturalize the platform, to expose the contingent and ideological nature of its operations, and to reimagine labor not through the lens of entrepreneurial individualism but through collective care, interdependence, and political demand. As long as freedom is fetishized-circulating as an empty signifier detached from material autonomy and social recognition- its emancipatory potential will remain foreclosed. The task, then, is not to abandon freedom but to reclaim it: to wrest it from its neoliberal form and return it to a horizon of collective possibility. Future research would benefit from extending this analysis through comparative cross-national studies, in-depth qualitative investigations of platform workers' lived experiences, and politically informed political-economy analyses that examine how platform governance, regulation, and capital accumulation operate across different socio-economic contexts.

REFERENCES

- Allison, A. (2013). *Precarious Japan*. Duke University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv11vc8pf>
- Althusser, L. (1971). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. Monthly Review Press.
- Berlant, L. (2011). *Cruel Optimism*. Duke University Press.
- Braverman, H. (1974). *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. Monthly Review Press.
- Burawoy, M. (1979). *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism*. University of Chicago Press.
- Cheney-Lippold, J. (2011). A new algorithmic identity: Soft biopolitics and the modulation of control. *Theory, Culture & Society*, 28(6), 164–181.

- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Fleming, P., & Sturdy, A. (2009). “Just be yourself!”: Towards neo-normative control in organisations? *Employee Relations*, 31(6), 569–583.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.
- Hardt, M., & Negri, A. (2001). *Empire*. Harvard University Press.
- Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. Penguin.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press.
- Kuehn, K., & Corrigan, T. F. (2013). Hope labor: The role of employment prospects in online social production. *The Political Economy of Communication*, 1(1), 9–25.
- Lazzarato, M. (1996). Immaterial labor. In M. Hardt & P. Virno (Eds.), *Radical Thought in Italy: A Potential Politics* (pp. 133–147). University of Minnesota Press.
- Moulier-Boutang, Y. (2011). *Cognitive Capitalism*. Polity Press.
- Sutherland, W., & Jarrahi, M. H. (2018). The sharing economy and digital platforms: A review and research agenda. *International Journal of Information Management*, 43, 328–341.
- Urhan, C. (in press). *The velvet handcuffs of digital freedom: Neo-normative control and consent manufacturing in Turkish knowledge workers’ labor on Upwork*. Southeastern Europe, Special Issue: *Future of Work & Platform Economy in Southeastern Europe*.
- van Doorn, N. (2017). Platform labor: On the gendered and racialized exploitation of low-income service work in the “on-demand” economy. *Information, Communication & Society*, 20(6), 898–914.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. University of California Press.
- Wood, A. J., Graham, M., Lehtonvirta, V., & Hjorth, I. (2019). Good Gig, Bad Gig: Autonomy and Algorithmic Control in the Global Gig Economy. *Work, Employment & Society : a Journal of the British Sociological Association*, 33(1), 56–75.
- Žižek, S. (1989). *The Sublime Object of Ideology*. Verso.

Olağanüstü Bakım: Kavramsal Bir Tanıtım ve Türk Sağlık Sistemi Bağlamında Kısa Bir Değerlendirme

Isparta Okulu Dergisi
2025, Cilt: 5(1), s.34-51
<https://ispartaokuludergisi.com>
iodergisi@gmail.com

Hatice GÜNEŞ¹

Brilliant Care: A Conceptual Introduction and a Brief Assessment in the Context of the Turkish Healthcare System

Extended Summary

Quality in healthcare is mostly defined by external authorities focused on reducing errors and meeting minimum standards. While this approach is necessary for patient safety, it does not sufficiently reflect the human and relational dimensions of care. This situation has brought to the fore the need for a brilliant healthcare approach that exceeds expectations and focuses on care practices that are experienced as extraordinary. This approach signifies a shift in mindset, moving service delivery away from standard procedures toward a relationship management model that prioritizes human interaction and psychosocial needs.

The current literature's heavy focus on problems, errors, and failures renders invisible the positive experiences and practices that exceed expectations already in healthcare services. The concept of brilliant care arose from the need to make these positive practices visible. This study aims to address the theoretical background, fundamental dimensions, and areas of application of this emerging approach in healthcare and to introduce the concept to the Turkish literature.

Brilliant health service management focuses on people, relationships, and value rather than technical excellence. Karimi and colleagues (2019) state that this approach is shaped around the components of teamwork, leadership, innovation, brilliant individuals, empowerment, and patient centered care.

Brilliant care can be defined as care that exceeds expectations, is relationally rich, and is often provided in an improvisational manner. It goes beyond the standard understanding of good care and emerges particularly in unexpected, human, and emotional moments. The theoretical foundations of the concept are based on the logic of care, the theory of extension and construction, emotional labor, and

¹ Arş. Gör. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, haticeyigit@sdu.edu.tr

the ethics of care. Brilliant care does not have to be expensive; it often materializes through small but meaningful micro gestures.

Brilliant care is made possible through the four fundamental dimensions defined by Dadich (2025). It expresses a sincere alignment with the needs of the care recipient through relational orientation, empathy, active listening, and trust building, and is closely related to care ethics. Attentive engagement is the practical counterpart of this orientation; it involves full presence and mental focus during the care interaction. Working with and beyond technique refers to going beyond the necessary technical competence to adapt care to contextual needs. Embracing care as a shared responsibility transforms the care process into a collective effort among patients, caregivers, and managers, requiring role flexibility.

Brilliant care is inherently contextual and manifests in different forms across various clinical settings. In palliative care, proactive action, flexibility, and team capacity are prominent (Collier et al., 2019). In renal care, relationship centered service delivery and team cohesion are prominent (Kippist et al., 2020). In pediatric tube feeding, emotional support, normalization, and small gestures gain importance (Dadich et al., 2023a). In elderly care, getting to know the individual closely and granting autonomy to caregivers are among the fundamental elements (Dadich et al., 2023b). The common elements in all these areas are the quality of human relationships, role flexibility, proactive behavior, and collective responsibility.

Although brilliant care can emerge through individual dedication and relational sensitivity, it cannot be considered independently of the structural and organizational context in which it develops. There are significant structural problems in the Turkish healthcare system that make it difficult for brilliant care to emerge in a sustainable and widespread manner. Ineffective referral chains and the de facto elimination of tiered healthcare services lead to high patient volumes at the second and third tiers. This situation, combined with increased workload, high patient numbers per physician, and shorter consultation times, limits relational care.

The quantity focused, performance based payment system weakens teamwork, encourages individual competition, and instrumentalizes the care relationship. Performance pressure can steer healthcare workers toward procedures that yield high points rather than medical necessity, transforming the patient healthcare worker relationship into a customer seller relationship. In addition, violence in healthcare, fear of complaints and lawsuits, increases the tendency toward defensive medicine; this situation seriously weakens the relational orientation, attentive participation, and contextual flexibility required for brilliant care. However, brilliant care is considered possible in contexts where the relational field is broader at the micro level, such as elderly care, palliative care, oncology, and family medicine.

In conclusion, brilliant care refers to a form of care that goes beyond standard and technically adequate practices and is shaped by contextual, relational, and ethical dimensions. Realising this approach requires not only individual

commitment but also supportive organisational conditions and a shared sense of responsibility. Despite structural constraints within the Turkish healthcare system, practices of brilliant care continue to emerge at the micro level. Making these practices visible and institutionally supported is critical for advancing human centred healthcare services.

Keywords: Healthcare, Brilliant Healthcare, Brilliant Care, Relational Orientation

Giriş

Sağlık hizmetlerinde “kalite” çoğunlukla devlet, politika yapıcılar, kamuoyu gibi dışsal faktörler tarafından değerlendirilmekte ve belirlenmektedir. Bu kalite anlayışı, sağlık çalışanlarının iç değerlendirmelerinden çok, dış otoritelerin belirlediği standartlara dayanmaktadır. Ancak bu dışsal otoritelerin kalite ölçütlerinin olumsuz (hatalar, hasta güvenliği sorunları vb.) olayları istenen düzeyde azaltamaması farklı bir yaklaşım ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu durum, sadece hataları azaltmayı hedefleyen yaklaşımların ötesine geçip beklentileri aşan bir hizmet mükemmelliği anlayışının gerekliliğine işaret etmektedir (Karimi et al., 2019: 176). Bu çerçevede kaliteyi sadece “hata azaltma” ile sınırlamayan, “olağanüstü hizmet” üzerinden tanımlayan yaklaşımları önem kazanmaya başlamıştır. Olağanüstü sağlık hizmetleri ve dolayısıyla “olağanüstü bakım” kavramı da bu arayışın bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Olağanüstü sağlık hizmetleri yaklaşımı, sağlık hizmetlerinde mükemmelliği teşvik edebilmek için verimlilik ve standart prosedürlere dayalı “hizmet sunumu” modelinden, insan etkileşimini ve psikososyal ihtiyaçları merkeze alan bir “ilişki yönetimi” modeline geçişi ifade eden temel bir zihniyet değişikliğine işaret etmektedir (Dadich et al., 2015).

Bununla birlikte sağlık hizmetleri literatürünün daha çok boşluklar, sorunlar ve aksaklıklar üzerine yoğunlaşması halihazırda var olan iyi uygulamaların ve beklentiyi aşan bakım uygulamalarının görünürlüğünü gölgelemektedir. Sürekli sorun arayan bu tek yönlü yaklaşım, hastalar ile bakım verenlerin olumlu deneyimlerini görünmez kılmakta, sağlık çalışanlarını çoğu zaman sistemin sorunlu tarafı olarak konumlandırmaktadır. Politika yapıcıların ise yenilikçi, etkili ve ilham verici bakım örneklerine yönelmesini engellemektedir. Böylece sağlık hizmetleri, yalnızca “düzeltmesi gereken bir problem alanı” olarak algılanmakta ve rutin pratiklerin ötesine geçen, umut veren, ilişkisel ve duygusal açıdan güçlendirici bakım biçimlerinin neden değerli olduğu gözden kaçırılmaktadır (Dadich et al., 2015: 750; Dadich & Hanckel, 2025: 124, 134; Karimi et al., 2017: 337). Olağanüstü bakım kavramı, bu iyi uygulamaları ve literatürde eksik bırakılan olumlu boyutu görünür kılmaya gerekliliğinden doğmuştur.

Olağanüstü bakım kavramı, sağlık hizmetleri alanında henüz gelişmekte olan ve geniş ölçekte tanınmayan bir bakım paradigmasıdır. Bu nedenle kavramın kuramsal temellerini, bileşenlerini ve sağlık hizmetlerindeki yansımalarını bütüncül bir şekilde ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, olağanüstü bakıma ilişkin mevcut literatürü derleyerek kavramın teorik arka planını, temel boyutlarını ve uygulama potansiyelini sistematik biçimde

sunmayı amaçlamaktadır. Türk sağlık sisteminde olağanüstü bakımın ne ölçüde mümkün olabildiğine ve bu bakım anlayışının ortaya çıkışını sınırlayan başlıca yapısal ve örgütsel unsurlara ilişkin kısa bir değerlendirme sunmaktadır. Ayrıca çalışma, olağanüstü bakım yaklaşımını Türkçe literatüre ilk kez kavramsal bir bütünlük içinde tanıtarak alan yazında önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

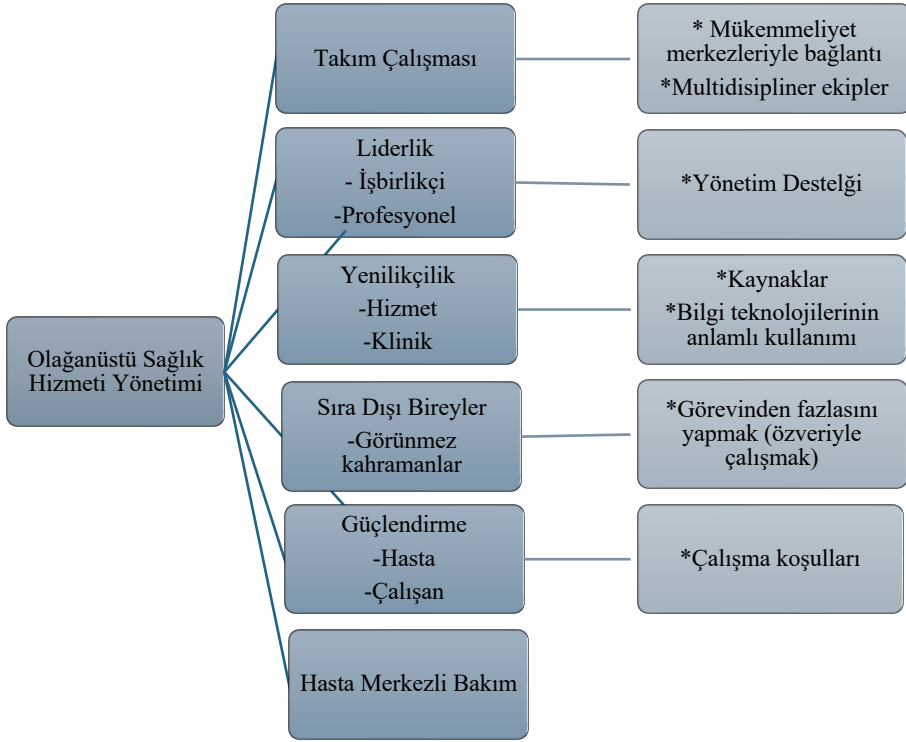
Olağanüstü Sağlık Hizmetleri ve Olağanüstü Bakım Kavramı

Olağanüstü Sağlık Hizmetleri ve Yönetimi

Karimi ve arkadaşları (2017)'nin sağlık profesyonellerinin ve sağlık yöneticilerinin deneyimlerinden yola çıkarak, olağanüstü sağlık hizmetlerinin ne anlama geldiğine dair anlayışı ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışma esasen olağanüstü bakım kavramının çıkış noktasını teşkil etmektedir. Söz konusu çalışmada sağlık çalışanlarının olağanüstü sağlık hizmetine ilişkin algıları ve deneyimleri ayrıntılı şekilde analiz edilmiş ve katılımcıların olağanüstü sağlık hizmetini tanımlarken en çok ilişkilendirdikleri kavramlar belirlenmiştir. Analiz sonucunda, olağanüstü sağlık hizmetleri tanımlanırken en sık “bakım (care)” kavramına vurgu yapıldığı, bunu “personel (staff) ve “hasta (patient)” kavramlarının izlediği görülmüştür. Bakım kavramı vurgusu, olağanüstü sağlık hizmetlerinin, özünde teknik süreçlerden veya kurumsal performans göstergelerinden çok, “bakımın niteliğine” dayandığını ve temel bileşeninin bakım olduğunu ifade etmektedir.

Dadich ve arkadaşları (2015) ise olağanüstü sağlık hizmetleri yönetimini meydana getiren koşulların ilişkiler, bağlam, düşük maliyetle yüksek değer üretme, etik duruş ve tüketici memnuniyeti olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde olağanüstülüğün çoğu zaman düşük maliyetli, insani ve bağlama duyarlı mikro eylemlerden doğduğunu, ancak sistematik olarak sürdürülebilmesi için örgüt kültürü, liderlik ve çalışan otonomisi gibi koşulların kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine Karimi ve arkadaşları (2019) tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışma olağanüstü sağlık hizmetleri yönetiminin bileşenlerini ortaya koymakta ve bu kavramı incelemektedir. Bu çalışmaya göre ise olağanüstü sağlık hizmetleri yönetimi altı tema etrafında şekillenmektedir. Bu temalar takım çalışması, liderlik, yenilikçilik (inovasyon), sıra dışı bireyler, güçlendirme (yetkilendirme) ve hasta merkezli bakım olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla olağanüstü sağlık hizmeti anlayışının teknik mükemmellikten çok, insana odaklanan, ilişkisel ve değere dayalı bir bakım anlayışı üzerine kurulu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Şekil 1. Olağanüstü Sağlık Hizmeti Yönetiminin Bileşenleri

Kaynak: Karimi et al., 2019.

Şekil 1’de takım çalışması, liderlik, yenilikçilik, sıra dışı bireyler, güçlendirme ve hasta merkezli bakım olmak üzere olağanüstü sağlık hizmeti yönetiminin bileşenleri yer almaktadır. Olağanüstü sağlık hizmeti yönetimi, birbirini tamamlayan bu altı temel bileşen üzerinden şekillenmektedir. Yenilikçilik, hizmet sunumu ve klinik uygulamalarda değişimi benimseyen, yeni yöntemler ve süreçler geliştirmeye açık bir tutumu ifade ederken, sıra dışı bireyler, görev tanımının ötesine geçerek kurum ve hasta yararına ekstra çaba gösteren, çoğu zaman görünmez kahraman niteliğindeki çalışanları ifade etmektedir. Hasta merkezli bakım ve hasta perspektifiyle güçlendirme ise hastaların ve ailelerinin karar alma süreçlerine dahil edilmesini, bireysel ihtiyaç ve değerlerin gözetilmesini ve bakım tasarımının her aşamasında aktif katılımın sağlanmasına işaret etmektedir. Bu altı bileşen bir araya geldiğinde, olağanüstü sağlık hizmeti yönetimi ortaya çıkmaktadır (Karimi et al., 2019: 180-182). Öte yandan bu bileşenler, bir sağlık hizmeti ortamında aynı zamanda olağanüstü bakımın gerçekleşmesini sağlayan unsurlardır.

Olağanüstü Bakım

Olağanüstü bakım kavramı ise olağanüstü sağlık hizmeti ve yönetimi (Karimi et al., 2019: 175) kavramlarından hareketle ve Dadich ve Hanckel (2025)’in de ifade ettiği üzere *beklentiği aşan bakım* olarak tanımlanabilir. Dadich (2025) olağanüstü bakımın, “iyi bakım” gibi sağlık sosyolojisindeki yerleşik bakım anlayışlarına

dayandığını, öte yandan ise bu anlayışlardan farklılaştığını ifade eder. İyi bakım, teknik yeterlilik, güvenlik, kanıta dayalılık ve hasta merkezlilik gibi normatif standartları karşılamaktadır. Buna karşılık olağanüstü bakım, bu standartları aşmakta, beklenmedik, insani, duygusal ve dönüştürücü anlarda ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan olağanüstü bakım, ilişkisel olarak zengin ve çoğu zaman doğaçlama sunulan bakımdır. Bakım verenin özeni, ilişkisel yaklaşımı ve sorumluluğu paylaşma biçimi bir araya geldiğinde, bakım beklentilerin üzerine çıkarak olağanüstü bir nitelik kazanmaktadır (Dadich et al., 2023b: 7427; Dadich, 2025: 3).

Olağanüstü bakım, esasen performans göstergelerinin karşılanması ya da belirli sağlık sonuçlarına ulaşılması değildir. Bakımın ilişkisel ve çoğu zaman geleneksel olmayan yönlerini kapsamaktadır. Özünde, bakımın niteliğini yükselten olumlu, ilişkisel ve çoğu zaman beklenmedik unsurların değerini bilmeyi ve bunları geliştirmeyi ifade etmektedir (Dadich et al., 2015). Nitekim Dadich ve arkadaşları (2023b: 7427) da olağanüstü sağlık hizmetlerinin kuramsal açıdan olumlu duygular, bakım etiği ve pozitif sapma olmak üzere üç unsura dayandığını belirtmektedir. Dadich (2025: 3) ve Dadich & Hanckel (2025: 127) olağanüstü bakımın teorik kökenlerinin ise bakımın mantığı, genişletme ve inşa teorisi², duygusal emek kavramı ve bakım etiği olmak üzere dört kuramsal alana dayandığını ifade etmektedir. Bu dört yaklaşım birlikte düşünüldüğünde olağanüstü bakımı mümkün kılan duygusal, ilişkisel, etik ve pratik temeller netleşmektedir. Olağanüstü bakım, güvene dayalı ilişkiler, sorumluluk alma, bireyselliğe saygı ve bağlama duyarlı uygulamalar yoluyla bakım etisinin temel değerleriyle örtüşen bir yaklaşım sergilemektedir (Dadich et al., 2023a: 399). Bununla birlikte olağanüstü bakım, bakım alan ve veren kişilerde enerji, umut ve ilham meydana getirir. Dolayısıyla olağanüstü bakımın olumlu duyguların genişletici etkisine dayandığı ifade edilebilir. Diğer taraftan kişinin düşünce ve eylem alanını genişleterek, dayanıklılığını ve kişisel kaynaklarını inşa eder. Dadich ve arkadaşları (2023a: 399) olağanüstü bakımı bu özellikleri bakımından genişletme ve inşa teorisi ile ilişkilendirmektedir.

Olağanüstü bakım, her zaman standart hizmet akışının bir parçası değildir. Çoğu zaman alışılmadık, beklenmedik ve ilk bakışta küçük görünen davranışlar olağanüstü bir etki yaratabilir (Dadich et al., 2023a: 399). Olağanüstü bakımın pahalı veya zaman alıcı olması gerekmez. Çünkü küçük nezaket eylemleri bile büyük bir anlam taşıyabilir. Olağanüstülük, yürütülen sohbetlerde, kurulan ilişkilerde, bireylerin yaşam öykülerini, kültürlerini ve bağlamlarını anlamaya yönelik çabalarda ortaya çıkar. Nitekim büyük ve kapsamlı değişimlerden ziyade, rutinin dışına çıkan küçük ama anlamlı mikro uygulamalar olağanüstü bakımın temelini oluşturur (Dadich, 2022; Dadich et al., 2023b: 7438). Bu nedenle, kimi zaman yalnızca küçük bir jest ya da tek bir söz dahi olağanüstülüğü meydana getirebilir. Önemsiz gibi görünen bu eylemler, özellikle stres ve zorlukla mücadele eden bireyler için (örneğin tüple beslenen çocukların bakım verenleri)

² Frederickson (2013)'un genişletme ve inşa teorisi, pozitif duyguların bireylerin anlık düşünce ve davranış repertuarını genişlettiğini ve bu genişlemenin zaman içinde psikolojik, sosyal ve biyolojik kaynakların inşasına yol açtığını ileri süren bir kuramsal yaklaşımdır.

son derece önemli bir fark meydana getirebilmektedir (Dadich et al., 2023a: 494). Dolayısıyla olağanüstü bakım, bakımın sıradan akışından saparak küçük ama etkili dokunuşlarla beklentiyi aşan, ilişkiselliği güçlendiren ve bakım deneyimini derinleştiren bir nitelik taşır.

Özetle ifade etmek gerekirse olağanüstü bakım, olumlu duygular, ilişkisellik ve bakım etiği temelinde gelişmektedir. Bu yönüyle beklentileri aşan, güçlendirici, yaratıcı ve gündelik bakım pratikleri ile bireylerin ve toplulukların gelişmesine olanak tanıyan standartların dışında bir bakım deneyimidir (Dadich et al., 2023a: 399; Dadich et al., 2023b: 7427).

Olağanüstü Bakımın Boyutları

Olağanüstü bakımın nasıl mümkün olduğuna ilişkin kavramsal bir çerçeve sunmak, hem klinisyenler hem yöneticiler hem de bakım alan bireyler açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Böyle bir çerçeve, olağanüstü bakımın daha bütüncül ve açık bir şekilde anlaşılmasına da yardımcı olur. Dadich (2025), literatürde yer alan dağınık olağanüstü bakım örneklerini sistematik bir yapıya kavuşturmak amacıyla, olağanüstü bakımı mümkün kılan dört temel alan (boyut) tanımlamıştır: özen odaklılık, bakımın paylaşılan bir sorumluluk olarak benimsenmesi, teknik sınırların ötesinde çalışmak (teknikle birlikte ve tekniğin ötesinde çalışmak) ve özenli katılım.

Şekil 2: Olağanüstü Bakımda Dört Temel Alan

Kaynak: Dadich, 2025: 6.

Şekil 2’de görüldüğü üzere Dadich (2025: 6-8)’e göre bakıma ilişkisel yönelim ya da diğer ifadeyle özen odaklılık olağanüstü bakımın klinik uygulamaya yönelik boyutudur. Empati, aktif dinleme, kapsayıcılık, uyum sağlama ve güven inşa etme gibi davranışların yanı sıra bakım alanların, meslektaşların ve bakım verenlerin ihtiyaçlarına, bakış açılarına ve deneyimlerine içtenlikle uyum

sağlama gibi eylemleri içermektedir. Bu yönelim, bir başkasının neye ihtiyacı olacağını hassas biçimde anlama ve öngörme becerisini (algısal ve duyarlılık) gerektirmektedir. Olağanüstü bakım sağlayan klinisyenler, tıbbi prosedürleri geri plana atarak hastaya “normal bir deneyim” sunmak için bu ilişkisel boyutu kullanacaktır. Olağanüstü bakımın bakım etiği ile ilişkisini kuran boyutu da bakıma ilişkisel yönelimdir. Diğer bir deyişle bakım etiği, ilişkisel yönelim/özen odaklılık boyutunun altında yatan ahlâki ve kuramsal çerçevelerden biridir. Öte yandan bakım etiği ve özen odaklılık ortak değerleri içermelerine karşılık eş anlamlı kavramlar değildir (Dadich, 2025: 6-8). Olağanüstü bakımın ilişkilere dayandığını, ilişkilerin niteliği aracılığıyla ortaya çıktığını ve karşılıklı anlayış, empati ve bakım ilişkileri yoluyla özerklik sağlamaya odaklandığını ifade etmek mümkündür.

Collier ve arkadaşları (2019)’nın da ortaya koyduğu gibi olağanüstü bakım, klinisyenlerin ya da bakım veren personelin hastanın ihtiyaçlarını önceden sezebildiği, bu ihtiyaçlara proaktif ve hızlı şekilde yanıt verebildiği, hastayı bir “insan” olarak gördüğü, duygusal olarak ona uyumlanabildiği yani empati kurabildiği ve aile ile işbirliği içinde çalışabildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Fulop ve arkadaşları (2019), kanserle ilgili bakım veren bir sağlık ekibini inceledikleri çalışmalarında, sağlık hizmetlerinde bir ekibi “mükemmel” kılan unsurların neler olduğunu sorgulamaktadır. Çalışmada ele alınan, yüksek performans gösteren ve olumlu sonuçlar üreten bu ekip, esasen *olağanüstü bakım* sağlayan bir kurum ya da ekibe somut bir örnek teşkil etmektedir. Makalede de ifade edildiği üzere, *olağanüstü bakım* yalnızca klinik sonuçlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda yüksek nitelikli ilişkiler, psikolojik güvenlik, karşılıklı saygı ve pozitif duygular gibi bir ekibin mükemmelliğini mümkün kılan örgütsel ve ilişki temelli unsurları da içerir. Bu doğrultuda olağanüstü bakım, ölçülebilir klinik çıktılardan ziyade ilişkinin niteliğiyle tanımlanır. Beklentileri aşan, bakım alan kişide neşe, rahatlama, güven ve memnuniyet duyguları uyandıran bir deneyimdir (Collier et al., 2024: 14; Dadich et al., 2023a: 399).

İlişkisel yönelim kuramsal ve ahlâki bir çerçeveyi ifade ederken, dikkatli (özenli) katılım bu çerçevenin uygulamadaki karşılığı olarak görülebilir. İlişkisel yönelim bakım veren kişi ya da kurumun benimsediği felsefeyi oluşturur. Dikkatli katılım ise bu felsefenin nasıl eyleme dönüştüğünü gösterir. Dikkatli katılım, bireyin her etkileşimde zihinsel ve duygusal olarak tam anlamıyla orada ve hazır olmasını, dikkatini karşısındaki kişiye yöneltmesini gerektirir. Başka bir ifadeyle dikkatli katılım, etkileşim sırasında tam mevcudiyet, odaklanma ve duysal uyumun bir araya geldiği bir bakım pratiğidir. Aktif dinleme, duygusal uyumlanma ve samimi bir mevcudiyet sergileme gibi davranışları içeren bu boyut, temelde karşılıklı güveni güçlendirmeyi, güven verme hissini pekiştirmeyi ve taraflar arasındaki anlayışı derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle, yalnızca hastaya ya da bakım alana güven aşlamakla kalmaz, aynı zamanda bakım verenlerde bir aidiyet duygusu oluşturarak ekip içinde dayanışma ve ortak amaç bilincini de besler (Dadich, 2025: 8–9). Karimi ve arkadaşları (2017: 341)’nın da belirttiği üzere olağanüstü bakım yalnızca hasta merkezli bakım anlayışıyla sınırlı değildir. Çalışan merkezli bir örgütsel yapıyı da gerektirmektedir. Bu iki alan birbirine alternatif değil, birbirini tamamlayan unsurlardır. Çalışanların desteklendiği, psikolojik

güvenliğin ve rol esnekliğinin bulunduğu bir iş ortamı olmadan olağanüstü bakımın devamlılığını sağlamak mümkün değildir.

Nitekim Kippist ve arkadaşlarının (2020) çalışması, olağanüstü bakımın dikkatli katılım yoluyla güçlü iç bağlantılar, personel arasında güven, sağlam ilişkiler, destekleyici ve cesaretlendirici bir çalışma ortamı ve hizmet biriminin dışarıya yansıyan olumlu itibarı şeklinde somutlaştığını göstermektedir. Bu bulgular, dikkatli katılımın ilişkisel yönelimin pratikteki temel yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Yani bakıma ilişkisel yönelimle yaklaşan bir çalışan, bu yönelimi günlük etkileşimlerinde dikkatli katılım göstererek hayata geçirebilir. Dikkatli katılım ise olağanüstü bakımı sağlayan ilişkisel yönelimin önemli bir göstergesi ve aracıdır.

Öte yandan olağanüstü bakım hem teknik gerekliliklerle çalışabilme hem de gerektiğinde bu gerekliliklerin ötesine geçebilme kapasitesini gerektirmektedir. Teknikle birlikte ve tekniğin ötesinde çalışmak, gerekli teknik bilgi ve uygulamalara hâkim olmayı, ancak gerektiği durumlarda bu teknik sınırları esnetebilmeyi ve bakımın ihtiyaçlara göre uyarlanabilmesini ifade eder. Bu yaklaşım, teknik prosedürleri bağlama duyarlı biçimde yeniden düzenlemeyi, olağan bakım rutinlerini aşan yaratıcı, esnek ve insanî müdahaleler geliştirmeyi içerir. Böylelikle, mikro düzeyde küçük ama etkili iyileştirmeler yaparak bakım deneyimini dönüştürebilme kapasitesini yansıtmaktadır (Dadich, 2025: 9–10). Kippist ve arkadaşlarının (2020: 14) bulguları da, olağanüstü bakımın yalnızca teknik yetkinliklere değil, aynı zamanda bu yetkinlikleri tamamlayan insanî ve ilişkisel niteliklere dayandığını göstermektedir: Olağanüstü bakım sunan çalışanlar, hiyerarşik konumları ne olursa olsun, gerekli durumlarda mesleki sınırlarını esnetmekten çekinmemekte, bunu yaparken meslektaşları tarafından kibirli görülme ya da başkasının görev alanına müdahale etme endişesi taşımamaktadır. Olağanüstü bakım sadece “doğru prosedürü uygulamak” değildir. Bağlama duyarlı, esnek, yaratıcı ve değer temelli eylemlerle bakımın niteliğini yükseltme iradesidir.

Olağanüstü bakım yalnızca belirli kişilerin görevi değildir, herkesin sorumluluğudur. Bakım alanlar, bakım verenler, klinisyenler ve yöneticiler her biri bu süreçte önemli rollere sahiptir. Paylaşılan sorumluluk, bakımı tek yönlü bir hizmet olmaktan çıkarıp ortak bir çabaya dönüştürür. Söz konusu paydaşların birlikte çözüm üretmesini sağlayarak bakımın etkisini artıran bir aidiyet ve özerklik duygusu meydana getirir. Bu nedenle paylaşılan sorumluluk olağanüstü bakımın merkezinde yer almaktadır. Ancak bu durum tüm paydaşların kendine özgü bir rolü olduğu ve bu rollerin önceden tanımlandığı anlamına gelmez. Aksine olağanüstü bakım rol esnekliği gerektirmektedir. Olağanüstü bakımda paylaşılan sorumluluk, en çok ortak (işbirlikçi) karar alma süreçlerinde ve paydaşların aktif şekilde inisiyatif kullandığı durumlarda görünür hale gelmektedir (Dadich, 2025: 10-11). Nitekim ekipte neyin yapıldığı ve nasıl yapıldığı belirli bireylerin değil, herkesin ortak sorumluluğu haline geldiğinde olağanüstü bakım ortaya çıkmaktadır (Fulop et al., 2019: 20). Karimi ve arkadaşları (2017: 341), olağanüstü bakımın çoğunlukla klinik uygulamalardan ziyade bakım ve hizmet süreçlerinde ortaya çıktığını, bu süreçlerin ise destekleyici bir örgütsel çevre, uygun iş rolleri ve etkili yönetim uygulamaları ile yakından ilişkili olduğunu

vurgulamaktadır. Dolayısıyla olağanüstü bakım bireysel çabalara indirgenemeyecek kadar karmaşık olup, esasen kolektif süreçlerin, işbirlikçi yaklaşımların ve bütüncül bir örgütsel uyumun ürünüdür.

Kippist ve arkadaşlarının (2020: 14) bir diyaliz merkezinde gerçekleştirdikleri çalışma ise, olağanüstü bakımın bu teorik çerçevesinin pratikte nasıl somutlaştığını açık biçimde göstermektedir. Olağanüstü bakımın uygulandığı bu merkezde klinik personelden yöneticilere, idari personelden temizlik personeline ve hatta ulaşım hizmetlerinde görev alan personele kadar tüm çalışanların hastalara ve onların bakım verenlerine karşı ortak bir sorumluluk benimsediği görülmüştür. Bu bulgular olağanüstü bakımda, bakımın tek bir meslek grubunun görevi olarak değil, herkes tarafından sahiplenilen kolektif bir sorumluluk olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu da paylaşılan sorumluluk anlayışının olağanüstü bakımın kolektif bir süreç olarak nasıl ortaya çıktığını açık biçimde göstermektedir. Özetle olağanüstü bakım, farklı paydaşlar arasında işbirlikçi, sürekli ve uyarlanabilir uygulamalarla ortaya çıkmaktadır.

Bütüncül olarak değerlendirildiğinde olağanüstü bakım, ilişkinin niteliği, psikolojik güvenlik ve pozitif etkileşimler üzerine kurulan, örgütsel destekle güçlenen ve kolektif sorumlulukla sürdürülen bir bakım biçimidir. Teknik yeterlilik gerekli olmakla birlikte, olağanüstü bakımı belirleyen esas unsurlar örgüt iklimi, etkili yönetim uygulamaları ve birlikte çalışma kültürüdür. Bu dört boyut, bakım sürecini ve deneyimlerini olumlu yönde etkileyerek tıpkı bir yemeğin lezzetini meydana getiren malzemeler gibi olağanüstü bakımı mümkün kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu dört alan, bakımı olağanüstü bir düzeye taşıyan niteliklerdir.

Olağanüstü Bakımın Farklı Klinik Bağlamlardaki Görünümleri

Görece yeni bir kavram olan olağanüstü bakım, sağlık hizmetlerinin farklı alanlarında giderek ilgi görmektedir. Bu başlık altında olağanüstü bakım kavramının palyatif bakım (Collier et al., 2019; Collier et al., 2024), renal bakım (Kippist et al., 2020), beslenme bakımı (Dadich et al., 2023a) ve yaşlı bakımı (Dadich et al., 2023b; Dadich et al., 2025) gibi çeşitli klinik ortamlarda bağlama göre farklı biçimlerde ortaya çıkan bileşenlerine yer verilmektedir. Söz konusu çalışmalar kavramın bağlamlar arası farklılıklarını ve ortak noktalarını ortaya koymakta ve olağanüstü bakımı kavramsallaştırmaya katkı sunmaktadır.

Tablo 1: Olağanüstü Bakımın Farklı Klinik Bağlamlarda Bileşenleri

Yazar	Klinik Bağlam	Olağanüstü bakımın özellikleri
Collier et al., 2019	Evde olağanüstü palyatif bakım	Öngörülü kavrayış ve eylem Bağlılık örgüsü Esneklik, uyarlanabilirlik Mükemmelliği görünür kılarak ekip kapasitesini geliştirme

Kippist et al., 2020	Olağanüstü renal bakım	Hasta ve ilişki merkezli hizmet Kapsamlı, duyarlı ve kişiselleştirilmiş hizmet Kendini işine adanmış ve yetkin personel Aile ortamı ve aidiyet duygusu İşbirliği ve güçlü ekip çalışması
Dadich et al., 2023a	Pediyatrik bakımda tüple beslenme sürecinde olağanüstü bakım	Beklentilerin ötesine geçen uygulamalar (gönüllü olarak daha fazlasını yapma) Özen ve dikkat Güçlendirme Ekip olarak ortak bir anlayışa sahip olmak Umut verme Normalleştirme
Dadich et al., 2023b	Olağanüstü yaşlı bakımı	Yaşlı bireyin derinlemesine anlaşılması (kişiyi yakından tanıma ve anlama) Yaşlı bakımının sıradan bir işten fazlası olarak görülmesi Yenilikçi uygulamalar Gerektiğinde öncelikleri değiştirebilme özgürlüğü (çalışanlara esneklik ve özerklik tanınması)
Collier et al., 2024	Kültürel çeşitliliğe sahip topluluklarda olağanüstü palyatif bakım	Kültürel değerlere saygı gösterirken, gerekli durumlarda zorlayıcı veya tabu kabul edilen konuları hassas bir biçimde ele alabilme. Hastalar ve aileleri zorlandığında geri durmak yerine proaktif biçimde destek sunmak, gerektiğinde cesaretle öne çıkabilme. Hizmet sunumunu güçlendirmek amacıyla mevcut topluluk dayanışması ve şefkat ağlarıyla etkin işbirliği kurma.
Dadich et al., 2025	Olağanüstü yaşlı bakımı	İnsani ilişkiler (Personel hasta arası, Çalışanlar arası) Yenilik (çalışanların gerektiğinde rollerini esnetebilmesi, yeni yöntemler denemeye açık olması, küçük ama etkili iyileştirmelerin yapılması ve olağanüstü bakım örneklerinin görünür kılınarak teşvik edilmesi)

Tablo 1’de özetlendiği üzere *Collier ve arkadaşları (2019)* evde palyatif bakımda olağanüstü bakımın öngörü, bağlılık örgüsü, esneklik ve ekip kapasitesini artırma gibi özellikler üzerinden geliştiğini ortaya koymaktadır. *Kippist ve arkadaşları (2020)* ise renal bakımda olağanüstülüğün ilişki merkezli hizmet, kişiselleştirilmiş bakım, aidiyet duygusu ve güçlü ekip uyumuyla şekillendiğini göstermektedir. Pediyatrik tüple beslenme bağlamında *Dadich ve arkadaşları (2023a)*, olağanüstü bakımın özellikle duygusal destek, normalleştirme, umut verme ve küçük fakat etkili jestlerle beklentilerin ötesine geçme üzerinden ortaya çıktığını belirtmektedir. Yaşlı bakımına odaklanan çalışmalarda ise bağlama özgü farklılıkların daha belirgin olduğu görülmektedir. *Dadich ve arkadaşları (2023b)* olağanüstü bakımın yaşlı bireyi yakından tanıma ve anlama, bakımın sıradan bir işten öte anlam taşıması ve çalışanlara esneklik ve özerklik tanınması gibi unsurlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. *Dadich ve arkadaşlarının*

(2025) daha güncel çalışması, olağanüstü bakımın bu bağlamda hem hasta ve çalışanlar hem de çalışanların kendi arasında güçlü insani ilişkiler ile yenilik ve rol esnekliğini teşvik eden uygulamalar üzerinden üretildiğini vurgulamaktadır. Kültürel çeşitlilik bağlamında ise *Collier ve arkadaşları (2024)* olağanüstü bakımın kültürel değerlere saygı, hassas konuları uygun biçimde ele alma, cesaret gerektiren proaktif destek ve topluluk dayanışmasıyla işbirliği yapma gibi özgün boyutlarla şekillendiğini göstermektedir.

Tüm çalışmalar değerlendirildiğinde olağanüstü bakımın öncelikle insanî ilişkilerin niteliğinden doğduğu ve her zaman ilişkiyel bir pratik olduğu anlaşılmaktadır. Beklentileri aşma ve gönüllü olarak “daha fazlasını yapma” olağanüstü bakımda temel ilke olarak ön plana çıkmaktadır. Bu ilkeler ise gerektiğinde rol esnetme, standart görev tanımlarının dışına çıkabilme, proaktif ve öngörülü davranma, hastanın dile getirilmeyen ihtiyaçlarını sezme ve eyleme geçme gibi davranışlarla ortaya çıkmaktadır. Beklentileri aşma ve gönüllü olarak “daha fazlasını yapma” olağanüstü bakımda temel ilke olarak ön plana çıkmaktadır. Ekip çalışması ve kolektif sorumluluk gibi işbirliğine dayalı bir örgüt kültürü, olağanüstü bakımın sürdürülebilirliği açısından temel bir taşıyıcı unsur niteliğindedir. Dolayısıyla olağanüstü bakım, bağlamsal çeşitliliğine rağmen özünde ilişkiyel, yenilikçi ve beklentilerin ötesine geçmeyi önceleyen bir bakım anlayışı olarak şekillenmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse olağanüstü bakım, içinde ortaya çıktığı bakım bağlamının ihtiyaçlarına, ilişkilerine, kültürel dinamiklerine ve uygulayıcıların yetkinliklerine göre şekil alan, bu nedenle her alanda farklı biçimlerde somutlaşan, esnek ve çok boyutlu bir bakım anlayışıdır.

Kısa Bir Değerlendirme: Türk Sağlık Sisteminde Olağanüstü Bakım Mümkün mü?

Olağanüstü bakım, çoğu zaman bireysel özveri ve ilişkiyel duyarlılıkla mümkün olabilen, ancak ortaya çıktığı mikro ve makro bağlamdan bağımsız düşünülemeyen bir bakım biçimidir. Bu nedenle olağanüstü bakımın bir sağlık sisteminde ne ölçüde mümkün olduğu sorusu, yalnızca bakım verenlerin niyet ve yetkinlikleriyle değil, aynı zamanda sistemin yapısal, örgütsel ve yönetsel özellikleriyle de yakından ilişkilidir. Bu bölümde, Türk sağlık sisteminin bazı temel yapısal dinamiklerinin olağanüstü bakımın ortaya çıkışını nasıl etkilediği kısaca değerlendirilmektedir.

Türk sağlık sisteminde olağanüstü bakımın sürdürülebilir ve yaygın bir biçimde ortaya çıkmasını güçleştiren bir dizi yapısal ve örgütsel sorun bulunmaktadır. Sevk zincirinin etkin işlememesi ve basamaklı sağlık hizmet sunumunun fiilen devre dışı kalması (Eke vd., 2023: 28), aile hekimliğinin güçlü bir kapı tutucu rolü üstlenememesiyle (Gözlü, 2021; Üstü & Ugurlu, 2015: 245) birleştiğinde ikinci ve üçüncü basamakta yoğun başvurulara yol açmaktadır. Bunların sonucu olarak acil servislerde ve ikinci-üçüncü basamakta iş yükü giderek artmakta (Beştemir & Aydın, 2022), hekim başına düşen hasta sayısında da artış (Aydan, 2023: 905) yaşanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de kişi başı ortalama muayene süresinin her geçen yıl azaldığı ve bu sürenin OECD ortalamasının altında olduğu (Çıraklı, 2020) da bilinmektedir. Yoğun başvurular, hekim başına düşen hasta sayısının

yüksek olması ve iş yükünün artması tedavi kalitesinin de düşmesine (Özen vd., 2025) neden olmaktadır. Bu faktörler hizmet sunumunda iletişime dayalı bakımı sınırlandırmakta, hasta ile ilişkisel kalite alanını daraltmaktadır. Bu durum bakım için gereken nitelikli zaman, odaklanma ve esnekliği ortadan kaldırmakta, olağanüstü bakım yaklaşımının temel bileşenlerinden ilişkisel yönelim ve dikkatli katılımın gerçekleşmesini engellemekte, olağanüstü bakımı ilişkisel boyutta zorlaştırmaktadır.

Öte yandan nicelik odaklı performansa dayalı ödeme sistemi ve performans baskısı ile sağlık hizmetlerinde hayati öneme sahip olan ekip çalışması ve takım ruhu zamanla geri plana itilmekte, bunun yerine bireysel düzeyde “puan toplama” en önemli amaç haline gelmektedir. Bu durum, sağlık çalışanlarının iş ortamında yalnızlaşmasına ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin zayıflamasına, çevrelerine yabancılaşmalarına neden olabilmektedir. Performans sisteminin bireysel puan toplamayı teşvik etmesi, personelin tıbbi gereklilikten ziyade puan getirisi yüksek uygulamalara yönelmesini özendirilmektedir. Bu durum ise hasta güvenliğini riske atma ve iyileşme süreçlerini uzatma gibi ciddi sakıncalar doğurabilmektedir (Özkal Sayan & Şahan, 2004: 67-68). Hastalara tıbbi açıdan gerekli olmayan fazladan tanı ve teşhis prosedürlerinin uygulanması, gereksiz tıbbi tedavilere başvurulması ya da klinik gereklilik bulunmamasına rağmen cerrahi müdahalelerin gerçekleştirilmesi gibi performansa dayalı ek ödeme sisteminin meydana getirdiği suistimaller hasta merkezli bakımdan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Çıkar ve maddi kaygı temelli bu sistem hasta ve sağlık çalışanı ilişkisinin niteliğini değiştirerek müşteri satıcı ilişkisine dönüştürmektedir (Moran, 2013: 21-22, 26). Hasta-sağlık çalışanı ilişkisinin performans, çıkar ve maddi teşvikler üzerinden yeniden şekillenmesi ise bakım ilişkisinin etik, güvene dayalı ve insani niteliğini aşındırmakta, ilişkisel yönelimi zayıflatmaktadır. Bununla birlikte performans sistemi, ekip temelli sorumluluk anlayışını da zayıflatarak bakımın kolektif bir pratik olmaktan çıkıp bireysel rekabet alanına dönüşmesine yol açmaktadır. Tıbbi gereklilikten ziyade puan getirisi yüksek işlemlere yönelme ise sağlık çalışanının hastaya tam mevcudiyetle, özenle ve etik duyarlılıkla eşlik etmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda performans sistemi, paylaşılan sorumluluğu zayıflatması, bakım ilişkisini araçsallaştırması ve dikkatli katılımı sektöre uğratması nedeniyle olağanüstü bakım anlayışıyla açık şekilde çelişmektedir.

Türk sağlık sisteminin en önemli sorunlardan biri olarak sağlık çalışanı güvenliğini tehdit eden ve zaman içerisinde giderek artış gösteren sağlıkta şiddet vakaları (Eke vd., 2023: 31; Hoşgör & Türkmen, 2021; Türk Sağlık-Sen, 2019: 20) da olağanüstü bakım anlayışını zorlaştıran etmenlerden biridir. Sağlıkta şiddet, sağlık çalışanlarının fiziksel ve psikolojik iyilik hâlini olumsuz etkileyerek motivasyon, performans ve verimlilik kaybına yol açmakta ve personel arası ilişkilerin bozulmasına neden olabilmektedir (Sağlık-Sen, 2013: 30-31; Yalçın, 2023: 126). Bununla birlikte sağlık çalışanlarında motivasyon eksikliği, mesleki isteksizlik, hekimlerde defansif tıba yönelme ile sonuçlanmakta, hastaların kaliteli sağlık hizmetine erişimini güçleştirmekte, zaman kaybı ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır (Yeşiltaş & Erdem, 2018: 493). Bu koşullar, olağanüstü bakımın gerektirdiği özenli katılım ve ilişkisel yönelimin

sürdürülebilirliğini ciddi şekilde zayıflatmaktadır. Çünkü korku, güvensizlik ve tehdit algısı, sağlık çalışanlarının hasta ve yakınlarıyla güvene dayalı, empatik ve sürdürülebilir ilişkiler kurmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrıca iş yükünün artması, şiddet riski, şikayet ve dava edilme korkusu, disiplin cezası korkusu sağlık çalışanlarını defansif uygulamalara yöneltmektedir. Bu bağlamda sağlık çalışanlarının kendilerini korumaya yönelik geliştirdikleri bir strateji olarak defansif tıp ortaya çıkmaktadır (Yeşiltaş & Erdem, 2018: 493-494; Yeşiltaş & Erdem, 2019: 145-146). Hekimler, herhangi bir olumsuz sonucun tüm sorumluluğunun kendilerine atfedileceği düşüncesiyle, hata yapmama, bir durumu gözden kaçırmama ve “mükemmel hekim” beklentilerine uyma baskısı altında kalmaktadır. Bu kaygı ve baskılar hekimleri tıbbi gereklilikten bağımsız olarak gerekli olmayan tetkik ve girişimlere yönelebilmektedir (Catino, 2011: 6). Bu doğrultuda kendini koruma motivasyonu ile teknik olana sadık kalan, riskten kaçınan ve standartlara sıkı şekilde bağlı bir klinik pratik benimsemektedir. Bu durum, olağanüstü bakımın gerektirdiği bağlamsal esneklik ve özenli katılımı zayıflatmakta, bakımın teknik güvenceye ve standartlara indirgenmesine ve teknik sınırların ötesinde çalışabilme kapasitesinin zayıflamasına yol açmaktadır. “Riskten kaçınma mantığı” üzerine kurulu defansif tıp uygulamaları “ilişkisel ve etik bakım mantığı” üzerine kurulu olağanüstü bakım yaklaşımını engellemektedir.

Tüm bunların yanı sıra sağlık bakım hizmetlerinin karmaşık yapısı, farklı meslek mensupları arasındaki belirgin örgütsel hiyerarşi (Gül, 2019: 133) paylaşılan sorumluluk anlayışının gelişimini sınırlamaktadır. Bularla birlikte Türk sağlık sisteminin diğer problemleri olarak tükenmişlik, yoğun çalışma, motivasyon düşüklüğü, değersiz hissetme (Eke vd., 2023: 31) ve duygusal emeğin görünmezliği (Kaya & Tekin, 2013) olağanüstü bakımın gerektirdiği ilişkisel, özenli ve etik bakım pratiklerinin sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır.

Fisher (2023: 357), temel ölçüm, yönetim ve sistemsel altyapılar düzgün şekilde kurulmadıkça sıradan bireylerin olağanüstü süreçler aracılığıyla olağanüstü sonuçlar üretemeyeceğini; benzer şekilde, sistemsel kusurların varlığı hâlinde ise en yetkin ve olağanüstü bireylerin dahi olağanüstü sonuçlar ortaya koymasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Olağanüstü bakım literatüründe sıklıkla vurgulanan bir husus vardır: olağanüstülük çoğu zaman mikro uygulamalarda ortaya çıkmaktadır ancak ortaya çıkabilmesi için ilişkilere, destekleyici bir örgütsel kültüre ve özerklik sağlayan bir ortama ihtiyaç vardır. Dolayısıyla paylaşılan sorumluluk ve yapısal destek söz konusu değilse olağanüstü pratikler sürdürülemez. Tablo 1’de yer alan çalışmalardan da görüldüğü üzere, olağanüstülük sadece bireysel çabaların değil yapısal koşulların da bir ürünüdür ve güvenilir, destekleyici ve iyi tasarlanmış sistemlerde filizlenir.

Bu çerçevede, Türk sağlık sisteminde mevcut koşullarda, tartışılan faktörler olağanüstü bakımın önünde önemli engeller olarak durmaktadır. Ancak Türk sağlık sisteminde olağanüstü bakımın tamamen imkânsız olduğu söylenemez. Her ne kadar sağlık hizmetlerinin tüm katmanlarında mümkün olmasa da, klinik bağlamda mikro düzeyde yaşlı bakımı, evde bakım hizmetleri, yoğun bakım, palyatif bakım, onkoloji, pediatri ve hemşirelik uygulamaları gibi alanlarda

Türkiye’de de olağanüstü bakımın hâlihazırda var olduğu, ancak görünür olmadığı düşünülmektedir. Bunun temel nedeni, bu alanlarda bakım ilişkisinin duygusal yoğunluk ve süreklilik arz etmesi ve söz konusu alanların sağlık profesyonellerinin teknik sorumlulukların ötesine geçerek ilişkisel ve özenli bakım pratikleri geliştirebilmelerine alan açmasıdır.

Bununla birlikte aile hekimliğinin, doğası gereği süreklilik arz eden ilişkiler üzerine kurulu bir alan olması ve bireyleri yakından tanıma imkânı sunması nedeniyle, ilişkisel alanın görece daha geniş olduğu ve mikro düzeyde olağanüstü bakımın mümkün olabileceği alanlardan biri olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

Sonuç

Sonuç olarak olağanüstü bakım, sağlık hizmetlerinde “iyi”, “nitelikli” ya da “standartlara uygun” bakımın ötesine geçen, beklentiyi aşan, bağlamsal olarak şekillenen ve çoğu zaman küçük ama anlamlı pratiklerde somutlaşan bir bakım anlayışını ifade etmektedir. Yalnızca teknik yeterlilik ya da klinik başarıyla açıklanamayan bu yaklaşım, ilişkisel yönelim, dikkatli ve özenli katılım, teknik olanla birlikte onun ötesinde düşünebilme ve bakımın paylaşılan bir sorumluluk olarak ele alınması gibi iç içe geçmiş boyutlar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle olağanüstü bakım, belirli ilişkisel, örgütsel ve etik koşullar altında mümkün hâle gelen kolektif bir yaklaşım olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Bu özellikleriyle olağanüstü bakım, performans göstergeleri, klinik rehberler ve kalite standartları etrafında şekillenen hâkim sağlık hizmeti anlayışını dışlamadan, onu tamamlayan ve bakımın insani, ahlâki ve ilişkisel boyutlarını görünür kılan bir çerçeve sunmaktadır. Türk sağlık sisteminde sağlık hizmetlerinin büyük ölçüde nicelik, verimlilik ve performans temelli mekanizmalar üzerinden örgütlenmesi, bu boyutların çoğu zaman geri plana itilmesine yol açmaktadır.

Henüz kavramsal olgunlaşma sürecinde olan olağanüstü bakım, bu çalışma kapsamında Türkçe literatüre tanıtılmakta ve Türkiye bağlamında insan merkezli sağlık hizmetlerini yeniden düşünmeye imkân veren bir analitik çerçeve olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın, gelecekte Türkiye’de gerçekleştirilecek ampirik araştırmalar için kuramsal ve kavramsal bir zemin oluşturması beklenmektedir.

Türkiye’de makro düzeydeki yapısal sınırlılıklara rağmen, bazı klinik alanlarda mikro düzeyde mümkün olan olağanüstü bakım pratiklerinin görünür kılınması ve yaygınlaştırılması açısından ampirik araştırmalar önem taşımaktadır. Gelecek çalışmalarda, Türk sağlık sisteminde olağanüstü bakımın hangi bileşenler üzerinden şekillendiği, nasıl desteklenebileceği, hangi örgütsel, mesleki ve ilişkisel düzenlemelerin bu tür bakım pratiklerini mümkün kıldığı ya da sınırladığı araştırılabilecektir.

KAYNAKÇA

Aydan, S. (2023). Hekim göçü açısından Türkiye’nin çalışma koşullarının değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(3), 895-920.

Beştemir, A., & Aydın, H. (2022). Yıllık 300 milyon hasta muayenesi; Türkiye’de 2. ve 3.

basamak kamu sağlık tesisleri acil servis ve poliklinik hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Sakarya Tıp Dergisi*, 12(3), 496-502. <https://doi.org/10.31832/smj.1128439>

Catino, M. (2009). Blame culture and defensive medicine. *Cognition, Technology & Work*, 11(4), 245-253. <https://doi.org/10.1007/s10111-009-0130-y>

Collier, A., Hodgins, M., Crawford, G., Every, A., Womsley, K., Jeffs, C., Houthuysen, P., Kang, S., Thomas, E., Weller, V., Van, C., Farrow, C., & Dadich, A. (2019). What does it take to deliver brilliant home-based palliative care? Using positive organisational scholarship and video reflexive ethnography to explore the complexities of palliative care at home. *Palliative medicine*, 33(1), 91-101. <https://doi.org/10.1177/0269216318807835>

Collier, A., Dadich, A., Zangre, I., Dahal, K., Albrazi, D., Jeffs, C., & Crawford, G. (2024). Brilliant palliative care : partnering with culturally diverse communities using participatory visual methods. *Palliative Care and Social Practice*, 18, 14-14. <https://doi.org/10.1177/26323524241246154>

Çıraklı, Ü. (2020). 18 OECD ülkesinde 2002-2018 yılları arası kişi başı ortalama hasta muayene sürelerinin karşılaştırılması. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*, 3(1), 43-54.

Dadich, A. (2022). *Brilliant positive deviance: Innovation beyond disconnected and disciplined domains*. In R. Agarwal, E. Patterson, S. Pugalia, & R. Green (Eds.), *Innovation* (pp. 99-120). Routledge.

Dadich A. (2025). A modest article about brilliant care. *Health sociology review : the journal of the Health Section of the Australian Sociological Association*, 34(3), 360-375. <https://doi.org/10.1080/14461242.2025.2565759>

Dadich, A., Fulop, L., Ditton, M., Campbell, S., Curry, J., Eljiz, K., Fitzgerald, A., Hayes, K.J., Herington, C., Isouard, G., Karimi, L. & Smyth, A. (2015), Finding brilliance using positive organizational scholarship in healthcare. *J Health Organ Manag*, Vol. 29 No. 6 pp. 750-777. <https://doi.org/10.1108/JHOM-11-2013-0256>

Dadich, A., & Hanckel, B. (2025). Brilliant care: a conceptual argument for scholarship of the extraordinary. *Health sociology review : the journal of the Health Section of the Australian Sociological Association*, 34(2), 123-137. <https://doi.org/10.1080/14461242.2024.2371132>

Dadich, A., Kaplun, S., Kaplun, C., Hopwood, N., & Elliot, C. (2023a). 'it was that ... specialist ... that finally listened to us ... that's probably a weird answer to what you were expecting': Clinician and carer perspectives on brilliant feeding care. *Health expectations : an international journal of public participation in health care and health policy*, 26(1), 488-497. <https://doi.org/10.1111/hex.13683>

Dadich, A., Kearns, R., Harris-Roxas, B., Ni Chroinin, D., Boydell, K., Ní Shé, É., Lim, D., Gonski, P., & Kohler, F. (2023b). What constitutes brilliant aged care? A qualitative study of practices that exceed expectation. *Journal of clinical nursing*, 32(19-20), 7425-7441. <https://doi.org/10.1111/jocn.16789>

Dadich, A., Kearns, R., Harris-Roxas, B., Boydell, K., Gonski, P., Kohler, F., Lim, D., Ní Shé, É., Amato, C., Gilmore, I., Lane, B., Mears, J., Schaper, F., Sleeman, R., Tcharkhedian, E., Tembe, V., Azzopardi, S., Delbaere, K., Krebs, T., Paterson-Finlay, E., ... Ni Chroinin, D. (2025). Co-Designing a Model of Brilliant Care for Older People. *Journal of clinical nursing*, 10.1111/jocn.70049. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/jocn.70049>

Eke, E., Demir, M., Çam, S., Erdem, R. (2023). Türk Sağlık Sisteminde İhtiyaç Duyulan Yeni Nesil Sağlık Reformları. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 6(1), 20-37. <https://doi.org/10.54537/tusebdergisi.1113199>

Fisher, W. P., Jr. (2023). *Measurement systems, brilliant processes, and exceptional results in healthcare: Untapped potentials of person-centered outcome metrology for cultivating trust*. In W. P. Fisher, Jr. & S. J. Cano (Eds.), *Person-centered outcome metrology: Principles and applications for high stakes decision making* (pp. 357–396). Springer. (Springer Series in Measurement Science and Technology). <https://doi.org/10.1007/978-3-031-07465-3>

Fredrickson, B.L. (2013). *Positive emotions broaden and build*. In P. Devine & A. Plant (Eds.), *Advances in experimental social psychology*, Academic Press. 47, 1–53. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407236-7.00001-2>

Fulop, E. L., Kippist, L., Dadich, A., Hayes, K., Karimi, L., & Smyth, A. (2019). What makes a team brilliant? : an experiential exploration of positivity within healthcare. *Journal of Management and Organization*, 25(4), 591-612. <https://doi.org/10.1017/jmo.2018.56>

Gözlü, M. (2021). Türkiye’deki İllerin Aile Hekimliği Hizmetleri Yönünden Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Gaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 1847-1874. <https://doi.org/10.21547/jss.911583>

Gül, Ş. (2019). Bakım kavramı ışığında hemşirelik bakımı ve etkileyen faktörler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2, 129–134.

Hoşgör, H., & Türkmen, İ. (2021). Bitmeyen çile: sağlıkta şiddet (Medimagazin haber portalı üzerinden bir araştırma). *Izmir Democracy University Health Sciences Journal*, 4(2), 192-211. <https://doi.org/10.52538/iduhs.975708>

Karimi, L., Dadich, A., Fulop, L., Leggat, S., Rada, J., Hayes, K., Kippist, L., Eljiz, K., Smyth, A., & Fitzgerald, A. (2017). Empirical exploration of brilliance in health care: Perceptions of health professionals. *Australian Health Review*, 41(3), 336–343. <https://doi.org/10.1071/AH16047>

Karimi, L., Dadich, A., Fulop, L., Leggat, S.G., Eljiz, K., Fitzgerald, J.A., Smyth, A., Hayes, K.J. and Kippist, L. (2019), Brilliant health service management: challenging perceptions and changing HR practices in health services. *Asia Pac J Hum Resour*, 57, 174-190. <https://doi.org/10.1111/1744-7941.12189>

Kaya, E., & Tekin, A. (2013). Duygusal Emek Kavramı Çerçevesinde Sağlıkta Yeniden Yapılanma. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, 5(8), 110-119. <https://doi.org/10.20875/sb.13946>

Kippist, L., Fulop, L., Dadich, A., & Smyth, A. (2020). Brilliant renal care: A really positive study of patient, carer, and staff experiences within an Australian health service. *Journal of Management & Organization*, 26(3), 355–374. doi:10.1017/jmo.2019.55

Moran, B. (2022). Sağlık sistemi içinde “Performans Sistemi”. *Düşünce Dünyasında Türkiye*, 4(24), 17-28.

Özkal Sayan, İ., & Şahan, Y. (2011). Sağlık Bakanlığı’nda performans değerlendirme ve ek ödeme sistemi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 6(16), 33-70.

Sağlık-Sen. (2013). Sağlık çalışanları şiddet araştırması. Sağlık-Sen Yayınları-20. Ankara.

Üstü, Y. & Uğurlu, M. (2015). Bir Analiz: Aile Hekimliği Ülkemizde Etkin Kullanılıyor mu? *Ankara Medical Journal*, 15(4), 244-248. <https://doi.org/10.17098/amj.94639>

Yalçın, H. (2023). Sağlık Çalışanlarına Şiddet ve Şiddet Oranları. *Aydın Sağlık Dergisi*, 9(3), 117-130.

Yeşiltaş, A. & Erdem, R. (2018). Şiddet ve defansif tıp uygulamaları üzerine nitel bir çalışma. *The Journal of Academic Social Science*. 74, 486-500. doi: [10.16992/ASOS.13871](https://doi.org/10.16992/ASOS.13871)

Yeşiltaş, A., & Erdem, R. (2019). Defansif tıp uygulamalarına yönelik bir derleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(23), 137-150.
<https://doi.org/10.21076/vizyoner.437685>

Homo Academicus'tan Kasaba Akademisyenliğine: Türkiye'de İlçe Meslek Yüksekokullarında Akademik Konumlanış

Isparta Okulu Dergisi
2025, Cilt: 5(1), s.52-87
<https://ispartaokuludergisi.com>
iodergisi@gmail.com

Ali İhsan TEMURÇİN¹, Ahmet YILDIRIM²

From Homo Academicus to the Small-Town Academic: Academic Positioning in District Vocational Schools in Turkey

Abstract

Drawing on Pierre Bourdieu's *Homo Academicus*, this study examines the academic positioning of scholars working in district-based vocational schools in Turkey, the forms of symbolic stigmatization they are exposed to, and the informal power and counter-hegemonic strategies they develop under these structural conditions. Through everyday and demeaning metaphors such as "small-town academic" and "the filler material of the university," the study analyzes the invisible domination and exclusion experienced by provincial academics within the framework of center-periphery relations.

The research is designed as a qualitative study. Data were collected through in-depth interviews conducted with 11 academics working at district vocational schools affiliated with Isparta University of Applied Sciences and analyzed using thematic analysis. The study focuses on three main research questions: (1) How are academics working in district vocational schools positioned within the academic field? (2) What structural and symbolic problems do they encounter? (3) Which theoretical frameworks can explain the informal power and counter-power strategies developed in response to these problems?

The findings reveal that provincial academics face multiple structural and symbolic challenges, including exclusion from recruitment processes, unequal teaching loads, lack of representation in decision-making mechanisms, and persistent symbolic stigmatization. At the same time, the study demonstrates that these academics construct effective informal counter-power domains through practices of silent resistance, hidden transcripts, solidarity networks, local

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, alitemurcin@isparta.edu.tr

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, ahmet.yildirim@sdu.edu.tr

legitimacy production, and the strategy of becoming a “consulted actor.” The study argues that small-town academics should not be viewed merely as passive or marginal actors; rather, they constitute a distinctive analytical category that reveals the invisible politics, informal power relations, and symbolic struggles shaping the academic field.

Keywords: Small-Town Academics, District Vocational Schools, Informal Power, Center–Periphery, Stigma, Hidden Transcripts, Homo Academicus, Isparta School

Extended Summary

Purpose

This study aims to analyze the academic positioning of scholars working in district-based vocational schools in Türkiye and to examine the forms of symbolic stigmatization they experience within the academic field. Drawing on Pierre Bourdieu’s *Homo Academicus*, the research seeks to understand how center–periphery relations operate inside universities and how academics located in structurally peripheral institutions develop informal power and counter-hegemonic strategies. In this context, the study conceptualizes “small-town academia” as a distinctive analytical category that reveals the invisible politics and symbolic hierarchies of higher education.

Method

The study adopts a qualitative research design. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews with 11 academics working at district vocational schools affiliated with Isparta University of Applied Sciences. Participants represent different academic ranks and disciplinary backgrounds. The interview data were analyzed using thematic analysis, focusing on academic positioning, symbolic exclusion, informal power practices, and counter-power strategies. The analytical framework integrates Ibn Khaldun’s center–periphery and nomadic–sedentary distinction, Bourdieu’s *Homo Academicus* and symbolic capital, Şerif Mardin’s center–periphery analysis, Arslan’s epistemic community approach, and Foucault’s power–discipline perspective, complemented by Scott’s “hidden transcripts” and Goffman’s stigma theory, as well as the Turkish informal power literature associated with the Isparta School.

Findings

The findings indicate that academics working in district vocational schools face multiple structural and symbolic challenges, including exclusion from recruitment and promotion processes, unequal teaching loads, limited access to research resources, and underrepresentation in formal decision-making mechanisms. These disadvantages are reinforced by stigmatizing discourses such as “small-town academic” and “the filler material of the university,” which function as symbolic tools of marginalization. At the same time, the study reveals that district academics are not merely passive recipients of domination. They actively construct informal counter-power domains through practices of silent resistance, the production of hidden

transcripts, solidarity networks, local legitimacy-building, in particular through the strategy of becoming a “consulted actor.” These practices enable them to gain informal influence and symbolic recognition despite their limited formal authority.

Contribution

This study makes three main contributions to the literature. First, it shifts the focus from formal organizational structures to informal power relations and symbolic struggles within higher education institutions. Second, it introduces “small-town academia” as an original analytical category for understanding district-based vocational schools in Türkiye. Third, it extends the *Homo Academicus* framework beyond elite and central institutions, demonstrating its explanatory power in peripheral academic contexts. Overall, the study contributes to a more comprehensive understanding of academic power, center-periphery relations, and informal governance in contemporary higher education systems.

1. GİRİŞ

Pierre Bourdieu, *Homo Academicus* adlı klasik çalışmasında Sorbonne Üniversitesi başta olmak üzere Fransız akademik alanını çözümlerken, üniversitenin yalnızca bilgi üreten tarafsız bir kurum olmadığını; aksine fakülteler arası rekabetin, sembolik sermaye mücadelelerinin ve görünmez iktidar ilişkilerinin yoğunlaştığı özerk bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. (Bourdieu, 2021, s. 41–48). Bu bağlamda Sorbonne, akademik alanın sembolik “merkez”ini temsil ederken; taşra üniversiteleri ve tali akademik birimler çoğu zaman çevresel ve ikincil bir konuma itilmektedir. Bu merkez–çevre gerilimi, yalnızca Fransa’ya özgü olmayıp farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlarda yeniden üretilen yapısal bir akademik iktidar biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bourdieu, 2021, s. 85–92). Bourdieu’nün dikkat çektiği en çarpıcı örneklerden biri de Fransa’da Doğu ülkelerinden (özellikle sömürge ve yarı-sömürge coğrafyalardan) gelen öğrencilere verilen diplomalarda yer alan “*Şark için yeterli*” (*bon pour l’Orient*) ibaresidir. Bu ifade, akademik başarının evrensel bir ölçütü değil, coğrafi ve kültürel köken temelinde hiyerarşik olarak derecelendirildiğini göstermektedir. Söz konusu uygulama, akademik alanın görünürde tarafsız ve evrensel olduğu iddiasının aksine, sembolik şiddet yoluyla işleyen örtük bir ayrımcılığı açığa çıkarır. Böylece akademik diploma, yalnızca bir yeterlilik belgesi değil; merkez tarafından çevreye verilen sınırlı ve koşullu bir tanınma aracına dönüşmektedir (Swartz, 2022, s. 113). Bu durum, akademik alanın evrensellik iddiası ile fiilî pratikleri arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır.

Türkiye’de yükseköğretim sistemi de benzer bir biçimde, merkezde konumlanan köklü fakülteler ile taşrada yer alan meslek yüksekokulları arasında yalnızca yönetsel ve kurumsal değil; aynı zamanda sembolik, epistemik ve hiyerarşik bir ayrışma üzerinden işlemektedir. Bu ayrışma, kadro dağılımından temsil mekanizmalarına, araştırma olanaklarından kurumsal itibara kadar pek çok düzlemde yeniden üretilmektedir (Kılıç, 2013 s. 43). Taşrada görev yapan akademisyenlerin gündelik akademik pratiklerinde sıklıkla dile getirilen “kasaba

akademisyeni” söylemi ile meslek yüksekokullarının “üniversitenin dolgu malzemesi” olarak görülmesi, bu görünmez akademik hiyerarşinin en çarpıcı simgesel ifadeleri arasında yer almaktadır (Erdem, 2019, s. 9).

Bourdieu’nün Sorbonne analizinde fakülteler arası güç mücadelelerinin yalnızca bilimsel üretim üzerinden değil; sosyal sermaye, siyasal bağlantılar ve sembolik meşruiyet mekanizmaları üzerinden işlediği görülmektedir (Bourdieu, 2021, s. 112–119). Türkiye bağlamında da tıp, hukuk ve mühendislik fakülteleri akademik alanın merkezinde konumlanırken; sosyal bilimler ve özellikle meslek yüksekokulları daha düşük bir akademik prestij hiyerarşisine yerleştirilmektedir. Bu durum, Bourdieu’nün alan–sermaye–habitus üçlemesinin Türkiye akademisi bağlamında da güçlü biçimde işlediğini göstermektedir (Çetin, 2022, s. 191-196; Bozkurt, 2017, s. 41-75).

Bu simgesel ayrışma yalnızca kurumsal bir dengesizlik üretmekle kalmamakta; aynı zamanda taşra akademisyenleri üzerinde damgalama ve sembolik tahakküm biçimlerini de pekiştirmektedir. Goffman’ın damga kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, “kasaba akademisyeni” etiketi bireyin yalnızca mesleki konumunu değil, akademik kimliğini ve meşruiyetini de aşındıran bir toplumsal etiketleme mekanizması olarak işlemektedir. Bu tür damgalamalar, bireyin akademik alandaki görünürlüğünü sınırlayan ve söz üretme kapasitesini daraltan sessizleştirici iktidar teknikleri olarak işlev görmektedir (Goffman, 2020, s. 12–19).

Türkiye bağlamında bu yapı, Şerif Mardin’in merkez–çevre yaklaşımıyla birlikte okunduğunda daha da berraklaşmaktadır. Mardin’e göre merkez, siyasal ve kültürel meşruiyeti tekeline alırken; çevre sürekli olarak ikincil ve denetlenmesi gereken bir alan olarak konumlandırılmaktadır (Mardin, 1985, s. 174-181). Meslek yüksekokulları da bu çerçevede yalnızca coğrafi olarak değil; bilgi üretimi, akademik prestij ve kurumsal temsil açısından da çevreselleştirilen bir konumda yer almaktadır. İbn Haldun’un bedevilik–hadarilik ayrımı ve asabiyet kavramsallaştırması ise akademik merkezlerin kendi iç dayanışmalarını ve meşruiyetlerini nasıl yoğunlaştırdıklarını, taşranın ise daha kırılğan ve dışlanmış bir yapıya nasıl itildiğini açıklayıcı bir tarihsel-sosyolojik zemin sunmaktadır (Tekin 2023, s. 326–334).

Ancak bu çevresel konum, taşra akademisyenlerini bütünüyle edilgen aktörlere dönüştürmemektedir. Foucault’nun mikro-iktidar yaklaşımı, iktidarın yalnızca baskı yoluyla değil; gündelik ilişkiler, pratikler ve söylemler aracılığıyla üretildiğini ve her iktidar ilişkisinin kendi direniş biçimlerini de doğurduğunu göstermektedir (Foucault, 2023, s. 92–95). Bu noktada Scott’un “gizli transkriptler” yaklaşımı, taşra akademisyenlerinin resmî uyum söylemlerinin arka planında geliştirdikleri örtük eleştiri, mizah, ima ve dayanışma pratiklerini analitik olarak görünür kılmaktadır (Scott, 2021, s. 4–7).

Türkiye literatüründe Alkan ve Erdem’in informel güç analizleri ile Isparta Okulu’nun *Akademide Arka Sokaklar* yaklaşımı, taşra akademisyenlerinin formel yetkiden dışlandıkları ölçüde informel alanlarda güven, ilişki ağları, bilgi kontrolü ve “danışılan kişi” olma rolleri üzerinden etkili güç alanları inşa ettiklerini göstermektedir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 406–421; Erdem, 2019, s. 3-5). Bu

bağlamda meslek yüksekokulları, yalnızca tali birimler değil; akademik alanın görünmeyen, sessiz fakat etkili iktidar mücadelelerinin yoğunlaştığı özgün toplumsal sahalar olarak okunmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin karşı karşıya kaldıkları yapısal ve sembolik dışlanma biçimlerini; Bourdieu'nün akademik alan kuramı, Goffman'ın damga yaklaşımı, Scott'un gizli transkriptleri, Foucault'nun mikro-iktidar çözümlemeleri ve Alkan-Erdem'in informal güç perspektifi ekseninde nitel bir yaklaşımla analiz etmektir. Çalışma, taşra akademisyenliğini yalnızca mağduriyet üzerinden değil; direniş, müzakere ve karşı-iktidar üretimi üzerinden kavramsallaştırarak Türkiye'de akademik iktidar ilişkileri literatürüne eleştirel ve özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Akademik örgütler, yalnızca bilgi üretim ve aktarım süreçlerinin yürütüldüğü nötr mekânlar değil; aynı zamanda görünür ve görünmez güç ilişkilerinin yoğunlaştığı, çok katmanlı toplumsal alanlardır. Bu bağlamda gücü yalnızca formel pozisyon ve yasal yetkiyle sınırlamayan yaklaşımlar belirleyici hâle gelmektedir. Gücün “potansiyel etki” olarak tanımlanması; formel gücün örgütsel hiyerarşi ve resmî yetkilere, informal gücün ise pozisyondan bağımsız biçimde güven, sosyal ağlar, bilgi ve kişisel itibara dayandığı ayrımı, akademik ortamın arka sahnesini çözümlemeye doğrudan imkân vermektedir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 426–429).

Bu arka sahnenin nasıl kurulduğu sorusu, aynı zamanda “akademik meşruiyeti kim dağıtır?” sorusunu da beraberinde getirmektedir. Hüsamettin Arslan'ın epistemik cemaat yaklaşımı, bilginin – bilimsel bilgi dâhil – varlık temelini bireysel üretimden ziyade, belirli epistemik cemaatlerin normları, kabulleri ve sınırları içinde konumlandırmaktadır. Arslan'a göre epistemik cemaatler, hangi bilginin “bilimsel”, hangi konuların “çalışılmaya değer” ve hangi yöntemlerin “meşru” kabul edileceğine dair görünmez standartlar üretir (Arslan, 2022, s. 61–78).

Bu çerçevede merkezî epistemik otoriteler, akademik alanın normatif sınırlarını belirlerken; çevrede konumlanan aktörler bu standartlara uyumlanmak zorunda kalmaktadır. Taşra meslek yüksekokullarının çevreselleşmesi bu nedenle yalnızca idari ya da örgütsel bir mesele değil; aynı zamanda epistemik ve sembolik bir çevreleşme sürecidir. Bilginin üretim biçimi, yayın mecraları, akademik dil ve başarı ölçütleri merkezde tanımlanırken; çevre, bu tanımlara uyum sağlayan fakat nadiren onları dönüştürebilen bir konumda kalmaktadır (Arslan, 2022, s. 79–94).

Türkiye bağlamında Bourdieu'nün *Homo Academicus* çizgisini güncelleyen ampirik çalışmalar, bu mekanizmayı somut biçimde görünür kılmaktadır. Çetin (2022), akademik alanın yerleşik aktörlerinin yalnızca formel kriterleri değil, aynı zamanda yazılı olmayan kabul normlarını ve alanın habitus'unu tanımladığını; alana yeni giren akademisyenlerin ise resmî başarı ölçütlerinin yanı sıra bu informal kabul kodlarını çözmek zorunda kaldıklarını vurgulamaktadır (Çetin, 2022, s. 193). Bozkurt'un (2017) çalışması ise bu süreci görünmez ağlar üzerinden açıklamaktadır. Mezuniyet sermayesi, ekol bağlılığı, jüri ve ilan süreçlerindeki örtük akışlar, alan içi güç dengesini belirleyen informal “kapı bekçiliği” mekanizmaları olarak işlemektedir. Bu mekanizmalar, akademik yükselmenin

yalnızca bireysel performansla değil; sosyal ağ sürekliliği ve sembolik yakınlıklar üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır (Bozkurt, 2017, s. 48–57).

Bu iki hat birlikte değerlendirildiğinde, akademik tahakkümün çoğu zaman açık ve yüksek sesli çatışmalar yoluyla değil; örtük kriterler, ağ sürekliliği ve meşruiyet etiketleri üzerinden kurulduğu görülmektedir. Bu durum, taşra akademisyenlerinin maruz kaldığı sembolik küçültülme ve etiketlenme süreçlerini, aynı anda hem yapısal hem de kültürel bir tahakküm biçimi olarak düşünmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal omurgası tam da bu noktada şekillenmektedir: Damga, sessizleşme, arka sahnede ağ, itibar ve bilgi üzerinden informal güç üretimi. Goffman'ın damga kuramı, MYO akademisyenlerinin “kasaba akademisyeni” gibi etiketlerle sembolik olarak küçültülmesini açıklarken; Alkan ve Erdem'in formal–informal güç ayrımı, bu damgalamanın aynı zamanda yeni informal güç stratejilerini nasıl tetiklediğini kavramsallaştırmaktadır (Alkan ve Erdem, 2019, s. 420–431; Erdem, 2019, s.5-7).

Arslan'ın epistemik cemaat yaklaşımı bu süreci meşruiyet düzeyine taşıırken; Çetin ve Bozkurt'un bulguları, Türkiye akademisinde bu meşruiyetin nasıl görünmez ağlar ve örtük normlar üzerinden dağıtıldığını göstermektedir. Böylece taşra akademisyenliği, yalnızca edilgen bir mağduriyet konumu değil; sessiz, örtük ve çoğu zaman etkili bir informal güç üretim sahası olarak kavramsallaştırılabilmektedir.

2.1. Akademik Alan, Güç ve İnfomalite: Kuramsal Bir Çıkış Noktası

Akademik alan, çoğu zaman bilimsel rasyonalite ve nesnellik söylemiyle tanımlansa da gerçekte yoğun güç ilişkilerinin ve rekabet pratiklerinin iç içe geçtiği özgül bir toplumsal alandır. Bu alanda güç, yalnızca yönetsel pozisyonlara ya da resmî yetkilere indirgenemeyecek kadar çok katmanlıdır.

Alkan ve Erdem'e göre güç, özünde “potansiyel etki” dir ve bu etkinin hangi kaynaklardan üretildiği, gücün niteliğidir. Bu bağlamda akademik örgütlerde iki temel güç biçimi ayırt edilebilir: formel güç ve informal güç. Formel güç, hiyerarşik konum, yasal yetki ve örgütsel mevzuat üzerinden işlerken; informal güç, güven ilişkileri, sosyal ağlar, bilgiye erişim ve itibara dayalı olarak, çoğu zaman görünmez biçimde üretilmektedir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 430). Taşra meslek yüksekokulları, formel güçten görece yoksun olmalarına karşın, informal güç ilişkilerinin yoğunlaştığı özgün akademik mekânlar olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Epistemik Cemaatler ve Akademik Meşruiyetin Dağıtımı

Hüsamet'in Arslan'ın epistemik cemaat kavramsallaştırması, akademik gücün yalnızca idari değil, epistemik bir boyuta da sahip olduğunu göstermektedir. Arslan'a göre bilimsel bilgi, bireysel üretimden ziyade belirli cemaatlerin ortak normları, değerleri ve kabulleri içerisinde anlam kazanır. Epistemik cemaatler, hangi bilginin geçerli, hangi yöntemlerin meşru ve hangi konuların “bilimsel” sayılacağına karar veren görünmez otoriteler olarak işlev görür (Arslan, 2022, s. 61–78). Bu durum, akademik alanda merkez–çevre ayrımını yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda epistemik bir hiyerarşi olarak üretmektedir. Merkezde yer

alan üniversiteler ve akademik gruplar, bilginin standartlarını belirlerken; taşra üniversiteleri ve MYO'lar bu standartlara uyum sağlamak zorunda kalan çevresel aktörler hâline gelmektedir. Böylece taşra akademisyenlerinin maruz kaldığı dışlanma, yalnızca idari bir sorun değil; bilginin meşruiyetine erişimde yaşanan yapısal bir sınırlılık olarak ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2022, s. 79–94).

2.3. Akademik Alan, Sermaye Türleri ve Sessiz Tahakküm

Pierre Bourdieu, akademik alanı kendi özgül kuralları, hiyerarşileri ve sermaye türleri olan özerk bir mücadele sahası olarak tanımlar. Bu alanda aktörlerin konumu, sahip oldukları ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye miktarına göre belirlenir. Akademik başarı, bu sermaye türlerinin dönüştürülebilirlik kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir (Bourdieu, 2021, s. 93–118).

Homo Academicus'ta Bourdieu, üniversitelerdeki güç mücadelelerinin yalnızca bilimsel üretim üzerinden değil; siyasal bağlantılar, sosyal ağlar ve kurumsal prestij mekanizmaları üzerinden yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Taşra üniversiteleri ve MYO'lar, bu alan içinde düşük sembolik sermayeye sahip bir konuma yerleştirilmekte; bu durum akademisyenlerin görünürlük, temsil ve söz hakkını doğrudan etkilemektedir (Bourdieu, 2021, s. 121–145).

Bu sessiz tahakküm, çoğu zaman açık baskı biçiminde değil; “normal”, “doğal” ve “olağan” kabul edilen akademik kriterler aracılığıyla yeniden üretilmektedir.

2.4. Türkiye’de Homo Academicus Okumaları: Ökten, Çetin ve Bozkurt

Türkiye bağlamında Bourdieu’nün *Homo Academicus* yaklaşımını ampirik olarak yeniden yorumlayan çalışmalar, akademik alanın görünmez kurallarını daha somut biçimde ortaya koymaktadır. Nazlı Ökten’ in “*Homo Academicus*” çevirisinin önsözündeki analizleri, Çetin (2022), akademik yükselme ve kadrolaşma süreçlerinde resmi kriterlerin yanında, yazılı olmayan kabul kodlarının belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu kodlar, çoğu zaman yalnızca “yerleşik” akademisyenler tarafından bilinmekte ve yeni girenler açısından örtük bir eşik işlevi görmektedir (Çetin, 2022, s. 191–195).

Bozkurt’un (2017) çalışması ise bu süreci ağlar ve ekoller üzerinden açıklamaktadır. Mezuniyet ilişkileri, danışmanlık zincirleri ve jüri ağları, akademik alanın informal kapı bekçileri olarak işlev görmektedir; böylece alan içi tahakküm sessiz biçimde sürdürülmektedir (Bozkurt, 2017, s. 33–82).

Bu bulgular, taşra akademisyenlerinin neden yalnızca performans eksikliğiyle değil; yapısal ve sembolik engellerle de karşılaştığını açıklamaktadır.

2.5. Damga, İzlenim Yönetimi, Gizli Transkriptler ve Sessiz Direniş

Goffman’ın damga kuramı, taşra akademisyenlerinin maruz kaldığı etiketleme ve değersizleştirme süreçlerini anlamada güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. “Kasaba akademisyeni” ya da meslek yüksekokullarının “üniversitenin dolgu malzemesi” olarak tanımlanması, yalnızca kurumsal bir konumlandırmayı değil; akademik kimliğin ve meşruiyetin aşındırılmasını içeren sembolik bir damgalama biçimini ifade etmektedir. Goffman’a göre damga, bireyin “normal” kabul edilen akademik kimlikten sapma üzerinden tanımlanmasına yol açmakta ve bu durum, aktörün söz hakkını, görünürlüğünü ve öznel değerini sistematik biçimde

zayıflatmaktadır (Goffman, 2020, s. 17–39).

Bu sembolik tahakküm biçimi, akademik alanda çoğu zaman açık dışlama yoluyla değil; sessizleştirici ve içselleştirilen normlar aracılığıyla işlemektedir. James C. Scott’un “gizli transkriptler” yaklaşımı, tam da bu noktada damgaya maruz kalan aktörlerin geliştirdiği örtük direniş biçimlerini görünür kılmaktadır. Scott’a göre tahakküm altındaki gruplar, resmî ve kamusal alanlarda uyumlu, itaatkâr ve sessiz bir tutum sergilerken; arka sahnede eleştirel söylemler, mizah, ima ve dayanışma pratikleri yoluyla karşı-anlam dünyaları üretmektedirler (Scott, 2021, s. 4–19).

Türkiye akademisi bağlamında bu ikili yapı, Durmuş’un çalışmalarıyla daha somut bir zemine oturmaktadır. Durmuş, Goffman’ın damga kuramını ve Scott’un gizli transkriptler yaklaşımını birlikte kullanarak, akademisyenlerin maruz kaldıkları etiketleme süreçlerinin yalnızca pasif bir kabullenmeye yol açmadığını; aksine, informal direnç repertuarlarını tetiklediğini göstermektedir. Durmuş’a göre akademik alanda damga, bireyin doğrudan çatışmaya girmesini engelleyen bir baskı mekanizması üretirken; aynı zamanda kulis dili, örtük eleştiri, sembolik mesafe koyma ve karşılıklı dayanışma ağları üzerinden işleyen sessiz direniş biçimlerini güçlendirmektedir (Durmuş, 2024, s.59-64).

Bu çerçevede taşra akademisyenlerinin resmî toplantılarda sergiledikleri sessizlik ile koridorlarda, odalarda ve gündelik etkileşim alanlarında dolaşıma giren eleştirel söylem arasındaki ikilik, yalnızca bireysel bir tutum değil; yapısal bir karşı-iktidar pratiği olarak okunmalıdır. Damga, görünür alanda itaat üretirken; gizli transkriptler aracılığıyla akademik alanın arka sahnesinde informal güç, anlam ve meşruiyet yeniden üretilmektedir (Scott, 2021, s. 28–35; Durmuş, 2024 s. 73).

Bu bağlamda taşra akademisyenliği, Goffman’ın “bozulmuş kimlik” kavramsallaştırmasıyla damgalanan; Scott’un “gizli transkriptleri” yoluyla sessiz direniş üreten ve Durmuş’un gösterdiği üzere Türkiye akademisinde informal güç pratiklerini gündelik etkileşimlerde inşa eden özgün bir akademik aktör tipine dönüşmektedir. Damga ile direniş arasındaki bu diyalektik ilişki, taşra akademisyenliğini edilgen bir mağduriyet konumundan çıkararak, akademik alanın görünmez siyasetini açığa çıkaran eleştirel bir analiz düzlemine taşımaktadır.

2.6. “Akademide Arka Sokaklar” ve Türkiye Akademisinde İnförmel Gücün Kurumsal Görünömleri

Akademide Arka Sokaklar: Türkiye’de Üniversitelerin İnförmel Yüzü, akademik hayatın resmî söylemlerle ifade edilmesi güç olan, çoğu zaman örtük biçimde işleyen yönlerini görünür kılmayı amaçlayan editörlü bir derleme çalışmadır. Ramazan Erdem’in editörlüğünde hazırlanan eser, akademik örgütlerdeki informal güç ilişkilerini, sessiz hiyerarşileri, mikro-politik stratejileri ve etik ikilemleri saha temelli analizlerle ele almaktadır. Çalışma, Türkiye üniversitelerinde akademik yaşamın “arka planında” işleyen ilişki ağlarını ve gayriresmî etki mekanizmalarını merkeze alması bakımından, informal güç literatüründe özgün ve kurucu bir yere sahiptir (Erdem, 2019, s. 1–28).

Eserde yer alan bölümler, akademik dedikodu, kulis ilişkileri, sessiz ittifaklar, etik dışı güç kullanımı ve görünmez dışlama pratiklerinin, üniversitelerde karar alma

süreçlerini nasıl etkilediğini somut örnekler üzerinden göstermektedir. Bu yönüyle *Akademide Arka Sokaklar*, akademik örgütleri yalnızca formel yönetmelikler ve resmî hiyerarşiler üzerinden okuyan yaklaşımlara eleştirel bir alternatif sunmakta; üniversiteyi aynı zamanda informal güç ağlarının yoğunlaştığı bir mikro-politik alan olarak kavramsallaştırmaktadır (Erdem, 2019, s. 12-13).

Bu kuramsal çerçeve, Alkan ve Erdem'in geliştirdiği formal–informal güç ayrımıyla doğrudan örtüşmektedir. Alkan ve Erdem'e göre informal güç, bireyin örgütsel pozisyonundan bağımsız olarak güven, sosyal ilişkiler, bilgiye erişim ve itibar üzerinden ürettiği etki kapasitesidir. Akademik örgütlerde bu güç biçimi, çoğu zaman formel yetkiden daha belirleyici hâle gelmekte; gündem belirleme, kararları yönlendirme ve meşruiyet üretme süreçlerinde merkezi bir rol oynamaktadır (Alkan ve Erdem, 2019, s. 415-429).

Akademide Arka Sokaklar'da sunulan bulgular, özellikle taşra üniversiteleri ve meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin, formel hiyerarşide çevresel bir konumda bulunmalarına rağmen, informal güç mekanizmaları aracılığıyla etkili aktörlere dönüşebildiklerini göstermektedir. “Danışılan kişi” olma (Paçası ve Erdem, 2021, s. 453) yerel ağlar üzerinden meşruiyet üretme, bilgi akışını yönlendirme ve dayanışma ilişkileri kurma gibi pratikler, bu akademisyenlerin sessiz fakat etkili karşı-iktidar alanları inşa etmelerine imkân tanımaktadır (Tüfekçi, Korucu ve Yorulmaz 2019, s. 293-297).

Çalışmamızda Meslek Yüksek Okullarında işleyen informal güç ilişkilerini çok katmanlı bir kuramsal çerçeve içinde çözümleyebilmek amacıyla, farklı düzeylerde iktidar, bilgi, kimlik ve direniş süreçlerini ele alan beş temel yaklaşım birlikte değerlendirilecektir. Pierre Bourdieu'nün akademik alanı, sembolik sermaye ve meşruiyet mücadeleleri üzerinden kavramsallaştıran alan kuramı; Ramazan Erdem editörlüğünde geliştirilen Türkiye akademisine özgü informal güç okumaları; Erving Goffman'ın damgalanmış kimliklerin gündelik etkileşimlerde nasıl idare edildiğini açıklayan mikro etkileşim yaklaşımı; Michel Foucault'nun mikro-iktidar, özneleştirme ve direniş analizleri; ve son olarak Hüsamettin Arslan'ın epistemik cemaatler üzerinden bilginin nasıl üretildiğini ve meşrulaştırıldığını tartışan bilgi sosyolojisi yaklaşımı, bu tablonun kuramsal temelini oluşturmaktadır. Aşağıda sunulan karşılaştırmalı tablo, akademik alanda informal gücün yapısal, ilişkisel, etkileşimsel, söylemsel ve epistemik boyutlarını bir arada görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Tablo 1. Akademik Alanda İnfomal Güç, Damgalanma, Mikro-İktidar ve Epistemik Cemaat Dinamikleri: Karşılaştırmalı Kuramsal Çerçeve

Analiz Boyutu	Bourdieu – <i>Homo Academicus</i>	Erdem (Ed.) – <i>Akademide Arka Sokaklar</i>	Goffman – <i>Damga</i>	Foucault – Mikro İktidar & Direniş (<i>İktidarın Gözü</i>)	Arslan – <i>Epistemik Cemaat</i> (Bilgi–İktidar)
Kuramsal Çıkış Noktası	Alan (field) içinde sermaye temelli mücadele.	Resmî yapıların ötesinde işleyen informal ağlar.	Etkileşimlerde kimliğin damga yoluyla idaresi.	İktidarın ilişkisel, üretken ve mikro doğası.	Bilginin, belirli epistemik cemaatlerce üretilip meşrulaştırılması.

Akademik Alanın Yapısı	Merkez–çevre hiyerarşileri.	Fakülte–MYO, kadro–statü ayrımları.	Normal/damgalı ayrımı.	Disipliner ağlar ve normatif düzenekler.	Ortodoks/heterodoks bilgi alanları; merkezi bilgi rejimleri.
Temel Güç Mekanizması	Sembolik güç ve sembolik şiddet.	İnformel güç: dedikodu, dışlama, ittifaklar.	Damga ve itibarsızlaştırma.	Normalleştirme, gözetim, öz-denetim.	Bilgi üretimi ve doğruluk iddiası üzerinden iktidar.
Akademik Özne	Alan kurallarını içselleştiren özne.	İlişki ve itibar yöneten aktör.	Kimliğini yöneten/düzenleyen birey.	Özneleştirilen ve kendini yöneten özne.	Epistemik cemaat aidiyetiyle konumlanan entelektüel.
Habitus / Rol	Pratik akıl (habitus) ile uyum.	Sessiz uyum ve stratejik geri çekilme.	“Normalmiş gibi” davranma.	Normlara göre davranış üretimi.	Ortodoksiye uyum; heterodoks bilginin bastırılması.
Meşruiyet Mekanizması	Prestij, unvan, diploma.	“Danışılan kişi olma”, görünürlük.	Normal kimliğe yakınlık.	Bilgi–iktidar ilişkisiyle doğruluk üretimi.	Epistemik cemaat onayı; geçerli bilgi tanımı.
Etiketleme / Damgalama	Merkez/çevre ayrımı.	“Taşra akademisyeni”, “bizden değil”.	Örselenmiş kimlik.	Normal/sapma ayrımı.	“Bilimsel değil”, “marjinal”, “taşralı bilgi”.
Sosyal Sermaye	İlişki ağlarıyla birikim.	İnformel koalisyonlar.	Mikro destek ağları.	Ağlar içinde dolaşan iktidar etkileri.	Epistemik ağlar ve entelektüel ittifaklar.
İzlenim / Öz-Denetim	Konumu korumaya dönük strateji.	Sessiz rol performansı.	Kimliğin sürekli kontrolü.	İçselleştirilmiş gözetim.	Bilimsel dil ve yöntemle öz-düzenleme.
Direnış Biçimleri	Konum değıştirme/çekilme.	Sessiz direniş, karşı-ağlar.	Alay, ironi, gizleme.	Mikro kaçışlar, karşı-söylemler.	Heterodoks bilgi üretimi, alternatif epistemik ağlar.
Eleştirel Katkı	Akademik tarafızsızlık miti çözölür.	Türkiye akademisini n arka sokakları görünür olur.	Damganın gündelik üretimi açığa çıkar.	İktidar–direnış diyalektiğı ifşa edilir.	Bilimsel bilginin ideolojik ve tarihsel inşası görünür olur.
Düzey	Makro–mezzo.	Mikro (saha/deneyim).	Mikro (etkileşim).	Mikro (gündelik pratikler).	Mezzo–makro (bilgi rejimleri).

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de sunulan karşılaştırmalı çerçeve, akademik alanda informal gücün tek bir kuramsal perspektifle açıklanamayacak kadar çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bourdieu’nün *Homo Academicus*’ta ortaya koyduğu alan kuramı, akademiye farklı sermaye türlerinin eşitsiz biçimde dağıldığı ve bu eşitsizliklerin sembolik güç yoluyla meşrulaştırıldığı bir mücadele alanı olarak tanımlar. Bu bağlamda akademik unvanlar, prestijli kurumlar ve merkezi konumlar, yalnızca formel statü göstergeleri değil; aynı zamanda sembolik tahakküm araçlarıdır (Bourdieu, 2021, s. 88–92). Bu yapısal çerçeve, akademik alanın neden merkez–çevre ayrımları üzerinden yeniden üretildiğini

açıklamaktadır.

Erdem (Ed.) tarafından geliştirilen *Akademide Arka Sokaklar* yaklaşımı ise bu yapısal eşitsizliklerin Türkiye akademisinde gündelik pratikler düzeyinde nasıl işlediğini ortaya koymaktadır. Formülasyonunun aksine, akademik gücün önemli bir kısmı resmî hiyerarşilerden değil; dedikodu, görünmez ittifaklar, danışılan kişi olma ve dışlama gibi informal mekanizmalardan beslenmektedir. Bu yönüyle Erdem'in yaklaşımı, Bourdieu'nün makro ve mezzo düzeyde tanımladığı sembolik tahakkümün mikro düzeydeki pratik karşılıklarını görünür kılmaktadır.

Goffman'ın *Damga* çalışması, bu güç ilişkilerinin özne üzerindeki etkisini açıklamak açısından kritik bir tamamlayıcı sunmaktadır. Akademik alanda “taşra akademisyeni”, “kadro fazlası” ya da “bizden olmayan” gibi etiketlerle damgalanan bireyler, örselenmiş kimliklerini idare edebilmek için kamusal alanda aşırı uyum, sessizlik ve görünmezlik stratejilerine yönelmektedir (Goffman, 2020, s. 3–5). Bu durum, informal gücün yalnızca yapısal bir mesele değil; aynı zamanda gündelik etkileşimlerde kimlik yönetimi üzerinden işleyen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Foucault'nun mikro-iktidar ve özneleştirme analizleri, bu etkileşimsel boyutu daha da derinleştirmektedir. *İktidarın Gözü*'nde Foucault, iktidarın yalnızca baskılayan bir yapı değil; normlar, söylemler ve gözetim mekanizmaları aracılığıyla özneyi kuran üretken bir süreç olduğunu vurgular (Foucault, 2023, s. 97–101). Akademik alanda performans ölçütleri, değerlendirme rejimleri ve “uyumlu akademisyen” normu, bireylerin kendi kendilerini denetlemelerine yol açmakta; direniş ise çoğu zaman açık çatışma yerine sessiz geri çekilmeler ve mikro kaçışlar biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Son olarak *Epistemik Cemaat* yaklaşımı (Arslan, 2022), akademik alandaki güç ilişkilerini bilginin üretimi ve meşrulaştırılması üzerinden tamamlamaktadır. Arslan'a göre bilimsel bilgi, nötr ve evrensel bir gerçeklikten ziyade belirli epistemik cemaatlerin ideolojik ve tarihsel kabulleri doğrultusunda inşa edilmektedir. Bu durum, hangi bilginin “bilimsel”, hangisinin “marjinal” ya da “taşralı” olarak etiketleneceğini belirleyen epistemik bir iktidar alanına işaret etmektedir.

Bu beş yaklaşım birlikte değerlendirildiğinde, akademik alanda informal gücün; yapısal eşitsizlikler (Bourdieu), gündelik informal pratikler (Erdem), kimlik ve damgalanma süreçleri (Goffman), mikro-iktidar ve direniş dinamikleri (Foucault) ve bilginin epistemik meşruiyeti (Arslan) üzerinden eşzamanlı olarak üretildiği anlaşılmaktadır. Tablo 1, bu çok katmanlı süreci bütüncül bir kuramsal zeminde bir araya getirerek çalışmanın kuramsal alt yapısını özetlemektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin informal güç deneyimlerini, damgalanma algılarını ve sessiz direniş pratiklerini derinlemesine anlamayı amaçlayan yorumlayıcı nitel araştırma yaklaşımı ile yürütülmüştür. Araştırmada, katılımcıların gündelik akademik pratiklerde

ürettikleri anlamları ve deneyimlerini kendi bağlamsal koşulları içinde görünür kılmaya odaklanan fenomenolojik bir duyarlılık benimsenmiştir (Creswell, 2013, s. 48–52; Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 69–72).

Fenomenolojik duyarlılık, katılımcıların yaşantılarını doğrudan anlatıları üzerinden takip ederek bu yaşantıların ortaklaşan anlam örüntülerini ortaya çıkarmaya imkân tanımaktadır. Bu yönüyle çalışma, taşra akademisyenlerinin akademik alan içindeki konumlanışlarını yalnızca yapısal göstergeler üzerinden değil; öznel deneyimler ve anlatılar aracılığıyla çözümlemeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, verilerin çözümlenmesinde kullanılan refleksif tematik analiz ile uyumlu biçimde, deneyimlerin tekrar eden örüntülerini görünür kılmayı amaçlamaktadır (Braun ve Clarke, 2006, s. 77–84).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025 yılı itibarıyla Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'ne bağlı ilçelerde yer alan meslek yüksekokullarında görev yapan 11 akademisyen oluşturmaktadır. Katılımcılar öğretim görevlisi, doktor öğretim üyesi ve doçent unvanlarına sahiptir.

Örneklem belirleme sürecinde amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme teknikleri birlikte kullanılmıştır. Bu yaklaşım, informal güç ilişkileri ve sessiz direniş pratikleri gibi örtük olguların incelenmesinde, saha içi güven ilişkilerinin kurulmasını kolaylaştırmıştır (Patton, 2014, s. 230–234; Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 122–125).

Katılımcıların farklı bölümlerden (muhasabe, dış ticaret, sağlık, teknik programlar vb.) ve farklı kıdem düzeylerinden seçilmesiyle maksimum çeşitlilik sağlanmıştır (Creswell, 2013, s. 156).

Araştırma, ISUBÜ Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 17.07.2025 tarihli ve 216 protokol numaralı onayı ile yürütülmüş; etik ilkeler gereği tüm katılımcılar K-1, K-11 biçiminde rumuzlarla kodlanmıştır.

3.3. Veri Toplama Süreci

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacıya belirli bir kuramsal çerçeve içinde esneklik sağlarken, katılımcıların kendi deneyimlerini ayrıntılı biçimde aktarmalarına olanak tanımaktadır (Kvale, 2011, s. 102–105; Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 134).

Görüşme soruları, literatür ve çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda oluşturulan temalar etrafında yapılandırılmıştır, 45–75 dakika arasında sürmüştür; katılımcıların açık onayıyla ses kaydı alınmış ve kelimesi kelimesine çözümlenmiştir. Görüşmelerin bir bölümü yüz yüze, bir bölümü ise çevrim içi ortamda gerçekleştirilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Verilerin analizinde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, nitel veriler içerisindeki tekrar eden anlam örüntülerini sistematik biçimde ortaya çıkarmayı amaçlayan esnek ve kuramsal olarak zengin bir analiz tekniğidir (Braun

ve Clarke, 2006, s. 77–84).

Çalışmamızda, kuram-temelli ancak refleksif bir tematik analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Analiz süreci, öncelikle katılımcı anlatılarından türetilen anlam örüntülerinin indüktif biçimde kodlanmasıyla başlatılmış; ardından bu kodlar, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Bourdieu’nün akademik alan ve sembolik sermaye yaklaşımı (Bourdieu, 2021, s. 93–118), Goffman’ın damga kuramı (Goffman, 2020, s. 17–39), Scott’un gizli transkriptler kavramsallaştırması (Scott, 2021, s. 4–19), Foucault’nun mikro-iktidar ve özneleştirme analizleri (Foucault, 2023, s. 92–101), Şerif Mardin’in merkez–çevre çözümlemesi (Mardin, 1985, s. 174–181), İbn Haldun’un bedevîlik–haderîlik ve asabiyet yaklaşımı (İbn Haldun, 2024, s. 56–63) ve Arslan’ın epistemik cemaat kavramsallaştırması (Arslan, 2022, s. 61–78) ile dedüktif olarak ilişkilendirilmiştir.

Bu yönüyle analiz, katılımcı deneyimlerinden hareket eden ancak kuramsal kavramlarla sürekli diyalog hâlinde ilerleyen hibrit (indüktif–dedüktif) ve refleksif bir nitelik taşımaktadır. Tematik analiz yaklaşımı, Braun ve Clarke’ın (2006, s. 77–84) tanımladığı biçimiyle esnek ancak kuramsal olarak yönlendirilmiş bir analiz mantığı çerçevesinde uygulanmıştır. Araştırmacıların taşra akademisyenliğini içeriden deneyimleyen konumu, analiz sürecinde yansıtıcı (refleksif) bir tutumun benimsenmesini gerekli kılmış; bu durum, araştırmacı öznelliğinin farkında olunarak sistematik biçimde denetlenmesi yoluyla analitik derinliğin artırılmasına katkı sağlamıştır (Finlay, 2002, s. 212–216).

Analiz sonucunda aşağıdaki beş ana tema ortaya çıkmıştır:

1. Merkez–Çevre İlişkileri ve Sembolik Damgalama
2. Kadro Süreçlerinde Dışlanma, İliyetçi Ağlar ve Sessiz Tahakküm
3. Ders Yüğü Üzerinden Simgesel Değersizleştirme ve Akademik Emeğin Görünmezleştirilmesi
4. Temsil Edilememe, Görünmezleştirilme ve Yerel Meşruiyet Arayışları
5. Gizli Transkriptler ve Sessiz Direniş Pratikleri

3.5. Geçerlik, Güvenirlik ve Araştırmacı Konumu

Araştırmanın iç geçerliğini artırmak amacıyla katılımcı doğrulaması (member checking) uygulanmış; elde edilen bazı bulgular katılımcılarla yeniden paylaşılmıştır (Lincoln ve Guba, 1985, s. 314–316). Kodlama süreci farklı zaman dilimlerinde tekrar edilerek analiz tutarlılığı sağlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Merkez–Çevre İlişkileri ve Sembolik Damgalama

Katılımcı anlatıları, meslek yüksekokullarının üniversite hiyerarşisi içinde sistematik biçimde “çevre”de konumlandırıldığını ve bu konumun yalnızca yönetsel değil, aynı zamanda sembolik bir değersizleştirme süreciyle yeniden üretildiğini göstermektedir. Taşra akademisyenleri, akademik alanın merkezinde

yer alan fakültelere kıyasla daha düşük prestijle anılan, görünürlüğü sınırlı ve çoğu zaman ikincil kabul edilen bir pozisyonda yer aldıklarını ifade etmektedirler. Bu durum, Şerif Mardin'in merkez-çevre yaklaşımıyla uyumlu biçimde, akademik alan içinde de merkezî meşruiyetin belirli kurumlar ve aktörler etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Bu yapısal ayrışma, katılımcıların gündelik diline ve öz-algılarına yansıyan sembolik damgalama biçimleriyle daha da derinleşmektedir. “Kasaba akademisyeni” ya da meslek yüksekokullarının “üniversitenin dolgu malzemesi” olarak tanımlanması, yalnızca dışsal bir etiketleme değil; zamanla içselleştirilen ve ironik biçimde yeniden üretilen bir kimlik anlatısına dönüşmektedir. Bu damgalama, Erving Goffman'ın (2020) damga kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireyin akademik yeterliliğini değil; akademik aidiyetini ve meşruiyetini aşındıran bir sembolik şiddet biçimi olarak işlemektedir.

Katılımcı K-2'nin şu ifadesi bu süreci çarpıcı biçimde yansıtmaktadır:

“Bazen kendi aramızda bile ‘biz zaten kıyırık kasaba akademisyeniyiz’ diye şakalaşıyoruz. Şaka gibi dursa da içten içe böyle görüldüğümüzü bildiğimiz için söylüyoruz aslında.”

Benzer biçimde K-5, meslek yüksekokullarının üniversite içindeki konumunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Üniversitenin asıl vitrini fakülteler; biz ise boşlukları dolduran birimler gibiyiz. Ödenek, kadro, proje denince önce merkez kampüs düşünüyor, MYO'lar en sona kalıyor.”

Bu anlatılar, sembolik damgalamanın yalnızca merkezdeki yönetsel aktörler tarafından değil; zaman zaman akademisyenlerin kendi aralarında da yeniden üretildiğini göstermektedir. Damga, bu yönüyle, hem yukarıdan aşağıya işleyen bir tahakküm tekniği hem de gündelik etkileşimlerde normalleştirilen bir söylem pratiği hâline gelmektedir.

Bu noktada İbn Haldun'un bedevilik-hadarilik ayrımı, akademik merkez-çevre ilişkilerini tarihsel-sosyolojik bir derinlikle okumaya imkân tanımaktadır. İbn Haldun'a göre hadarî yapı, yerleşik, kurumsallaşmış ve statü hiyerarşilerinin belirgin olduğu bir düzeni; bedevî yapı ise dayanışmanın, karşılıklı bağımlılığın ve asabiyetin güçlü olduğu çevresel alanları temsil etmektedir (İbn Haldun, 2024, s. 56). Üniversitelerin merkez fakülteleri, bu anlamda hadarî yapının özelliklerini taşıırken; taşra meslek yüksekokulları, daha sınırlı kaynaklara sahip olmalarına rağmen, güçlü gündelik dayanışma ilişkileriyle ayakta kalan bedevî alanlara benzemektedir.

Katılımcı anlatılarında sıkça dile getirilen “birbirine tutunma”, “kendi aramızda çözme” ve “merkezden bir şey beklememe” pratikleri, İbn Haldun'un asabiyet kavramıyla örtüşmektedir. Ancak bu asabiyet, klasik anlamda açık bir isyan ya da meydan okuma biçiminde değil; sessiz dayanışma, ironik kabulleniş ve örtük direnç pratikleri üzerinden şekillenmektedir. Bu durum, taşra akademisyenlerinin sembolik olarak küçültülmüş konumlarına rağmen, akademik alan içinde bütünüyle pasif aktörler olmadıklarını göstermektedir.

Katılımcı K-8'in şu ifadesi, bu kırılğan ama farkında olunan konumu yansıtmaktadır:

“Akademisyenlik kimliğimi bazen savunmak zorunda hissediyorum. ‘MYO’dayım’ dediğimde bakışlar değişiyor. Sanki yarım akademisyenmişim gibi davranılıyor.”

MYO’da görev yapan akademisyenlerin deneyimleri birlikte değerlendirildiğinde, taşra akademisyenliğinin yalnızca coğrafi bir çevreleşme değil; sembolik, duygusal ve mesleki düzeylerde işleyen çok katmanlı bir çevreleşme sürecine karşılık geldiği görülmektedir. Merkez–çevre ayrımı, burada yalnızca kurumsal bir hiyerarşi değil; aynı zamanda kimliğin, saygınlığın ve akademik öz-değerin yeniden üretildiği bir iktidar mekaniği olarak işlemektedir. İbn Haldun’un asabiyet kavramı ile Goffman’ın damga kuramı birlikte okunduğunda, taşra akademisyenlerinin bu sembolik tahakküm karşısında geliştirdikleri dayanışma ve baş etme pratiklerinin, ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan sessiz direniş ve informal güç stratejilerinin de zeminini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, merkez–çevre ilişkileri ve sembolik damgalama, taşra akademisyenliğini yalnızca statüsel bir gerilik ya da bireysel yetersizlik anlatısı üzerinden değil; tarihsel, kurumsal ve simgesel olarak üretilen bir konumlanma biçimi olarak görünür kılmaktadır. İbn Haldun’un asabiyet kavramı, bu çevresel konumun tamamen çözülmüş ve dağılmış bir yapı değil; aksine, gündelik dayanışma ve birlikte baş etme pratikleri üzerinden yeniden kurulan bir kolektif zemin sunduğunu göstermektedir. Ancak bu kolektif zemin, akademik alanın merkezinde üretilen meşruiyet ölçütleri karşısında sınırlı bir tanınırlığa sahiptir. Bu noktada, sembolik damgalamanın yalnızca kimlik düzeyinde kalmadığı; ders yükü dağılımları, akademik emek beklentileri ve üretkenlik rejimleri üzerinden somutlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bir sonraki bölümde ele alınacak olan ders yükü eşitsizliği, taşra akademisyenlerinin yalnızca niceliksel olarak daha fazla çalışmasını değil; aynı zamanda akademik emeğin hangi biçimlerinin “değerli” sayıldığını belirleyen simgesel bir iktidar mekanizmasını da açığa çıkarmaktadır.

4.2. Ders Yükü Üzerinden Simgesel Değersizleştirme ve Akademik Emeğin Görünmezleştirilmesi

Bulgular, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin deneyimlerinde ders yükünün yalnızca niceliksel bir iş yoğunluğu meselesi olmadığını; aynı zamanda akademik emeğin değerinin düşürülmesine hizmet eden simgesel bir iktidar aracı olarak işlediğini göstermektedir. Katılımcı anlatıları, yüksek ders saatlerinin bilimsel üretim, araştırma ve kurumsal temsil olanaklarını sistematik biçimde daralttığını; bu durumun ise taşra akademisyenliğini “sadece ders veren” bir role indirgediğini ortaya koymaktadır.

K-1 bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“MYO’da boca denince akla gelen ilk şey, derslerin boş kalmaması. Yayın ya da proje konuşulduğunda biz zaten otomatik olarak devre dışı kalıyoruz.”

Bu bulgu, Bourdieu’nün akademik alan kuramında vurguladığı emeğin eşitsiz değerlendirilmesi meselesiyle doğrudan örtüşmektedir. Bourdieu’ye göre akademik alanda her emek türü aynı sembolik karşılığa sahip değildir; öğretim faaliyeti çoğu zaman “zorunlu rutin”, araştırma ve yayın ise “prestij üretici faaliyet” olarak kodlanmaktadır (Bourdieu, 2021, s. 96–103). İlçe MYO’larında yoğun ders yükü, akademisyenin araştırma sermayesi üretmesini fiilen engellerken, bu engel daha

sonra “yetersizlik” ya da “akademik üretimsizlik” söylemleriyle bireyin hanesine yazılmaktadır.

Katılımcılar, ders yükü ile akademik performans beklentisi arasındaki bu yapısal çelişkinin, sessiz ama sürekli bir baskı biçimi ürettiğini vurgulamaktadır. K-4’ün ifadesi bu durumu çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır:

“Haftada 25 saat derse giriyorum ama dosya açıldığında merkezdeki bocayla aynı yayın beklentisiyle değerlendiriliyorum. Bu adil değil ama kimse bunu açıkça söylemiyor.”

Bu sessiz baskı, Foucault’nun mikro-iktidar kavramsallaştırmasıyla birlikte okunduğunda daha anlaşılır hâle gelmektedir. Foucault’ya göre modern iktidar, açık cezalandırmadan çok, bireyi sürekli performans ölçümlerine tâbi tutan normatif mekanizmalar aracılığıyla işler (Apalı, 2021, s. 296). Ders yükü, bu bağlamda, taşra akademisyenini görünürde “çalışkan” kılarken; fiiliyatta onu akademik rekabetin dışına iten bir disiplin tekniğine dönüşmektedir.

K-6, ders programlarının hazırlanma sürecinde yaşanan bu eşitsizliği şu sözlerle dile getirmektedir:

“Merkezde boşluk olunca ders bize yazılıyor. ‘Siz zaten derse alışkınsınız’ deniyor. Bu bir iltifat gibi ama aslında akademik emeğimizi değersizleştiriyor.”

Bu noktada Alkan ve Erdem’in (2019) formel–informel güç ayrımı açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Yazarlara göre formel yetki, çoğu zaman iş yükünü dağıtma gücünü elinde bulundururken; bu dağıtımın kimin lehine, kimin aleyhine olacağı informal ilişkiler ve örtük kabuller üzerinden belirlenmektedir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 409). İlçe MYO’larında ders yükünün merkezden çevreye doğru yığılması, bu örtük kabullerin kurumsallaşmış bir sonucu olarak görünmektedir.

Bazı katılımcılar, ders yükü üzerinden kurulan bu simgesel değersizleştirmenin zamanla içselleştirildiğini de ifade etmektedir. K-3 bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Bir süre sonra kendini ‘zaten bizim işimiz ders’ diye düşünüürken buluyorsun. Akademik hayaller otomatik olarak küçülüyor.”

Bu içselleştirme süreci, Goffman’ın damga kuramıyla birlikte değerlendirildiğinde, ders yükünün yalnızca bir çalışma düzeni değil; akademik kimliği aşındıran bir etiketleme pratiği olarak işlediğini göstermektedir (Goffman, 2020, s. 41). Böylece taşra akademisyeni, hem yapısal olarak yoğun çalışmaya zorlanmakta hem de bu yoğunluk üzerinden akademik alanda ikincil bir konuma sabitlenmektedir.

4.3. Kadro Süreçlerinde Dışlanma, Ağlar ve Sessiz Tahakküm

Bulgular, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin kadro ilanları, yükseltme ve yer değişikliği süreçlerini büyük ölçüde şeffaf olmayan, ağ temelli ve önceden belirlenmiş mekanizmalar olarak deneyimlediklerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu süreçlerin resmî ölçütlerden ziyade informal ilişkiler, siyasal bağlantılar ve kurumsal klikler tarafından belirlendiğini düşünmektedir.

K-7 bu algıyı şu sözlerle dile getirmektedir:

“Kadro ilanlarını gördüğümde artık heyecanlanmıyorum. Şartları okuduğunuzda kimin için yazıldığı belli oluyor. Başvuru yapmak çoğu zaman formalite.”

Bu deneyim, Bourdieu’nün akademik alan ve sembolik sermaye kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bourdieu’ye göre alan içindeki hâkim aktörler, yalnızca sermaye biriktirmekle kalmaz; aynı zamanda oyunun kurallarını tanımlama gücüne de sahiptirler. Kadro kriterleri, bu anlamda, görünürde nesnel ve evrensel ölçütlerle dayansa da fiiliyatta alanın merkezinde konumlanan aktörlerin çıkarlarını koruyacak biçimde yapılandırılabilir (Bourdieu, 2021, s. 112–119).

Kadro süreçlerinde yaşanan bu dışlanma, katılımcılarda süreklilik arz eden bir bekleme, ertelenme ve belirsizlik duygusu yaratmaktadır. K-9, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Her sene ‘bir sonraki döneme’ deniliyor. İnsan bir noktadan sonra şunu düşünüyor: Benim yerim zaten burası, daha fazlası mümkün değil.”

Bu ifade, Foucault’nun mikro-iktidar analizinde vurguladığı zamansal iktidar biçimleriyle örtüşmektedir. Foucault’ya göre iktidar, yalnızca yasaklayarak değil; umut erteleyerek, beklentiyi askıda bırakarak ve bireyi sürekli bir “henüz değil” rejimine tabi kılarak da işler (Foucault, 2023, s. 201–209). Taşra akademisyenleri açısından kadro süreçleri, tam da bu askıda bırakma pratiği üzerinden işleyen sessiz bir disiplin mekanizmasına dönüşmektedir.

K-2, bu belirsizliğin yarattığı duygusal yükü şu şekilde dile getirmektedir:

“Resmî başvurular yapılıyor ama sonuç yok. Açık bir ret de yok. Bu belirsizlik insanı yıpratıyor, sesini çıkarmamayı öğretiyor.”

Bu noktada Erdem’in (2019) informal güç yaklaşımı, kadro süreçlerinin neden çoğu zaman açık çatışma üretmediğini açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Yazarlara göre informal güç, çoğu zaman görünür kararlar üzerinden değil; erişim, bilgi akışı, zamanlama ve kulis ilişkileri üzerinden işler. (Alkan ve Erdem, 2019, s. 425–430). Kadro süreçlerinde “kimin ne zaman haberdar olduğu”, “hangi başvurunun ne ölçüde desteklendiği” gibi unsurlar, kararın kendisi kadar belirleyici hâle gelmektedir.

K-4’ün ifadesi bu durumu somutlaştırmaktadır:

“İlan çıkmadan önce herkes kimin alınacağını konuşuyor. Biz başvuruyu yaptıktan sonra öğreniyoruz. Bu bile aradaki farkı gösteriyor.”

Bu anlatılar, kadro süreçlerinin taşra akademisyenleri açısından bilgiye geç erişim, ağ dışı kalma ve sembolik dışlanma biçimleri ürettiğini göstermektedir. Süreçler resmi olarak herkese açık görünse de informal ağlara dâhil olmayan aktörler için fiilen kapalı bir yapıya sahiptir.

Bazı katılımcılar, bu yapının zamanla içselleştirildiğini ve açık itirazın yerini sessiz kabullenişe bıraktığını belirtmektedir. K-6 bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bir noktadan sonra insan ‘zaten olmaz’ diye düşünmeye başlıyor. Başvuru yapmamak bile bir tür korunma oluyor.”

Bu bulgu, Foucault'nun öznenin kendi kendini disipline etmesi kavramıyla birlikte okunabilir. Açık baskıya gerek kalmaksızın, bireylerin beklentilerini aşağı çekmesi ve taleplerini sınırlaması, iktidarın en etkili biçimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır (Foucault, 2023, s. 215–218).

Kadro süreçlerinde dışlanma deneyimi, bazı katılımcı anlatılarında yalnızca bireysel ilişkiler ya da geçici kliklerle değil; daha kalıcı, süreklilik arz eden ve belirli aidiyet biçimlerine dayalı illiyetçi yapılar üzerinden açıklanmaktadır. Bu yapılar, belirli akademik çevreler, siyasal eğilimler, hemşehricilik bağları ya da geçmiş ortaklıklar etrafında şekillenen ve kadro süreçlerinde “neden–sonuç ilişkisi” kuran kapalı ağlar olarak deneyimlenmektedir.

K-5, bu yapının işleyişini şu şekilde ifade etmektedir:

“Burada kadro meselesi çalışmayla çok bağlantılı değil. Kimle bağlantın var, kimin öğrencisisin, hangi çevreden geliyorsun... Bunlar birbirini tamamlıyor. Yani sonuçlar aslında baştan belli, biz sadece son halkayı görüyoruz.”

Bu anlatı, kadro süreçlerinde kararların tekil performans göstergelerinden ziyade, önceden kurulmuş ilişki zincirleri üzerinden ilerlediğine işaret etmektedir. Bourdieu'nün alan kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, bu tür illiyetçi yapılar, akademik alan içinde meşruiyetin nedensel olarak belirli sermaye türlerine bağlanması anlamına gelmektedir. Akademik başarı, tek başına belirleyici olmaktan çıkmakta; hangi ağın parçası olduğu, hangi sembolik ve sosyal sermayenin taşındığı, sürecin sonucunu tayin etmektedir (Bourdieu, 2021, s. 128–135).

Benzer bir vurgu K-8'in anlatısında da görülmektedir:

“Bir noktadan sonra şunu fark ediyorsunuz: Siz ne yaparsanız yapın, sonuç değişmiyor. Çünkü orada bir ‘neden’ var. Siyasi, cemaat, loca vs. ile belli bağımız yoksa yani o nedene dahil değilseniz, sonuç size kapalı.”

K-8'in bu ifadesi, kadro süreçlerinin katılımcılar tarafından nedensel olarak kapatılmış bir sistem şeklinde algılandığını göstermektedir. Bu bağlamda illiyetçilik, yalnızca ilişkisel bir avantaj değil; dışarıda kalanlar için öğrenilmiş bir çaresizlik ve geri çekilme pratiği üretmektedir. Foucault'nun mikro-iktidar analizinde vurguladığı üzere, iktidarın en etkili biçimlerinden biri, öznenin eylem alanını görünmez biçimde daraltmasıdır (Apalı, 2021, s. 303). Kadro süreçlerinde illiyetçi yapılar, bu daralmayı açık yasaklar yerine “zaten olmayacak” duygusu üzerinden inşa etmektedir.

K-11 ise bu yapının zaman içinde nasıl içselleştirildiğini şu sözlerle dile getirmektedir:

“İlk başta insan itiraz etmek istiyor ama sonra şunu öğreniyorsunuz: Burada işler böyle yürüyor. Ses çıkarmamak, göze batmamak bazen tek strateji oluyor.”

Bu ifade, illiyetçi yapıların yalnızca dışlayıcı değil; aynı zamanda davranış düzenleyici bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Alkan ve Erdem'in (2019) informal güç yaklaşımında vurguladıkları üzere, informal tahakküm çoğu zaman açık yaptırımlarla değil; aktörlerin hangi davranışların “riskli”, hangilerinin “makul” olduğuna dair sezgisel bir bilgi geliştirmesiyle işler. K-11'in anlatısı, bu

sezgisel öğrenmenin kadro süreçlerinde sessiz bir uyum üretme biçimine dönüştüğünü göstermektedir.

Bu bağlamda illiyetçi yapılar, kadro süreçlerinde yalnızca belirli aktörlerin avantajlı konumlanmasını sağlamakla kalmamakta; aynı zamanda taşra akademisyenlerinin taleplerini sınırlayan, beklentilerini düşüren ve açık itirazı sessiz geri çekilmeye dönüştüren bir sessiz tahakküm mekanizması olarak işlev görmektedir.

4.4. Temsil Edilememe, Görünmezleştirilme ve Yerel Meşruiyet Arayışları

Bulgular, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin üniversite yönetim mekanizmalarında formel olarak temsil edildiklerini, ancak bu temsilin çoğu zaman sembolik düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır. Senato, yönetim kurulu ve akademik komisyonlar gibi resmî yapılarda MYO'ların varlığı, katılımcılara göre karar süreçlerine gerçek anlamda etki edebilme gücüne dönüşmemektedir.

K-9 bu durumu şu ifadelerle özetlemektedir:

“Senatoda müdürümüz var ama MYO gündeme geldiğinde genelde ‘öncelik fakülteler’ deniyor. Masadayız ama masayı kuran biz değiliz.”

Bu deneyim, Bourdieu'nün temsiliyet ile etki arasındaki farka işaret eden analizleriyle örtüşmektedir. Bourdieu'ye göre bir alanda görünür olmak, her zaman belirleyici olmak anlamına gelmez; asıl güç, gündemi belirleyebilme ve meşruiyet dağıtabilme kapasitesinde yoğunlaşır (Bourdieu, 2021, s. 98–104). Taşra akademisyenleri açısından temsil, çoğu zaman “oradaymış gibi olmak” ile sınırlı kalmakta; kararların içeriğine nüfuz edememektedir.

Katılımcılar, özellikle eğitim–öğretim politikaları, ders yükleri ve akademik teşvik düzenlemeleri gibi konularda MYO'ların görüşlerinin yeterince dikkate alınmadığını vurgulamaktadır. K-5 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Bizimle ilgili kararlar merkezde alınıyor. Bazen kararın çıktığını e-posta ile öğreniyoruz. Tartışma aşamasında yokuz.”

Bu görünmezleştirme, Şerif Mardin'in merkez–çevre yaklaşımıyla birlikte okunduğunda daha da anlam kazanmaktadır. Mardin'e göre çevre, merkezin meşruiyetini tanır; ancak merkezin karar alma süreçlerine sınırlı biçimde dâhil edilir (Mardin, 1985, s. 169–175). Meslek yüksekokulları, üniversite yapısı içinde tam da bu çevresel konumu temsil etmekte; varlıkları kabul edilmekte, ancak belirleyicilikleri sınırlandırılmaktadır.

Bununla birlikte, temsil edilememe deneyimi taşra akademisyenlerini bütünüyle edilgen aktörlere dönüştürmemektedir. Bulgular, katılımcıların merkezde yitirilen sembolik sermayeyi, yerel düzeyde ürettikleri alternatif meşruiyet biçimleriyle telafi etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Özellikle yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, esnaf odaları ve kooperatiflerle geliştirilen ilişkiler, taşra akademisyenlerine farklı bir itibar ve görünürlük alanı sunmaktadır.

K-2 bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Üniversitede çok fark edilmiyoruz ama ilçede herkes bizi tanıyor. Belediye bir şey yapacağı

zaman önce bize geliyor. Orada gerçekten 'hocayız'."

Benzer biçimde K-6, yerel ilişkilerin akademik kimlik üzerindeki etkisini şöyle ifade etmektedir:

"Merkezde bir dosya gibiyiz ama ilçede danışılan kişiyiz. Bu da insanın mesleğine tutunmasını sağlıyor."

Bu bulgular, Alkan ve Erdem'in (2019) informel güç yaklaşımıyla doğrudan örtüşmektedir. Yazarlara göre informel güç, formel yetkiden bağımsız olarak güven, erişilebilirlik, sorun çözme kapasitesi ve itibar üzerinden üretilir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 407–410). Taşra akademisyenleri, üniversite içindeki sınırlı temsil alanlarına karşın, yerel düzeyde "danışılan kişi", "çözüm üreten aktör" ve "toplumsal arabulucu" rolleri üzerinden etkili bir informel güç alanı inşa etmektedirler.

Bu durum, İbn Haldun'un asabiyet kavramsallaştırmasıyla da ilişkilendirilebilir. İbn Haldun'a göre merkezî yapılarda hiyerarşi ve statü farklılaşması derinleşirken, çevresel alanlarda dayanışma ve karşılıklı tanınma daha güçlüdür (İbn Haldun, 2024, s. 312). MYO akademisyenlerinin yerel topluluklarla kurduğu yakın ilişkiler, bu bedevî dayanışma biçiminin modern akademik bağlamdaki yansımaları olarak okunabilir.

4.5. Gizli Transkriptler ve Sessiz Direniş Taktikleri

Bulgular, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin, açık çatışma ve görünür muhalefet yerine örtük, dolaylı ve gündelik direniş biçimlerini tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, resmî toplantılarda, yazışmalarda ve idari süreçlerde çoğu zaman uyumlu ve sessiz bir tutum sergilediklerini; buna karşılık eleştirilerini, itirazlarını ve hoşnutsuzluklarını arka sahnede dile getirdiklerini belirtmektedir.

K-1 bu ikili durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

"Toplantılarda kimse açık açık konuşmuyor. Herkes sakın. Ama toplantı bitti mi, odalarda aslında ne düşünüldüğümüz ortaya çıkıyor."

Bu anlatı, James C. Scott'un (2021) geliştirdiği "gizli transkriptler" kavramıyla birebir örtüşmektedir. Scott'a göre tahakküm altındaki gruplar, görünür alanda uyumlu davranırken; arka sahnede eleştirel söylemler, mizah ve örtük dayanışma ağları geliştirerek karşı-iktidar üretirler (Scott, 2021, s. 4–19). Taşra akademisyenlerinin resmî alanlardaki sessizliği, bir rıza göstergesi olmaktan çok, stratejik bir suskunluk olarak deneyimlenmektedir.

Katılımcılar, özellikle kadro süreçleri, ders yükleri ve merkezden alınan kararlar söz konusu olduğunda eleştirilerini doğrudan dile getirmekten kaçındıklarını, bunun yerine ima, ironik dil ve örtük paylaşımlar yoluyla tepki gösterdiklerini vurgulamaktadır. K-4 bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"Kurulda itiraz ederseniz etiketleniyorsunuz. O yüzden eleştiriler genelde çay molasında, isim vermeden konuşuluyor."

Bu noktada, Erving Goffman'ın damga kuramı ile Scott'un gizli transkriptleri birbirini tamamlayan bir açıklama sunmaktadır. "Kasaba akademisyeni" etiketiyle

damgalandığını düşünen akademisyen, bu damgayı derinleştirecek açık itirazlardan kaçınmakta; bunun yerine damganın görünürlüğünü azaltan sessiz ve dolaylı stratejiler geliştirmektedir (Goffman, 2020, s. 39).

Bazı katılımcılar, damgalayıcı söylemleri ironi yoluyla tersine çevirmenin de bir direnç biçimi olduğunu belirtmiştir. K-7 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Biri ‘siz orada lise gibi eğitim veriyorsunuz’ dediğinde artık alınmıyoruz. ‘Evet hocam, taşra eksperiyiz’ diye gülüyoruz. Bu da bir savunma aslında.”

Bu ironi, Foucault’nun mikro-iktidar yaklaşımıyla birlikte okunduğunda, iktidarın yalnızca baskı yoluyla değil; gündelik etkileşimler, dil ve jestler üzerinden üretildiğini göstermektedir. Sessiz direniş, bu mikro düzeyde iktidarı tamamen reddetmek yerine, onu esneten, yavaşlatan ve yeniden müzakere eden bir pratik olarak ortaya çıkmaktadır.

Gizli transkriptler yalnızca söylemsel düzeyde kalmamakta; örgütsel pratiklere de yansımaktadır. Katılımcılar, ders yükü paylaşımı, resmî taleplerin birlikte hazırlanması, bilgiye erişimin seçici biçimde düzenlenmesi ve belirli bilgilerin yalnızca güvenilen kişilerle paylaşılması gibi pratiklerle informal dayanışma ağları kurduklarını ifade etmektedir.

K-3 bu dayanışma biçimini şu şekilde örneklendirmektedir:

“Ders programı yapılırken çok yorulan arkadaşın dersini aramızda paylaşıyoruz. Resmî olarak görünmüyor ama kendi içimizde denge kuruyoruz.”

K-6 ise bilgi akışı üzerinden kurulan informal gücü şöyle anlatmaktadır:

“Yönetmelikler, yazışmalar, proje çağrıları önce bize soruluyor. Kimin neye ihtiyacı varsa ona göre paylaşıyoruz. Her bilgi herkese açılmıyor.”

Bu bölümde sunulan bulgular, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin akademik alan içindeki konumlarının yalnızca yönetsel ya da coğrafi bir “çevreleşme” ile sınırlı olmadığını; aynı zamanda sembolik damgalama, görünmezleştirme ve sessiz tahakküm mekanizmalarıyla çok katmanlı biçimde yeniden üretildiğini göstermektedir. “Kasaba akademisyeni” söylemi, ders yükü eşitsizliği, kadro süreçlerindeki belirsizlikler ve temsiliyet eksikliği, Bourdieu’nün alan içi hiyerarşi ve sembolik sermaye eşitsizliğiyle; Mardin’in merkez–çevre ayrımıyla ve Goffman’ın damga kuramıyla örtüşen yapısal örüntüler sunmaktadır.

Bununla birlikte bulgular, taşra akademisyenlerinin bu tahakküm ilişkileri karşısında bütünüyle edilgen olmadıklarını; aksine Scott’un “gizli transkriptler” kavramıyla açıklanabilecek biçimde sessiz direniş, informal dayanışma, bilgi kontrolü ve yerel meşruiyet üretimi üzerinden karşı-iktidar alanları inşa ettiklerini ortaya koymaktadır. Alkan ve Erdem’in informal güç yaklaşımıyla birlikte değerlendirildiğinde, formel gücün zayıf olduğu bu çevresel konumların, güven temelli ilişkiler ve görünmez etki ağları yoluyla telafi edildiği görülmektedir.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, ilçe meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin akademik alan içindeki konumlarının yalnızca yapısal dezavantajlar ve sembolik dışlanma ile açıklanamayacağını; aksine bu dezavantajların sessiz direniş, gizli transkriptler ve informal güç üretimiyle iç içe geçmiş diyalektik bir süreç ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde Tablo:2 ve Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 yardımıyla bu süreçler farklı analitik düzlemlerde modellenerek, bulguların kuramsal bütünlüğü görünür kılınacak ve tartışılacaktır.

Tablo 2’ de meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulguların, kuramsal çerçeve ile nasıl örtüştüğünü ve birbirini nasıl beslediğini gösterilecektir. Tablo, saha verilerinin yalnızca betimlenmesiyle yetinmeyip, bu verilerin akademik alan, informal güç ve sembolik hiyerarşiler bağlamında nasıl anlamlandırılabilirliğini ortaya koymakta ve bulgular ile tartışma bölümü arasında analitik bir köprü işlevi görmektedir.

Tablo 2: MYO Akademisyenlerinde İnformel Güç: Saha Bulguları ve Kuramsal Yorum

Saha Bulgusu	Görüşme Alıntıları	Kuramsal Karşılık
1. MYO akademisyenleri kendilerini akademik olarak ikincil ve koşullu biçimde tanınan aktörler olarak algılamaktadır.	“Biz üniversitenin parçasıyız ama sanki hep ‘idareten’ buradaymışız gibi hissettiriliyor.” (K-6) “Fakültede olsaydım aynı özgeçmişle daha ciddiye alınırdım.” (K-11)	Akademik alan, sembolik sermayenin merkezde yoğunlaştığı bir mücadele alanıdır. MYO akademisyenleri, Bourdieu’nün tanımladığı biçimiyle sınırlı ve koşullu bir meşruiyete sahiptir (Bourdieu, 2021).
2. MYO’lar “uygulamacı”, “ara kademe” ve “taşra birimi” olarak etiketlenmektedir.	“MYO denince akademisyen değil, ders anlatan memur gibi bakılıyor.” (K-3)	Bu durum sembolik şiddetin tipik bir örneğidir. Hiyerarşi, doğal ve meşruymuş gibi sunulurken içselleştirilir (Bourdieu, 2021).
3. Akademik değer çoğu zaman yayınlardan çok merkezle kurulan ilişkiler üzerinden belirlenmektedir.	“Yayın yapıyorsun ama fakülteden biriyle aran yoksa bir anlamı olmuyor.” (K-8)	Epistemik cemaatler, bilginin kim tarafından üretileceğine karar verir. MYO akademisyenleri bu cemaatlerin çevresinde konumlanır (Arslan, 2022).
4. MYO akademisyenleri ‘uyumlu’ ve ‘sorun çıkarmayan’ bir profil sergilemeye zorlanmaktadır.	“Sessiz kalırsan rahat ediyorsun, konuşursan sorunlu oluyorsun.” (K-2)	Foucault’nun mikro-iktidar yaklaşımına göre iktidar, normalleştirme yoluyla işler. Uyum, disiplinin içselleştirilmiş hâlidir (Foucault, 2023).
5. Açık baskıdan çok dolaylı dışlama ve görünmez cezalandırma yaygındır.	“Kimse bir şey demiyor ama bir bakıyorsun her şeyden dışlanmışsın.” (K-8)	İktidar açık baskıdan ziyade gündelik pratikler ve sessizlikler üzerinden işler (Foucault, 2023).
6. Fakülteler merkez, MYO’lar çevre olarak konumlandırılmaktadır.	“Fakültedekiler merkez, biz sanki üniversitenin arka bahçesiyiz.” (K-5)	Merkez–çevre ilişkisi akademik alanda da sürmektedir. Merkez, meşruiyeti tanımlar (Mardin, 1985).

7. MYO'lar akademik 'medeniyetin' tam üyesi olarak görülmemektedir.	"Bilim MYO'da yapılmaz gibi bir algı var." (K-1)	Bedevî-hadârî ayrımı, akademik alanın medeniyet hiyerarşisini açıklayan güçlü bir metafordur (İbn Haldun, 2024).
8. Resmî yapıların dışında güçlü informal ilişkiler işlemektedir.	"Asıl kararlar koridorda alınıyor." (K-7)	Akademik örgütlerde informal güç, resmî yapıların ötesinde belirleyicidir (Erdem, 2019).
9. 'Danışılan kişi olma' ve kulis meşruiyet üretmektedir.	"Unvanı yok ama herkes ona sorar." (K-11)	İnformel roller, formel yetkinin önüne geçebilir (Alkan ve Erdem, 2019).
10. Akademik statü çoğu zaman resmî unvandan bağımsız biçimde belirlenmektedir.	"Doçent ama kimse umursamıyor; araştırma görevlisi ama sözü geçiyor." (K-4)	İnformel güç, örgütsel alanda görünmez hiyerarşiler üretir (Alkan ve Erdem, 2019).
11. MYO akademisyenleri açık çatışmadan kaçınmaktadır.	"Açık açık kavga etmiyoruz; herkes yolunu biliyor." (K-11)	Açık direniş yerine gündelik ve örtük direniş biçimleri gelişir (Scott, 2021).
12. Eleştiri mizah ve kulis diliyle sürdürülmektedir.	"En sert eleştiriye odada yapıyoruz, toplantıda değil." (K-6)	Gizli transkriptler, arka sahnede üretilen karşı-söylemlerdir (Scott, 2021).
13. Resmî toplantılarda uyum, arka planda eleştiri vardır.	"Toplantıda herkes aynı şeyi söyler, odada başka konuşur." (K-3)	Ön sahne-arka sahne ayrımı, akademik rol performansını açıklar (Goffman, 2020).
14. MYO'lar akademik alanın çelişkilerini görünür kılmaktadır.	"Burada olan biten, üniversitenin gerçeği aslında." (K-8)	Çevresel alanlar, akademik alanın yapısal gerilimlerini ifşa eder (Bourdieu, 2021; Erdem, 2019).

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2 'de sunulan saha bulguları, meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin deneyimlerinin rastlantısal ya da bireysel memnuniyetsizliklerden ibaret olmadığını; aksine, akademik alanın yapısal ve sembolik işleyişine içkin güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Bulgular, akademik meşruiyetin yalnızca formel ölçütler (yayın, unvan, performans göstergeleri) üzerinden değil; büyük ölçüde merkez-çevre ilişkileri, sembolik etiketlemeler ve informal güç ağları aracılığıyla üretildiğine işaret etmektedir.

Katılımcı anlatılarında sıkça vurgulanan "ikincil birim", "vitrin dışında kalma" ve "koşullu tanınma" temaları, Bourdieu'nün akademik alanı sembolik sermayenin eşitsiz dağıldığı bir mücadele alanı olarak tanımlayan yaklaşımıyla yüksek düzeyde örtüşmektedir. Bourdieu'ye göre akademik alan, tarafsız ve evrensel bir yapı olmaktan ziyade, merkezin kendi konumunu doğal ve meşru gösterdiği bir hiyerarşi üretmektedir (Swartz, 2022, s. 116–144). MYO'ların "çevre" olarak konumlandırılması ve bu konumun akademisyenler tarafından zamanla içselleştirilmesi, bu sembolik şiddetin en görünür yansımalarından biridir.

Tabloda yer alan görüşme alıntıları, sembolik damgalamanın yalnızca merkez kampüslerden MYO'lara yönelen tek taraflı bir süreç olmadığını; aynı zamanda akademik etkileşimler yoluyla yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Goffman'ın damga kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, MYO

akademisyenlerinin akademik alanda “eksik”, “yarım” ya da “daha az değerli” bir kimlikle etiketlendikleri görülmektedir (Goffman, 2020, s. 53-62). Bu damga, açık dışlamadan ziyade, gündelik dil, ima, mizah ve bakışlar yoluyla normalleştirilmekte; böylece akademik özsaygıyı ve mesleki gelecek algısını doğrudan etkilemektedir.

Ders yükü üzerinden ifade edilen deneyimler, akademik emeğin görünmezleştirilmesine ilişkin önemli bir boyut sunmaktadır. Katılımcıların aşırı ders yükünü yalnızca niceliksel bir yoğunluk olarak değil, akademik üretimi ikinci plana iten simgesel bir değersizleştirme biçimi olarak tanımlamaları, Foucault’nun mikro-iktidar ve disiplin kavramlarıyla açıklanabilir. Foucault’ya göre iktidar, çoğu zaman açık baskıdan ziyade normalleştirme, içselleştirme ve “makul olanın” sınırlarını çizme yoluyla işlemektedir (İmamoğlu, 2024, s.43-60). MYO akademisyenlerinin “önce ders, sonra varsa bilim” anlayışıyla konumlandırılması, bu mikro-iktidar mekanizmalarının akademik alandaki işleyişine örnek teşkil etmektedir.

Akademik kimliğin gölgelenmesi ve MYO akademisyenlerinin “asıl akademisyen” kategorisinin dışında tutulması, Arslan’ın epistemik cemaat kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde daha görünür hâle gelmektedir. Arslan’a göre epistemik cemaatlar, yalnızca bilginin üretimini değil, kimin bilgi üreticisi olarak tanınacağını da belirleyen kapalı ve seçici yapılardır (Arslan, 2022, s. 86). Bulgular, MYO akademisyenlerinin bu cemaatlerin çevresinde konumlandığını ve ürettikleri bilginin niteliklerinden bağımsız olarak ikincil sayıldığını göstermektedir.

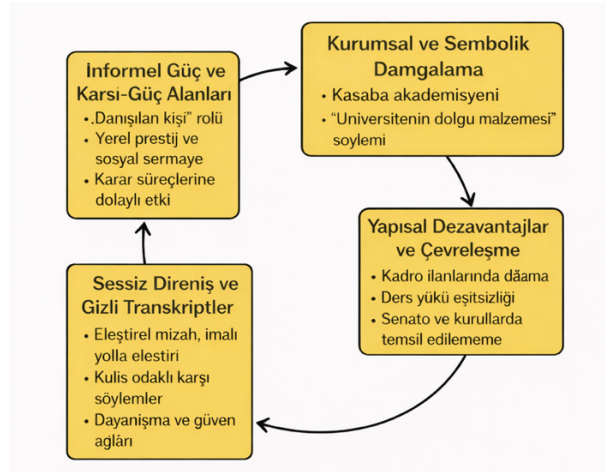
Kadro süreçlerine ilişkin anlatılar, akademik alanın görünürde meritokratik işleyişi ile fiili uygulamaları arasındaki gerilimi açık biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcıların “adrese teslim kadro”, “kulisten bilinen sonuçlar” ve “formel başvuruların işlevsizliği” vurguları, Alkan’ın örgütlerde informal gücün formel yapılar üzerindeki belirleyiciliğine ilişkin tespitleriyle örtüşmektedir (Alkan, 2018, s. 173–198). Bu bağlamda MYO’lar, informal ağların etkisinin en yoğun hissedildiği alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Merkez–çevre ayrımının sürekliliği, Şerif Mardin’in geliştirdiği merkez–çevre yaklaşımıyla birlikte ele alındığında, MYO’ların tarihsel olarak da çevresel konumda tutulan yapılarla benzer bir kaderi paylaştığı görülmektedir. Mardin’e göre merkez, yalnızca kaynakları değil, meşruiyet tanımını da kontrol eder (Mardin, 2024, s. 7–32; 1985, s. 165–197). MYO’ların karar süreçlerinde sembolik olarak temsil edilip fiilen etkisiz bırakılması, bu yapısal ilişkinin akademik alandaki güncel bir yansımasıdır.

İbn Haldun’un bedevîlik–hadarîlik ayrımı, tabloda ortaya çıkan “akademik medeniyet hiyerarşisi”ni anlamlandırmak için tarihsel bir metafor sunmaktadır. MYO’ların akademik alanın “bedevî” mekânları gibi algılanması; fakültelerin ise “hadarî”, yerleşik ve rafine bilgi merkezleri olarak konumlandırılması, bilginin mekânsal ve kurumsal hiyerarşiler üzerinden değerlendirildiğini göstermektedir (İbn Haldun, 2017, c. 1, s.73-81).

Son olarak, tabloda yer alan gizli transkriptler, mizah, sessizlik ve informal dayanışma pratikleri, James C. Scott'un gündelik direniş kuramı çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Scott'a göre baskı ilişkilerinin yoğun olduğu alanlarda açık isyan yerine, örtük ve gündelik direniş biçimleri gelişmektedir (Scott, 2021, s. 19). MYO akademisyenlerinin stratejik sessizlik, kulis dili ve karşılıklı destek üzerinden geliştirdikleri pratikler, bu sessiz ama kalıcı direniş repertuarının akademik alandaki somut örneklerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Tablo 2, MYO'ların akademik alanın pasif bir çevresi olmadığını; aksine akademik gücün, meşruiyetin ve direnişin nasıl üretildiğini görünür kılan kritik bir analiz alanı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Taşra Akademisyeninin Damgalanma ve Sessiz Direniş Döngüsü

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin maruz kaldıkları sembolik damgalamanın, yapısal dezavantajlar ve psiko-sosyal aşınma üzerinden sessiz direniş ve informal güç üretimine doğru evrilen döngüsel bir süreci temsil ettiğini göstermektedir. Bu süreç, doğrusal bir ilerleme değil; tahakküm ve karşı-iktidarın sürekli yeniden üretildiği dinamik bir sirkülasyon olarak işlemektedir.

Döngünün ilk evresi damgalanma ve sembolik dışlanmadır. “Kasaba akademisyeni” ve “üniversitenin dolgu malzemesi” gibi söylemler, taşra MYO’larını ve bu kurumlarda görev yapan akademisyenleri akademik alan içinde ikincil, geçici ve değersiz konumlara yerleştiren güçlü sembolik etiketler üretmektedir. Goffman’ın damga kuramı çerçevesinde bu durum, bireyin yalnızca kurumsal statüsünü değil; akademik kimliğini ve mesleki benlik algısını da zedeleyen bir “bozulmuş kimlik” süreci olarak okunabilir (Goffman, 2020, s. 11–19).

Bu sembolik dışlanma, Bourdieu’nün alan kuramında tanımladığı sembolik şiddet mekanizmalarıyla doğrudan örtüşmektedir. Merkez fakültelerde biriken akademik ve sembolik sermaye, ilçe MYO’larını “eksik”, “yetersiz” ve “bilimsel olarak tali” alanlar şeklinde kodlamakta; böylece akademik alan yalnızca kurumsal

değil, anlamsal düzeyde de hiyerarşikleşmektedir (Bourdieu, 2021, s. 164–172). Mardin’in merkez–çevre yaklaşımı bu noktada açıklayıcıdır: MYO’lar yalnızca idari olarak değil, kültürel ve sembolik düzlemde de çevreye itilmekte; merkezin meşruiyet dağıtım mekanizmalarının dışında bırakılmaktadır (Mardin, 2024, s. 171–176).

Döngünün ikinci evresi görünür uyum ve stratejik sessizliktir. Taşra akademisyenleri, senato toplantıları, idari yazışmalar ve merkezle ilişkilerde açık çatışmadan kaçınarak uyumlu bir akademisyen profili sergilemektedir. Bu durum, Goffman’ın ön sahne–arka sahne ayrımıyla birebir örtüşmektedir (Goffman, 2020, s. 107–112). Foucault’nun mikro-iktidar çözümlemesi açısından bakıldığında ise bu evre, iktidarın açık baskıdan ziyade öz-disiplin, içselleştirme ve davranış düzenleme yoluyla işlediği bir alanı temsil etmektedir (Foucault, 2023, s. 92–95). Sessizlik burada pasif bir kabullenışten çok, akademik hayatta var olabilmenin zorunlu bir stratejisi hâline gelmektedir.

Üçüncü evre gizli transkriptler ve karşı-söylem üretimidir. Scott’un kavramsallaştırdığı biçimiyle tahakküm altındaki gruplar, görünür alanda uyum gösterirken; arka sahnede eleştirel mizah, ima, alay ve örtük eleştiriler yoluyla karşı söylemler geliştirmektedir (Scott, 2021, s. 4–9). Taşra akademisyenleri de resmî platformlarda dile getiremedikleri eleştirileri kulislerde, akademisyen odalarında ve güven ilişkileri içinde paylaşmakta; bu söylemler zamanla kolektif bir farkındalık ve karşı-iktidar kültürü üretmektedir (Scott, 2021, s. 183–188).

Bu evrede dikkat çeken bir unsur, akademik yükselme ve dışlanma süreçlerinin kulis dilinde “çünkü merkezden”, “çünkü yapının adamı”, “çünkü güçlü çevresi var” gibi örtük nedensellik zincirleriyle açıklanmasıdır. Bu durum, akademik liyakatin formel ölçütlerden ziyade ilişkisel ve ağ temelli bir mantıkla işlediğine dair güçlü bir algı üretmektedir. Bourdieu’nün alanın görünmez kuralları ve örtük kriterler vurgusu bu noktada açıklayıcıdır (Bourdieu, 2021, s. 226–230).

Döngünün son evresi informal güç, dayanışma ve alternatif meşruiyet üretimidir. Gizli transkriptler, zamanla somut etki kapasitesine dönüşmekte; taşra akademisyenleri dayanışma ağları kurarak, ders yüklerini paylaşarak, öğrenciler ve yerel aktörler üzerindeki etkilerini artırarak ve “danışılan kişi” rolünü üstlenerek informal güç üretmektedir. Bu süreç, Alkan ve Erdem’in tanımladığı biçimiyle bireyin örgütsel pozisyonundan bağımsız olarak güven, sosyal ağlar, bilgi ve itibar üzerinden kurduğu etki kapasitesine karşılık gelmektedir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 417–420).

Bu aşamada Bourdieu’nün sermaye dönüşümü mantığı açık biçimde işlemektedir: düşük kurumsal sermaye, yüksek sosyal ve yerel sembolik sermayeye dönüştürülmektedir (Bourdieu, 2021, s. 127–131). Arslan’ın epistemik cemaat yaklaşımı ise taşrada alternatif meşruiyet alanlarının ve yerel epistemik ağların nasıl oluştuğunu açıklamaktadır. Merkezin “bilimsel doğruları” karşısında taşrada “iş gören bilgi”, “uygulamada anlamlı bilgi” ve “yerel itibar bilgisi” öne çıkmakta; bu durum akademik alanın tek merkezli bilgi üretim iddiasını fiilen zayıflatmaktadır (Arslan, 2022, s. 61–72).

Sonuç olarak Şekil 1, taşra akademisyenliğini yalnızca yapısal bir mağduriyet alanı

olarak değil; damgalama, sessizlik ve tahakkümün aynı zamanda sessiz direniş, dayanışma ve informal güç üretimini tetikleyen diyalektik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda taşra akademisyeni, akademik alanın pasif bir çevre unsuru değil; merkezdeki iktidar ilişkilerini görünmez düzeyde esnetebilen ve yeniden müzakere edebilen sessiz bir mikro-iktidar öznesi olarak kavramsallaştırılabilir

Şekil 1’de sunulan damgalanma ve sessiz direniş döngüsü, bu araştırmanın bulgular bölümünde ortaya konan katılımcı anlatılarıyla doğrudan örtüşmektedir. Bulgular, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin üniversite hiyerarşisi içinde “çevre”de konumlandırıldıklarını; bu konumun yalnızca yapısal değil, aynı zamanda sembolik bir dışlanma biçimi olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Özellikle K-2, K-3 ve K-8’in anlatılarında geçen “kasaba akademisyeni” ve “yarım akademisyen” ifadeleri, Goffman’ın (2020) damga kuramında tanımladığı biçimiyle akademik kimliğin aşındırılmasına işaret etmektedir.

Bulgular bölümünde aktarılan bu damgalayıcı söylemler, Şekil 1’in ilk evresini oluşturan sembolik dışlanma aşamasının ampirik karşılığını oluşturmaktadır. Katılımcıların bu söylemleri zamanla şaka ve ironi yoluyla içselleştirmeleri (K-2 ve K-7), damganın yalnızca dışsal bir etiket değil; öznel kimliğe nüfuz eden bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu durum, Bourdieu’nün akademik alandaki sembolik tahakküm mekanizmalarıyla da uyumludur.

Şekil 1’in ikinci evresinde yer alan görünür uyum ve stratejik sessizlik, bulgular bölümünde özellikle resmî toplantılar ve kurullara ilişkin anlatılarda somutlaşmaktadır. K1, K4 ve K9’un ifadeleri, akademisyenlerin açık itirazdan kaçınarak “uyumlu” bir profil sergilediklerini; sessizliği bilinçli bir strateji olarak kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Foucault’nun (2023) mikro-iktidar ve öz-disiplin kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir.

Bulgularda en belirgin şekilde ortaya çıkan alanlardan biri, Şekil 1’in üçüncü evresini oluşturan gizli transkriptler ve arka sahne söylemleridir. K-1, K-3 ve K-4’ün kulislerde, odalarda ve gayriresmî sohbetlerde dile getirilen eleştirileri vurgulayan anlatıları, Scott’un (2021) gizli transkriptler yaklaşımının doğrudan ampirik karşılıklarını sunmaktadır. Eleştirel mizah, ima ve örtük söylemler, açık muhalefetin mümkün olmadığı koşullarda kolektif bir karşı bilinç üretmektedir.

Son evrede yer alan informal güç ve alternatif meşruiyet, özellikle K-2 ve K-6’nın yerel aktörlerle kurdukları ilişkiler üzerinden görünür hale gelmektedir. Bulgular, taşra akademisyenlerinin merkezde görünmezleşen akademik emeklerini, yerel düzeyde saygınlık, danışılan kişi olma ve toplumsal fayda üretimi yoluyla telafi ettiklerini göstermektedir. Bu durum, Alkan ve Erdem’in (2019) informal güç yaklaşımında vurgulanan güven, sosyal ağlar ve itibar temelli etki kapasitesiyle örtüşmektedir.

Şekil 2. Taşra Akademisyenlerinin Gizli Transkriptler Matrisi

	Görünür Alan (Ön Sahne)	Arka Sahne (Gizli Alan)
Uyum	Resmi Uyum ve Sessizlik - Kurul ve senato toplantılarında sessizlik - Merkez söylemini tekrar eden standart cumleler "Biz de elimizden geleni yapıyoruz hocam" söylemi	Gündelik Rutin ve Geri Çekilme - Odaya kapanıp ders ve büro işlerine yoğunlaşma - Akıya yapıcı müdahale etmeme/sorun çıkarmayalım yaklaşımı
Eleştiri ve Direniş	Sınırlı ve Hesaplı Açık İtiraz - Toplantılarda sessiz kalma - Mizahi ama eleştirel yorumlar - Resmi yazılara üstün türü itirazlar	Gizli Transkriptler ve Sessiz Direniş - Elestirel mizah ve alaycı söylem 'Kulisler'de resmi söylem eleştirisi - Dayanışma grupları, güvene dayalı ağlar

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2, ilçe meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin akademik alan içindeki davranış örüntülerini, görünür alandaki resmî uyum pratikleri ile arka sahnedeki gizli transkriptler ve sessiz direniş stratejileri arasındaki gerilim üzerinden dört hücreli bir matris halinde kavramsallaştırmaktadır. Model, Scott'un (2021) gizli transkriptler yaklaşımı ile Erving Goffman'ın (2020) ön sahne–arka sahne ayrımını birlikte kullanarak, aynı aktörün eşzamanlı olarak hem uyum hem de karşı söylem üretebildiğini göstermektedir.

Matrisin sol üst hücresinde yer alan resmî uyum ve sessizlik, taşra akademisyenlerinin kurul ve senato toplantılarında sergiledikleri görünür davranış biçimlerini temsil etmektedir. Merkez söylemini tekrar eden standart ifadeler, açık itirazdan kaçınma ve "uyumlu akademisyen" profili, Goffman'ın ön sahne performansı kavramıyla doğrudan örtüşmektedir (Goffman, 2020, s. 107–115). Bu davranışlar, akademik alandaki asimetrik güç ilişkileri karşısında kariyer riskini minimize etmeye yönelik stratejik bir uyum biçimi olarak değerlendirilebilir.

Matrisin sağ üst hücresinde konumlanan gündelik rutin ve stratejik geri çekilme, Foucault'nun mikro-iktidar analizleriyle açıklanabilir. Foucault'ya göre iktidar, bireyleri yalnızca açık baskı yoluyla değil; gündelik pratikler, öz-disiplin ve içselleştirilmiş kontrol mekanizmaları aracılığıyla da yönlendirmektedir (İmamoğlu 2024, s. 98–104). Taşra akademisyenlerinin odalarına çekilerek ders ve büro işlerine yoğunlaşmaları, açık çatışmadan uzak durmaları ve "göze batmama" stratejileri, bu içselleştirilmiş disiplin biçimlerinin akademik alandaki

somut yansımalarıdır. Arslan'ın epistemik cemaat yaklaşımı, bu geri çekilmeyi, bireyin hâkim akademik cemaatin merkezine eklemelenememesi sonucu yaşadığı görünmez dışlanmanın bir sonucu olarak yorumlamaktadır (Arslan, 2022, s. 63–71).

Sol alt hücrede yer alan sınırlı ve hesaplı açık itiraz, taşra akademisyenlerinin akademik alanda tamamen sessiz kalmadıklarını; ancak itirazlarını dikkatle ölçerek ve riskleri minimize ederek dile getirdiklerini göstermektedir. Bourdieu'nün alan kuramına göre aktörler, sahip oldukları sermaye düzeyine bağlı olarak açık çatışma yerine çoğu zaman örtük, temkinli ve hesaplanmış hamlelerle konumlarını korumaya çalışırlar (Bourdieu, 2021, s. 142–149). Toplantılarda nazik ama eleştirel yorumlar yapılması ya da resmî yazışmalarda üstü kapalı itirazların dile getirilmesi, bu kontrollü konum mücadelesinin tipik örnekleridir.

Matrisin en kritik alanını oluşturan sağ alt hücre ise gizli transkriptler ve sessiz direniş alanıdır. Scott'un (2021) kavramsallaştırdığı biçimiyle tahakküm altındaki gruplar, görünür alanda uyum gösterirken; arka sahnede eleştirel mizah, alaycı dil, ima ve örtük mesajlar yoluyla karşı söylemler üretmektedir (Scott, 2021, s. 4–9). Taşra akademisyenlerinin kulislerde, akademisyen odalarında ve güvene dayalı küçük gruplar içinde geliştirdikleri eleştirel söylemler, bu gizli transkript alanının somut tezahürleridir.

Bu noktada Alkan ve Erdem'in informal güç yaklaşımı, gizli transkriptlerin yalnızca psikolojik bir rahatlatma alanı olmadığını; aynı zamanda somut bir etki kapasitesi ürettiğini ortaya koymaktadır. Güven ilişkileri, sosyal ağlar, yerel itibar ve “danışılan kişi” rolü üzerinden şekillenen bu informal güç, formal yetkilerden bağımsız olarak akademik karar süreçlerini dolaylı biçimde etkileyebilmektedir (Alkan ve Erdem, 2019, s. 413- 415)

Sonuç olarak Şekil 2, taşra akademisyeninin akademik alanda tek boyutlu bir uyum öznesi olmadığını; görünür alanda sessizlik ve uyum sergilerken, arka sahnede eleştirel söylem, dayanışma ve informal güç üretimi gerçekleştiren çok katmanlı bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu matris, damga ve izlenim yönetimi (Goffman), gizli transkriptler (Scott), alan mücadelesi (Bourdieu), mikro-iktidar (Foucault), epistemik cemaat (Arslan) ve informal güç (Alkan–Erdem) yaklaşımlarının taşra akademisi bağlamında bütünleşik biçimde işlediğini göstermektedir.

Şekil 2'de sunulan gizli transkriptler matrisi, bulgular bölümünde elde edilen verilerin davranışsal düzeyde nasıl örgütlendiğini göstermektedir. Bulgular, taşra akademisyenlerinin akademik alanda tek tip bir tutum sergilemediklerini; aksine bağlama göre değişen, çift katmanlı bir davranış repertuarı geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

Matrisin resmî uyum ve sessizlik alanı, özellikle K-1, K-5 ve K-9'un kurul ve senato toplantılarına ilişkin anlatılarında karşılık bulmaktadır. Katılımcıların “söz alıp itiraz etmeme”, “merkez söylemini tekrar eden cümleler kurma” ve “sessiz kalmanın daha güvenli olduğu” yönündeki ifadeleri, görünür alandaki uyum pratiklerini doğrulamaktadır. Bu bulgular, Goffman'ın (2021) izlenim

yönetimindeki ön sahne performansı kavramıyla açıklanabilir (Yılmaz, 2023, s. 31–35).

Şeklin stratejik geri çekilme alanı, bulgulara dile getirilen “odaya kapanma”, “ders ve büro işlerine yoğunlaşma” ve “göze batmama” stratejileriyle örtüşmektedir (özellikle K-3 ve K-6). Bu geri çekilme, pasif bir kabullenışten ziyade, Foucault’nun (2023) mikro-iktidar analizlerinde vurguladığı biçimiyle içselleştirilmiş bir disiplin ve hayatta kalma stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Sınırlı ve hesaplı açık itiraz alanı, bulgulara bazı katılımcıların (K-4 ve K-7) dile getirdiği temkinli eleştirilerle desteklenmektedir. Bu itirazlar ne tamamen sessizdir ne de açık bir çatışma niteliği taşımaktadır. Bourdieu’nün (2021) alan kuramında vurguladığı sermaye-temelli konum mücadelesi, bu davranışların neden “ölçülü” kaldığını açıklamaktadır.

Matrisin en kritik alanını oluşturan gizli transkriptler ve sessiz direniş, bulguların en yoğun olduğu temalardan biridir. K-1, K-3, K-4 ve K-7’nin kulis dili, eleştirel mizah ve dayanışma pratiklerine ilişkin anlatıları, Scott’un (2021) gizli transkriptler kavramının sahadaki karşılıklarını net biçimde ortaya koymaktadır. Bulgular, bu gizli alanın yalnızca söylemsel değil; ders yükü paylaşımı, bilgi akışının kontrolü ve karşılıklı destek gibi pratiklere de dönüştüğünü göstermektedir.

Bu noktada Alkan ve Erdem’in informal güç yaklaşımı, bulgulara ortaya çıkan bu pratiklerin neden etkili olduğunu açıklamaktadır. Katılımcıların “danışılan kişi” olma, yerel güven ağları kurma ve bilgiye aracılık etme rolleri, Şekil 2’de modellenen gizli transkript alanının somut güç üretim mekanizmalarıdır.

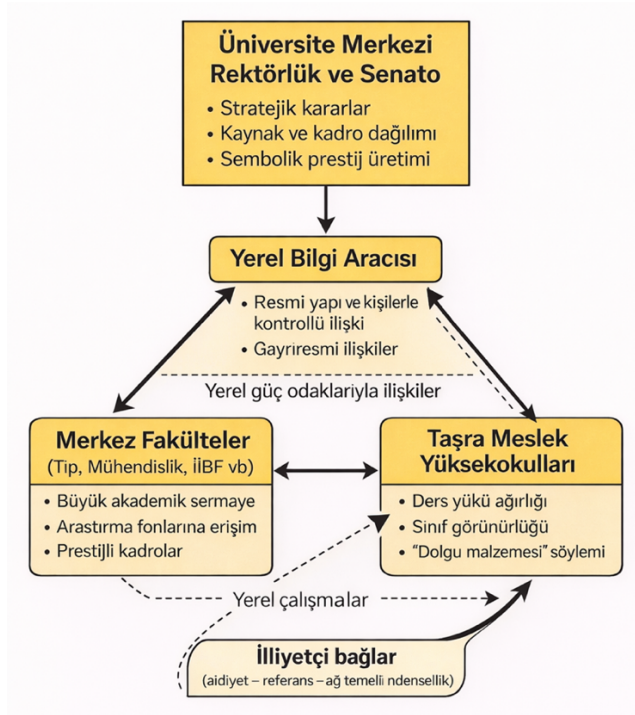
Şekil 3, üniversite–fakülte–meslek yüksekokulu üçgeninde merkez–çevre ilişkilerinin hem formel hem de informal boyutlarını birlikte ele alarak, bulguların yapısal bağlamını genişletmektedir. Bulgulara ortaya çıkan aşırı ders yükü, kadro süreçlerinde dışlanma ve temsil edilememe deneyimleri (K-1, K-4, K-10), Şekil 3’te gösterilen formel hiyerarşi ve kaynak dağılımı asimetrisiyle doğrudan ilişkilidir.

Şekilde şematik olarak gösterildiği üzere, üniversite–fakülte–MYO üçgeninde merkez, formel hiyerarşi ve kaynak dağılımı üzerinden çevreyi belirlerken; taşra meslek yüksekokulları yerel ağlar, öğrenciler ve toplulukla kurdukları ilişkiler sayesinde merkeze doğru ters yönlü informal güç akışları üretmektedir. Üniversite merkezinin ve fakültelerin formel hiyerarşi ve kaynak dağılımı üzerinden meslek yüksekokullarını çevrede konumlandığını; buna karşılık taşra MYO’larının yerel informal ağlar ve sessiz direniş stratejileri aracılığıyla merkeze doğru ters yönlü karşı-güç akışları ürettiğini göstermektedir.

Buna karşılık Şekil 3’ün en önemli katkısı, taşra MYO’larının yalnızca pasif çevre birimleri olmadığını; yerel ağlar, öğrenci ilişkileri ve toplulukla kurulan bağlar aracılığıyla merkeze doğru ters yönlü informal güç akışları ürettiklerini göstermesidir. Bulgulara yer alan “yerelde danışılan kişi olma”, “belediye ve STK’larla proje yürütme” anlatıları (K-2, K-6), bu ters yönlü karşı-güç mekanizmasının ampirik karşılıklarını oluşturmaktadır. Bu durum, Arslan’ın epistemik cemaat yaklaşımıyla birlikte okunduğunda, merkezin bilimsel meşruiyet

tekelinin taşrada alternatif epistemik ve pratik meşruiyet alanlarıyla müzakere edildiğini göstermektedir (Arslan, 2022, s. 61–72). Şekil 3'te ayrıca öne çıkan “illiyetçi yapılar”, bulgulara sıkça dile getirilen “çünkü güçlü çevresi var”, “çünkü merkezden” (K-3, K-8, K-11) gibi açıklamalarla desteklenmektedir. Bu illiyetçi nedensellik, akademik başarının formel ölçütlerden kopararak aidiyat ve referans temelli ilişkiyel ağlara bağlandığına dair güçlü bir algı üretmekte; bu da Bourdieu'nün alanın görünmez kuralları vurgusuyla örtüşmektedir (Swartz, 2022, s. 238-251). Aynı zamanda bu algı, Goffman'ın damga kuramında tanımlanan bozulmuş kimlik deneyimini derinleştirirken, Scott'un gizli transkriptlerini besleyen temel motivasyon kaynaklarından biri haline gelmektedir.

Şekil 3. Merkez–Çevre, Epistemik Tahakküm ve Karşı-Güç Akışları

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 3, bu araştırmanın bulgular bölümünde ortaya konan temaları bütüncül bir mekanizma içinde birleştirerek, taşra meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin yapısal dezavantajlardan informal güç ve karşı-güç alanlarına nasıl geçiş yaptıklarını açıklamayı amaçlamaktadır. Bulgular, taşra akademisyenlerinin yalnızca pasif biçimde dışlanan aktörler olmadığını; aksine bu dışlanma koşulları içinde özgün uyum, direniş ve meşruiyet stratejileri geliştirdiklerini göstermektedir.

Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3 birlikte değerlendirildiğinde, taşra akademisyenliğinin tek boyutlu bir mağduriyet alanı olmadığı açıkça görülmektedir. Bulgular, damgalama ve yapısal dışlanmanın aynı zamanda sessiz direniş, dayanışma ve informal güç üretimini tetikleyen bir süreç yarattığını göstermektedir. Şekil 1 bu

sürecin döngüsel karakterini; Şekil 2 bu döngünün gündelik davranış repertuarlarını; Şekil 3 ise bu repertuarların merkez-çevre düzeyindeki yapısal sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu bütünleşik çerçeve, taşra akademisyenini ne tamamen edilgen ne de açıkça muhalif bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Aksine taşra akademisyeni, sessiz, örtük ve informal stratejilerle akademik alanın görünmez siyasetini yeniden üreten bir mikro-iktidar öznesi olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de İlçe meslek yüksekokullarında görev yapan akademisyenlerin akademik alan içindeki konumlarını, damgalama süreçleri, sessiz uyum pratikleri, gizli transkriptler ve informal güç üretimi ekseninde bütüncül biçimde analiz etmiştir. Bulgular ve bunların Şekil 1–2–3 üzerinden yürütülen tartışması, taşra akademisyeninin yalnızca yapısal olarak dezavantajlı bir aktör değil; aynı zamanda akademik alanın görünmez siyasetini üreten, müzakere eden ve dönüştüren bir özne olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ilk temel sonucu, taşra akademisyenlerinin maruz kaldığı sembolik damgalamanın (4.1) akademik alandaki eşitsizlikleri yalnızca tanımlamakla kalmayıp, bu eşitsizlikleri meşrulaştıran ve normalleştiren bir işlev gördüğüdür. “Kasaba akademisyeni” ya da “üniversitenin dolgu malzemesi” gibi etiketler, akademik emeğin değerini düşüren bireysel yargılar olmanın ötesinde; taşra MYO’larının çevrede konumlandırılmasını rasyonelleştiren kolektif bir söylem üretmektedir. Bu bulgu, Goffman’ın damga kuramının akademik örgütler bağlamında güçlü bir karşılık bulduğunu göstermektedir.

İkinci olarak çalışma, bu damgalama ve çevreleşme sürecinin akademisyenleri edilgenliğe mahkûm etmediğini; aksine stratejik sessizlik ve görünür uyum pratikleri üzerinden riskleri minimize eden bir davranış repertuarı geliştirdiklerini ortaya koymuştur (4.2–4.3). Şekil 2’de modellenen ön sahne–arka sahne ayrımı, resmî toplantılardaki sessizliğin pasif kabullenışten ziyade hesaplı bir konumlanma olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, akademik örgütlerde sessizliğin her zaman itaat anlamına gelmediğine; kimi durumlarda bilinçli bir güç taktiği olarak işlediğine işaret etmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve en özgün sonuçlarından biri, gizli transkriptlerin (4.5) taşra akademisyenleri açısından yalnızca duygusal boşalma alanları değil; kolektif anlam üretimi ve karşı-söylem mekanizmaları olduğunun gösterilmesidir. Akademik mizah, ima, örtük eleştiri ve kulis dili; merkezde üretilen hegemonik akademik söylemi sembolik düzeyde aşındırmakta ve alternatif bir epistemik evren kurmaktadır. Bu yönüyle bulgular, Scott’un gizli transkriptler yaklaşımını akademik alan bağlamında güçlü biçimde desteklemektedir.

Dördüncü olarak, araştırma illiyetçi yapıların akademik meşruiyet üretimindeki rolünü açığa çıkarmıştır. Yükselme, korunma ve dışlanma süreçlerinin “çünkü güçlü çevresi var”, “çünkü merkezden”, “çünkü belli bir yapının içinden” gibi örtük neden–sonuç zincirleriyle açıklanması; akademik alanın yalnızca formel performans ölçütleriyle işlemediğini göstermektedir. Bu illiyetçi açıklama rejimi, bir yandan sembolik tahakkümü derinleştirirken; diğer yandan taşra

akademisyenini alternatif informal illiyetler üretmeye yöneltmektedir. Yerel prestij, öğrenci etkisi, güven ilişkileri ve “danışılan kişi” rolü, bu alternatif nedenselliklerin başlıca kaynaklarıdır.

Bu noktada çalışma, Alkan ve Erdem’in informal güç yaklaşımına güçlü bir ampirik katkı sunmaktadır. Bulgular, taşra akademisyenlerinin formel hiyerarşide çevrede konumlanmalarına rağmen; informal düzeyde karar süreçlerini dolaylı biçimde etkileyebilen, bilgi akışını düzenleyebilen ve yerel meşruiyet üzerinden akademik alanla pazarlık edebilen aktörlere dönüştüklerini göstermektedir. Şekil 3’te ortaya konan merkez–fakülte–MYO üçgeni, bu informal güç akışlarının mekânsal ve kurumsal bağlamını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kuramsal Katkılar

Bu çalışma, akademik örgütlerde güç ilişkilerini yalnızca formel hiyerarşi ve yönetsel yetkiler üzerinden ele alan yaklaşımların ötesine geçerek, informal güç, gizli transkriptler ve sembolik tahakküm kavramlarını taşra meslek yüksekokulları bağlamında bütüncül bir kuramsal çerçevede yeniden düşünmeye katkı sunmaktadır. Çalışmanın ilk kuramsal katkısı, damga (Goffman) ile gizli transkriptler (Scott) arasındaki ilişkiyi akademik alan bağlamında sistematik biçimde ilişkilendirmesidir. Bulgular, damgalamanın yalnızca bir dışlama mekanizması değil; aynı zamanda gizli transkriptleri tetikleyen ve kolektif karşı-anlam dünyalarının oluşumuna zemin hazırlayan bir eşik olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak çalışma, sessizliğin akademik örgütlerde pasif bir boyun eğme biçimi değil; stratejik ve hesaplı bir konumlanma olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Şekil 2’de modellenen ön sahne–arka sahne matrisi, akademisyenlerin aynı anda hem uyum hem de direniş üretebildiğini göstermekte; böylece sessizlik literatürüne, mikro-politik bir güç pratiği olarak sessizlik kavramsallaştırmasını eklemektedir.

Üçüncü kuramsal katkı, Bourdieu’nün alan kuramı ile Foucault’nun mikro-iktidar analizlerini, taşra akademisyenlerinin gündelik pratikleri üzerinden birlikte okumaya imkân tanıyan bir sentez sunmasıdır. Akademik alan, bu çalışmada yalnızca sermayelerin dağıldığı bir rekabet alanı değil; aynı zamanda davranışların, beklentilerin ve olası risklerin önceden hizaya sokulduğu bir disiplin rejimi olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, akademik alanın hem sembolik hem de disipliner boyutlarını aynı analitik düzlemde birleştirmektedir.

Uygulayıcılara Öneriler

Araştırma bulguları, Türkiye’de yükseköğretim sisteminde yaşanan sorunların yalnızca kaynak eksikliği ya da bireysel performans yetersizliğiyle açıklanamayacağını; sembolik, örgütsel ve mikropolitik boyutları olan yapısal meseleler içerdiğini göstermektedir. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

İlk olarak YÖK ve üniversite üst yönetimlerinin, MYO’ları yalnızca öğretim yükü taşıyan birimler olarak değil; yerel bilgi üretimi, uygulamalı araştırma ve toplumsal etki açısından stratejik aktörler olarak yeniden konumlandırması gerekmektedir.

MYO'lara yönelik "dolgu malzemesi" algısını besleyen söylemler, kurumsal iletişim politikalarıyla açık biçimde terk edilmelidir.

İkinci olarak ders yükü, yayın beklentisi ve performans ölçütleri, fakülteler ve MYO'lar arasındaki yapısal farklılıklar dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir. Aynı performans kriterlerinin farklı imkânlarla sahip birimlere eşit biçimde uygulanması, adalet algısını zedelemekte ve gizli transkriptleri derinleştirmektedir.

Üçüncü olarak üniversite yönetimleri, akademik karar alma süreçlerinde şeffaflığı artırmalı; kadro, jüri ve görevlendirme süreçlerinde örtük ilişkilerin belirleyici olduğu algısını azaltacak açık ve denetlenebilir mekanizmalar geliştirmelidir. Bu tür düzenlemeler, yalnızca formel adaleti değil; sembolik meşruiyeti de güçlendirecektir.

Dördüncü olarak MYO'larda görev yapan akademisyenlerin yerel informal güçlerini bastırmak yerine tanıyan ve kurumsal faydaya dönüştüren yönetim modelleri geliştirilmelidir. Yerel paydaşlarla kurulan ilişkiler, öğrenci etkisi ve danışılan kişi rolleri; kurumsal stratejilerin dışında bırakılmamalı, aksine sistematik biçimde değerlendirilmelidir.

Gelecek Araştırmalar İçin Açık Alanlar

Bu çalışma, taşra akademisyenlerinin informal güç pratiklerini derinlemesine incelemekle birlikte, yeni araştırma alanlarına da işaret etmektedir. Öncelikle nicel ve karma yöntemli çalışmalarla, gizli transkriptler, sessiz direnç ve informal güç arasındaki ilişkilerin farklı üniversite türlerinde (büyükşehir üniversiteleri, vakıf üniversiteleri, yeni kurulan üniversiteler) karşılaştırmalı olarak incelenmesi önemli katkılar sunacaktır.

İkinci olarak gelecek çalışmalar, cinsiyet, yaş, akademik unvan ve disiplin farklarının gizli transkript üretimi üzerindeki etkisini ayrıntılı biçimde ele alabilir. Özellikle kadın akademisyenlerin ve genç öğretim elemanlarının sessizlik ve informal güç pratikleri, ayrı bir analitik dikkat gerektirmektedir.

Üçüncü olarak dijitalleşme ve sosyal medya, gizli transkriptlerin yeni üretim ve dolaşım alanları olarak ele alınmalıdır. Akademik Twitter/X, WhatsApp grupları ve çevrim içi ağların informal güç ilişkilerini nasıl dönüştürdüğü, gelecekteki araştırmalar için önemli bir gündem sunmaktadır.

Son olarak, taşra akademisyenlerinin informal güç pratiklerinin örgütsel performans, tükenmişlik, aidiyet ve akademik üretkenlik üzerindeki uzun vadeli etkileri boylamsal çalışmalarla ele alınmalıdır. Bu tür araştırmalar, informal gücün yalnızca bir direnç biçimi değil; aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirliği etkileyen kritik bir değişken olduğunu daha net biçimde ortaya koyacaktır.

Yazar Beyanları

Çıkar Beyanı: Yazarlar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Etik Kurul Kararı: Araştırma, ISUBÜ Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 17.07.2025 tarihli ve 216 protokol numaralı onayı ve ISUBÜ

Rektörlüğü'nün izni ile yürütülmüştür.

Yapay Zekâ Kullanımı: Makalede kullanılan tablo ve şekillerin oluşturulmasında yapay zekâ uygulamalarından faydalanılmıştır.

KAYNAKÇA

Alkan, A. (2018). Örgütlerde informal güç olgusu: Hastane çalışanları üzerine nitel bir araştırma (Doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı.

Alkan, A., & Erdem, R. (2019). Güç: Formal ve informal yönden güce kavramsal bir bakış. *Vizyoner Dergisi*, 10(24), 405–433. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.472535>

Apalı, Y. (2021). Michel Foucault'da iktidar ve güç. *MAKÜ Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 5(2), 290–304. <https://doi.org/10.31200/makuubd.984887>

Arslan, H. (2022). Epistemik cemaat: Bir bilim sosyolojisi denemesi. Paradigma Yayınları.

Bourdieu, P. (2021). Homo academicus (N. Ökten, A. N. Kocası, & E. Gülsey, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>

Bozkurt, N. O. (2017). Yükseköğretim kurumlarındaki güç ilişkilerinin alan kuramı bağlamında incelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(4), 33–82.

Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.

Çetin, S. (2022). Güç, iktidar ve özgürlük ilişkisi yönüyle Homo academicus. *Liberal Düşünce Dergisi*, 27(107), 191–198. <https://doi.org/10.36484/liberal.1027150>

Durmuş, Ş. (2024). Akademisyenlerin izlenim yönetimi taktiklerinin iş performansı üzerindeki etkisi: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi örneği. *BIIBFAD*, 8(2), 57–76. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1462089>

Erdem, R. (2019). Üniversiteler nereden nereye gidiyor? İçinde R. Erdem (Ed.), *Akademide arka sokaklar: Türkiye'deki üniversitelerin informal yüzü* (ss. 1–18). Nobel Akademik Yayıncılık.

Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: The opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209–230. <https://doi.org/10.1177/146879410200200205>

Foucault, M. (2023). İktidarın gözü (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Goffman, E. (2020). Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar. Heretik Yayıncılık.

Goffman, E. (2021). Günlük yaşamda benliğin sunumu (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.

İbn Haldun. (2017). Mukaddime (Cilt 1–2; Z. K. Ugan, Çev.). İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

İbn Haldun. (2024). Mukaddime. Ensar Neşriyat.

İmamoğlu, M. (2024). Üniversite–iktidar ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma: Foucault ve Bourdieu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://hdl.handle.net/11452/47373>

- Kılıç, M. (2013). Akademinin sosyolojisine dair bir derkenar: Akademia'nın sosyopsikolojik dinamikleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 3(1), 39–50. <https://doi.org/10.2399/yod.13.008>
- Kvale, S. (2011). *Doing interviews*. Sage Publications.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Mardin, Ş. (1985). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar: Merkez-çevre ilişkileri. İçinde A. Cemal (Genel Yönetmen.), *Dün ve bugün: Felsefe* (s. 165–197). Bilim Felsefe Sanat Yayınları. İstanbul.
- Mardin, Ş. (2024). Türkiye’de toplum ve siyaset (M. Türköne & T. Önder, Der.). İletişim Yayınları.
- Paçacı, M., & Erdem, R. (2021). Akademik örgütlerde üstlenilen informal roller üzerine nitel bir çalışma. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(2 Pt 2), 445–460. <https://doi.org/10.2399/yod.20.708259>
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). Sage Publications.
- Scott, J. C. (2021). Tahakküm ve direniş sanatları: Gizli senaryolar (A. Türker, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Swartz, D. (2022). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi* (E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Tekin, M. (2023). İbn Haldun’un bedeviyet-hadariyet sosyolojisi. *Vuslat Dergisi*, (268).
- Tüfekçi, N., Sezer Korucu, K., & Yorulmaz, R. (2019). Akademisyenlerin imkân, itibar ve imaj ekseninde değerlendirilmesi. İçinde R. Erdem (Ed.), *Akademide arka sokaklar* (ss. 293–315). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2023). Erving Goffman: Günlük yaşamda benliğin sunumu [Kitap incelemesi]. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 24, 31–35.

Dijital Kültürde Z Kuşağının Yeri Üzerine Kavramsal Bir Çalışma*

Isparta Okulu Dergisi
2025, Cilt: 5(1), s.88-100
<https://ispartaokuludergisi.com>
iodergisi@gmail.com

Ramazan KAYA¹, Bayram Oğuz AYDIN²

Generation Z in Digital Culture: A Conceptual Perspective

Extended Abstract

Over the past two decades, digital technologies have fundamentally transformed the structural dynamics of social life. The widespread adoption of the internet, the centrality of social media platforms in everyday communication, and the integration of mobile technologies into daily routines have reshaped how individuals perceive, interpret, and produce cultural meanings. This transformation cannot be reduced to changes in the use of technical tools; rather, it represents a profound reconfiguration of cultural production, circulation, and experience. Digitalization has extended cultural interaction beyond spatial boundaries and positioned individuals as continuously connected actors within global communication networks. In this context, digital culture emerges as a defining feature of contemporary societies and a key framework for understanding generational differences.

One of the most significant consequences of digital transformation is its uneven impact across generations. While older generations encountered digital technologies later in life, younger generations—particularly Generation Z—were born into an already digitalized world. As the first generation to grow up with the internet, social media, and mobile technologies as taken-for-granted elements of everyday life, Generation Z occupies a distinctive position in the literature. For this generation, digital technologies are not merely functional communication tools but integral components of daily existence, shaping social interaction, identity formation, and cultural participation. Understanding this relationship requires a multidimensional analytical framework that brings

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalında, Prof. Dr. Bayram Oğuz AYDIN danışmanlığında Ramazan KAYA tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ramazankaya@sdu.edu.tr

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, bayramaydin@sdu.edu.tr

together generation theory, digital culture studies, and the network society approach.

The concept of generation has long been central to sociological analyses of social change. Beyond chronological age, generations are defined by shared historical, social, and cultural experiences that shape collective orientations, values, and worldviews. Mannheim's theory of generations emphasizes that individuals who experience major social transformations during formative periods of their lives develop a form of "generation consciousness," which influences how they interpret and respond to social realities. From this perspective, digitalization functions as a critical historical condition that differentiates Generation Z from preceding cohorts. Their shared experience of growing up within digital environments contributes to distinctive cultural practices and modes of social engagement.

At the same time, generation theories have been subject to critique, particularly for their tendency to portray generations as homogeneous entities. Scholars have emphasized that intra-generational differences—shaped by socioeconomic status, education, cultural capital, and access to technology—must be taken into account. Accordingly, Generation Z should be understood as a heterogeneous group whose digital experiences vary significantly across social contexts. This insight is crucial for avoiding technological determinism and simplistic assumptions about digital competence based solely on age.

Digital culture provides a critical lens through which to examine these dynamics. Conceptually, digital culture refers to the set of practices, meanings, norms, and symbolic forms that emerge through the use of digital technologies. Unlike traditional cultural models that separate production from consumption, digital culture blurs this distinction by enabling users to participate actively in content creation, distribution, and reinterpretation. Online platforms facilitate participatory, interactive, and networked forms of cultural engagement, allowing individuals to become both consumers and producers of cultural content. This participatory dimension is particularly salient for Generation Z, whose everyday practices are deeply embedded in social media, content-sharing platforms, and online communities.

The theoretical framework of the network society, developed most notably by Manuel Castells, offers a macro-level perspective on the relationship between digital culture and social structure. In the network society, social relations, power structures, and cultural processes are organized around digitally mediated networks rather than hierarchical institutions. Digital culture both reflects and reinforces this network logic, operating through decentralized, flexible, and scalable communication structures. For Generation Z, participation in digital networks constitutes a primary mode of socialization, enabling transnational connections and continuous interaction across spatial and temporal boundaries.

However, digital culture is not inherently emancipatory. While digital platforms provide opportunities for visibility, self-expression, and participation, they also introduce new forms of control, surveillance, and inequality. Algorithmic governance, data extraction, and platform-based economies shape what content

becomes visible and whose voices are amplified. As scholars such as van Dijck have argued, digital culture must be understood as a site where power relations are reconfigured rather than eliminated. Generation Z's engagement with digital culture therefore takes place within structures that simultaneously enable agency and impose constraints.

Identity formation represents another central dimension of digital culture. Online environments allow individuals to present, negotiate, and reconfigure their identities through profiles, posts, visual content, and interactions. From a performative perspective, identity is not a fixed attribute but an ongoing process shaped through repeated practices and representations. For Generation Z, digital platforms serve as key arenas for this performative construction of identity, facilitating experimentation and self-expression while also subjecting individuals to normative pressures and surveillance mechanisms.

Debates surrounding "digital natives" and "digital immigrants" have attempted to conceptualize generational differences in relation to technology. Although the notion of digital natives has been influential, it has also been widely criticized for oversimplifying generational distinctions and overlooking structural inequalities. Empirical research demonstrates that digital skills and competencies are not uniformly distributed among young people and are shaped by factors such as education, access, and social environment. Consequently, the concept of digital nativity provides a limited explanatory framework and must be complemented by analyses of digital literacy, participation, and inequality.

In sum, this study argues that Generation Z's position within digital culture cannot be adequately explained through single-dimensional or technologically deterministic approaches. Instead, it requires a comprehensive framework that integrates generation theory, digital culture studies, and the network society perspective. Generation Z emerges as both a product and an active agent of digital transformation, engaging in cultural production, identity construction, and social participation within digitally mediated networks. At the same time, their experiences are shaped by power relations, platform dynamics, and social inequalities embedded in digital environments.

By adopting a critical and multidimensional approach, this analysis contributes to a deeper understanding of how digital culture reshapes generational experiences and social structures. It highlights the need to move beyond generalized assumptions about youth and technology and to recognize the complex, contested, and evolving nature of digital culture in shaping the lives of Generation Z.

Keywords: Gen Z, Digital Culture, Network Society, Generational Theory

1. Giriş

Dijital teknolojiler, son yirmi yılda toplumsal yaşamın yapısal dinamiklerini köklü biçimde dönüştürmüştür. İnternetin küresel ölçekte yaygınlaşması, sosyal medya platformlarının iletişim temeli haline gelmesi ve mobil teknolojilerin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olması, bireylerin dünyayı algılama,

anlamlandırma ve kültürel pratikler geliştirme biçimlerini yeniden şekillendirmiştir (Castells, 2010; Lister vd, 2009: 163). Bu dönüşüm, teknik araçların kullanımındaki değişimle sınırlı kalmayıp, kültürün üretilme, aktarılma ve deneyimlenme biçimlerinde gerçekleşen köklü bir yeniden yapılanmayı ifade etmektedir. Dijitalleşme, kültürel etkileşimi mekânsal sınırların ötesine taşımış; bireyleri küresel ağlar içerisinde sürekli bağlantı hâlinde olan aktörler hâline getirmiştir.

Dijital dönüşümün toplumsal etkileri, kuşaklar arasında farklı deneyimler ve anlamlandırma biçimleri yaratmıştır. Teknolojik gelişmelerle yetişkinlik döneminde tanışan kuşaklar ile dijital teknolojilerle doğan kuşaklar arasında belirgin ayrımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Z kuşağı, dijitalleşmenin sunduğu imkânları erken yaşlardan itibaren deneyimleyen ilk kuşak olması nedeniyle literatürde özel bir konuma sahiptir. Z kuşağı, dijital araçları işlevsel iletişim teknolojileri olmanın ötesinde, gündelik yaşamın doğal ve vazgeçilmez bir parçası olarak görmektedir. Bu durum, söz konusu kuşağın kültürel pratiklerini, kimlik oluşum süreçlerini ve toplumsal ilişkilerini önceki kuşaklardan ayıran temel bir özellik olarak değerlendirilmektedir (Turner, 2015: 110).

Kuşak kavramı, bireyleri yaşlarına ek olarak içinde yaşadıkları tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullar üzerinden tanımlayan sosyolojik bir yaklaşımdır. Kuşaklar, belirli bir dönemin ekonomik yapısı, politik atmosferi, teknolojik olanakları ve kültürel iklimi içerisinde şekillenen ortak deneyimler doğrultusunda benzer tutumlar ve değerler geliştirmektedir (Mannheim, 1952: 8). Bu nedenle dijitalleşme, kuşaklar arası farklılıkları derinleştiren temel etmenlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Z kuşağının dijital kültürle kurduğu ilişkinin anlaşılabilmesi için kuşak kuramları, dijital kültür çalışmaları ve ağ toplumu yaklaşımlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ağ toplumu, endüstri toplumunun yerini alan ve küresel ölçekte işleyen yeni bir sosyal yapıdır (Castells, 2022: 941). Bu yapı, sınır tanımayan ağlar üzerinde yükselirken, dijital teknolojiler ve iletişim ağları bu sistemin "sinir sistemi" işlevini görmektedir (Castells, 2010: 2737-2738). Ağ toplumu ile dijital kültür arasındaki ilişki, kamusal alanın dönüşümünde özellikle belirgindir. Castells'e göre, ağ toplumundaki kamusal alan, bölgesel sınırları olan ulusal kurumlar yerine, giderek küresel ve yerel iletişim ağları etrafında inşa edilmektedir (Castells, 2008, s. 78–82). Dijital kültür, görünürlük, söylem ve katılım konusunda yeni normlar oluşturarak bu ağ bağlantılı kamusal alanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çevrimiçi platformlar, sosyal medya ve yatay iletişim ağları, kültürel anlamların müzakere edildiği ve siyasi kimliklerin oluştuğu merkezi alanlar haline gelmektedir.

Dijitalleşmenin toplumsal yapı üzerindeki etkisini açıklamak için geliştirilen ağ toplumu yaklaşımı, dijital kültürün anlaşılmasında önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Ağ toplumu, dijital kültürün sağladığı teknolojik ve kültürel malzemelerle inşa edilmektedir (Castells, 2008: 80). Ağ toplumunda bireyler, ağlar aracılığıyla birbirine bağlanmakta ve toplumsal ilişkiler bu ağlar üzerinden kurulmaktadır. Z kuşağı, ağ toplumunun içinde doğmuş ve bu yapının sunduğu iletişim olanaklarını doğal bir yaşam alanı olarak deneyimlemiş bir kuşak olarak

öne çıkmaktadır.

2. Kuşak Kavramı ve Kuramsal Yaklaşımlar

Kuşak kavramı, toplumsal değişimin ve kültürel dönüşümün analizinde sıklıkla başvurulmuş temel sosyolojik kavramlardan biridir. Sosyolojik literatürde kuşak, yalnızca benzer yaş aralıklarında doğmuş bireyleri tanımlayan biyolojik bir kategori olarak değil; aynı tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullar altında şekillenen ortak deneyimlere sahip bireyler topluluğu olarak ele alınmaktadır (Mannheim, 1952: 297). Bu bağlamda kuşaklar, belirli bir tarihsel dönemin ekonomik yapısı, siyasal atmosferi, teknolojik gelişmeleri ve kültürel dinamikleri içerisinde şekillenmesine yol açmaktadır. Bireylerin içinde bulundukları tarihsel bağlam, onların dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerini belirlemekte; bu durum kuşaklar arasında farklı zihniyet yapılarına yol açmaktadır. Kuşak bilinci olarak adlandırılan bu ortak algı biçimi, kuşakların toplumsal değişim süreçlerinde belirli tutumlar geliştirmesini sağlamaktadır.

Modern toplumlarda yaşanan hızlı toplumsal dönüşümler, kuşaklar arasındaki deneyim farklarını daha görünür hâle getirmiştir. Sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme süreçleri, bireylerin yaşam pratiklerini ve değer sistemlerini dönüştürmüş; bu dönüşüm farklı dönemlerde doğan bireyler arasında belirgin ayrışmalara yol açmıştır (Giddens, 1994: 59). Özellikle iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, kuşakların dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimlerini derinden etkilemiştir. Bu nedenle kuşak kavramı, teknolojik değişimle birlikte yeniden düşünülmesi gereken dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Mannheim'in yaklaşımı, kuşakların pasif topluluklar olmadığını, aksine toplumsal değişimin aktif aktörleri olduğunu vurgulaması açısından önem taşımaktadır. Kuşaklar, belirli tarihsel koşullar altında şekillenmekle birlikte, bu koşullara verdikleri tepkiler aracılığıyla toplumsal yapının dönüşümünde etkili olmaktadır (Eyerman ve Turner, 1998: 104). Bu perspektif, dijitalleşme sürecinde yetişen Z kuşağının dijital kültürle kurduğu ilişkinin anlaşılmasında önemli bir teorik zemin sunmaktadır. Z kuşağı, dijital teknolojileri yalnızca kullanan değil, aynı zamanda bu teknolojiler aracılığıyla yeni kültürel pratikler üreten bir kuşak olarak değerlendirilmektedir.

Kuşak kuramları içerisinde öne çıkan bir diğer yaklaşım Strauss ve Howe tarafından geliştirilen döngüsel kuşak modelidir. Strauss ve Howe (1991), kuşakların tarihsel döngüler içerisinde belirli karakteristik özellikler geliştirdiğini ileri sürmektedir. Bu modele göre her kuşak, içinde bulunduğu dönemin toplumsal ihtiyaçlarına ve krizlerine yanıt veren özgün değerler ve davranış kalıpları geliştirmektedir. Bu yaklaşım, kuşaklar arası farklılıkları tarihsel süreklilik ve tekrarlar üzerinden ele alarak kuşakların toplumsal yapı içerisindeki rollerini açıklamayı amaçlamaktadır.

Kuşak sınıflandırmasında, bireylerin yaş aralıklarıyla bağlantılı olarak edindikleri toplumsal deneyimler belirleyici bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. (Zemke vd., 2013: 4). Akıllı telefonların ve sosyal medyanın yaygınlaştığı, teknolojik gelişmelerin hız kazandığı dönemde doğan nesil Z kuşağı (1997–2010) olarak adlandırılmaktadır. Dijital kültürün yerlisi olarak tanımlanan bu kuşak, değişim

ve dönüşüm süreçlerinin içine doğmuş ve analog dünyaya ilişkin deneyime sahip olmayan bireylerden oluşmaktadır. Diğer kuşaklar da bu dönüşümün etkilerini deneyimlese de söz konusu değişim ve dönüşümün temel itici gücünü dijital yerliler olarak Z kuşağının oluşturacağı değerlendirilmektedir.

Teknoloji temelli kuşak tartışmaları, özellikle “dijital yerli” ve “dijital göçmen” kavramları etrafında şekillenmiştir. Prensky, dijital teknolojilerle doğan kuşakları dijital yerli olarak tanımlarken, bu teknolojilerle daha sonraki yaşlarda tanışan bireyleri dijital göçmen olarak nitelendirmektedir (Prensky, 2001: 2). Bu ayrım, kuşakların dijital teknolojilerle kurdukları ilişkinin niteliğini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, literatürde çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Bazı araştırmacılar, bu ayrımın kuşaklar içindeki çeşitliliği göz ardı ettiğini ve teknolojik yetkinliği yaşa indirgediğini ileri sürmektedir (Bennett vd, 2008: 778).

Kuşak kuramlarına yönelik eleştiriler, kuşak kavramının aşırı genellemelere yol açabileceğine işaret etmektedir. Kuşakların homojen yapılar olarak ele alınması, bireysel farklılıkların ve sosyoekonomik etkenlerin göz ardı edilmesine neden olabilmektedir (Woodman ve Wyn, 2015: 169). Eğitim düzeyi, kültürel sermaye, toplumsal cinsiyet ve sınıfsal konum gibi faktörler, kuşak içi farklılıkların anlaşılmasında önemli değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle kuşak çalışmaları, kuşakları sabit ve tek tip yapılar olarak değil, içsel çeşitlilik barındıran toplumsal gruplar olarak ele alınmalıdır eleştirileri ön plana çıkmaktadır.

3. Dijital Kültür: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Dijital kültür kavramı, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte kültürel üretim, paylaşım ve tüketim biçimlerinde yaşanan dönüşümü açıklamak üzere sosyal bilimlerde literatüründe giderek daha fazla kullanılmaktadır. Dijitalleşme, teknik bir gelişme olmanın yanında toplumsal ilişkileri, kimlik oluşumunu ve kültürel anlam üretimini dönüştüren çok boyutlu bir süreç olarak görülmektedir. Bu bağlamda dijital kültür, bireylerin dijital teknolojiler aracılığıyla geliştirdikleri pratikler, değerler, normlar ve sembolik anlamlar bütünü olarak tanımlanabilir (Lister vd, 2009: 3).

Geleneksel kültür anlayışında kültürel üretim ve tüketim süreçleri görece ayrılmış durumdayken, dijital kültür bu ayrımı büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Dijital ortamlar, bireylere içerik tüketme imkânının yanı sıra içerik üretimine aktif olarak katılma olanağı da sağlamaktadır. Bu durum, kültürel süreçlerde katılımcılığın artmasına ve kültürün daha akışkan bir yapıya bürünmesine yol açmıştır (Jenkins, 2006). Dijital kültür, bu yönüyle hiyerarşik olmayan, çoğul ve etkileşim temelli bir kültürel alan olarak değerlendirilmektedir.

Dijital kültürün kuramsal çerçevesi, yeni medya çalışmaları, kültürel çalışmalar ve sosyoloji alanlarının kesişiminde şekillenmiştir. Yeni medya kuramları, dijital ortamların geleneksel medyadan farklı olarak etkileşimli, çok yönlü ve kullanıcı odaklı yapısını vurgulamaktadır. Bu bağlamda dijital kültür, tek yönlü mesaj iletimine dayalı kitle iletişimi anlayışından uzaklaşarak karşılıklı etkileşime dayalı bir iletişim biçimini temsil etmektedir (Manovich, 2001: 30). Bu dönüşüm, bireylerin kültürel süreçlere katılım biçimlerini köklü şekilde değiştirmiştir.

Ağ toplumunun yapısal mantığı, esneklik, âdemi-merkeziyetçilik ve ölçeklenebilirlik gibi ağ oluşturma ilkelerine dayanmaktadır. Bu ilkeler, hiyerarşi yerine bağlantılılık ve doğrusal iletişim akışları yerine etkileşimi ön plana çıkararak kültürel uygulamaları yeniden şekillendirmektedir (Castells, 2022: 942–944). Dijital kültür, bu yapısal bağlamda, dijital ağlar aracılığıyla üretilen, dolaşıma giren ve dönüştürülen bir dizi ortak anlam, iletişimsel uygulama ve sembolik form olarak ortaya çıkar. Böylece dijital kültür, ağ toplumunun işleyiş mantığını yansıtır ve pekiştirmektedir.

Dijital kültür, toplumun mekânsal mimarisini dönüştürmüştür. Ağ toplumu, "akışlar uzamı" ile "yerler uzamı" arasındaki gerilimle karakterize edilmektedir (Castells, 2010: 2744). Küresel ağlar, stratejik öneme sahip metropolitan bölgeleri birbirine bağlayarak yerel olan ile küresel olan arasında dijital bir köprü kurmaktadır (Castells, 2010: 2737-2740). Bu durum, ileri hizmetlerin ve bilginin dijital ağlar üzerinden yönetildiği, ancak fiziksel etkileşimin (yüz yüze iletişim) hala stratejik düğüm noktalarında (mega şehirler) yoğunlaştığı bir yapı ortaya çıkarmıştır (Castells, 2010: 2741-2742).

Dijital kültürün bir diğer belirleyici özelliği, hız ve sürekliliktir. Dijital ortamlar, bilginin ve kültürel içeriklerin çok hızlı bir biçimde dolaşıma girmesine olanak tanımakta; bu durum kültürel formların kısa sürede yayılmasına ve dönüşmesine neden olmaktadır. Bu hız, kültürel deneyimlerin geçiciliğini artırmakta ve kültürün sürekli bir akış hâlinde yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Bauman, 2013: 213). Dijital kültür, bu yönüyle sürekli değişen ve güncellenen bir yapı sergilemektedir.

Dijitalleşmenin getirdiği küresel ağ mantığı ile bireysel ve kolektif kimlikler arasında temel bir çelişki bulunmaktadır. Castells bunu "Ağ ve Benlik" arasındaki kutuplaşma olarak tanımlamaktadır (Castells, 2022: 942). Küresel ağların araçsal gücüne karşı; dini, ulusal veya etnik kimliklere dayalı direniş kimlikleri gelişmektedir (Castells, 2008: 82). Bu kimlikler, dijital ağları kendi örgütlenme mantıkları için bir araç olarak kullanarak küresel ağ mantığına karşı durmaktadırlar (Castells, 2022, 942). Dijital ortamlar, bireylere kendilerini farklı biçimlerde ifade edebilecekleri yeni alanlar sunmaktadır. Sosyal medya platformları, çevrimiçi topluluklar ve dijital içerik üretim araçları, bireylerin kimliklerini performatif ³biçimde sunmalarına imkân tanımaktadır (Turkle, 2011: 185). Bu bağlamda dijital kültür, kimliğin sabit bir yapı olmaktan ziyade, sürekli olarak müzakere edilen ve yeniden kurulan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Dijital kültür, güç ilişkilerinin yeniden şekillendiği bir alan olarak ele alınmaktadır. Dijital platformlar bireylere görünürlük ve ifade imkânı sunarken, algoritmik denetim, veri toplama ve gözetim gibi yeni kontrol biçimlerini de ortaya çıkarmaktadır (van Dijck, 2013: 31). Bu durum, dijital kültürün özgülleştirici

³ Kimliklerin performatif sunumu, bireylerin kimliklerini toplumsal bağlam içinde sürekli olarak üretilen ve sergilenen bir süreç olarak ele almaktadır. Sosyal medya ve dijital platformlarda bu sunum; profil düzenlemeleri, paylaşımlar, dil kullanımı ve etkileşim biçimleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu ortamlar, bireylerin kimliklerini seçme, düzenleme ve yeniden sunma imkânı bulmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, kimliğin sabit bir durumdan ziyade sürekli yapılan bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

özellikleri kadar sınırlandırıcı ve yönlendirici boyutlarının da birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Son on yılda dijital kültür, başlangıçtaki "özgürleştirici" beklentilerin ötesine geçerek yeni sorunlar doğurmaktadır. Sosyal medya ağları, bir yandan toplumsal hareketler için bir araç olurken, diğer yandan "yalan haber" (fake news), dezenformasyon ve etik çürümenin mecrası haline gelmektedir (Castells, 2022: 943). Ayrıca, ağ toplumunun dijital doğası, devletlerin gözetim kapasitesini artırmış; dijital ağlarda yaşayan bireyler için özel hayatın gizliliği neredeyse ortadan kalkmaktadır. Bu durum, "Küresel Gözetim Bürokrasisi"nin doğuşuna zemin hazırlamaktadır (Castells, 2022: 944).

Dijital kültürün eleştirel değerlendirilmesi, kültürel eşitsizlikler bağlamında da önem taşımaktadır. Dijital teknolojilere erişim, dijital okuryazarlık düzeyi ve teknolojik yetkinlikler, bireyler arasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, dijital kültürden yararlanma biçimlerini doğrudan etkilemekte ve yeni eşitsizlik biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Fuchs, 2017: 231). Dolayısıyla dijital kültür, farklı toplumsal konumların etkisiyle çeşitlenen homojen olmayan bir yapı olarak ele alınmalıdır.

4. Ağ Toplumu ve Dijital Kültür İlişkisi

Ağ toplumu kavramı, dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini açıklamak için geliştirilen en kapsamlı kuramsal çerçevelerden birini sunmaktadır. Manuel Castells tarafından ortaya konulan bu yaklaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal örgütlenmenin temel mantığını dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Ağ toplumunda toplumsal ilişkiler, üretim süreçleri, iktidar yapıları ve kültürel etkileşimler dijital ağlar üzerinden şekillenmekte; bu durum toplumsal yapının hiyerarşik olmayan, ağ temelli bir karakter kazanmasına yol açmaktadır (Castells, 2010). Dijital kültür, bu ağ yapılarının içinde üretilen, dolaşıma giren ve yeniden anlamlandırılan kültürel pratikler bütünü olarak ağ toplumunun ayrılmaz bir bileşeni hâline gelmektedir. Ağ toplumunu, ekonomik faaliyetleri, siyasi gücü, sosyal etkileşimi ve kültürel üretimi organize eden dijital ağların yaygın etkisinin karakterize ettiği Bilgi Çağı'nın baskın sosyal yapısı olarak tanımlamaktadır (Castells, 2022: 940–942). Bu çerçevede, dijital kültür teknolojik gelişimin ikincil bir sonucu değil, ağa bağlı sosyal organizasyonun kurucu bir boyutudur.

Ağ toplumunun temel özelliği, bilginin üretimi ve dolaşımında dijital ağların merkezi bir rol üstlenmesidir. Geleneksel toplumlarda bilgi ve kültür, belirli kurumlar ve otoriteler aracılığıyla yayılırken, ağ toplumunda bu süreç daha dağınık ve çoğul bir yapı sergilemektedir. Dijital platformlar, bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırmakta ve kültürel içeriklerin küresel ölçekte hızla yayılmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda dijital kültür, ağ toplumunun iletişim altyapısı üzerinde yükselen dinamik bir kültürel alan olarak değerlendirilmektedir (van Dijk, 2006: 178-179).

Ağ toplumu ile dijital kültür arasındaki ilişki, etkileşim ve katılımcılık kavramları çerçevesinde ele alındığında daha açıklayıcı bir biçimde değerlendirilebilir. Dijital ağlar, bireyleri pasif alıcılar olmaktan çıkararak aktif katılımcılara dönüştürmektedir. Sosyal medya, çevrimiçi topluluklar ve içerik paylaşım platformları, bireylerin kültürel üretim süreçlerine doğrudan dâhil olmalarını sağlamaktadır. Bu durum, dijital kültürün merkezi olmayan, yatay ve çoğul bir

yapıya bürünmesine katkıda bulunmaktadır (Jenkins, 2006: 243). Ağ toplumunda kültür, belirli merkezlerden yayılan bir yapı olmaktan ziyade, ağlar içerisindeki etkileşimler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Zaman algısı ağ toplumunda önemli ölçüde dönüşüme uğramaktadır. Dijital ağlar, iletişimi eş zamanlı ve sürekli hâle getirerek kültürel etkileşimlerin hızını artırmaktadır. Bu durum, kültürel içeriklerin kısa sürede üretilip tüketilmesine ve hızla geçerliliğini yitirmesine yol açmaktadır. Dijital kültür, bu bağlamda süreklilikten ziyade akışkanlık ve geçicilik özellikleriyle öne çıkmaktadır (Bauman, 2013: 126). Ağ toplumunun hız odaklı yapısı, dijital kültürün dinamik ve değişken karakterini pekiştirmektedir.

Sosyal medya platformları, ağ toplumu ve dijital kültür ilişkisinin en somut örneklerini sunmaktadır. Bu platformlar, kültürel içeriklerin üretilmesi ve yayılması sürecinde merkezi bir işlev üstlenmekte; ekonomik ve politik çıkarların da bulunduğu alanlar olarak öne çıkmaktadır. (Couldry ve Hepp, 2017: 2). Dijital kültür, bu platformlar aracılığıyla metalaşmakta ve kullanıcıların ürettiği içerikler ekonomik değere dönüştürülmektedir.

Ağ toplumu ve dijital kültür arasındaki ilişki, çağdaş toplumsal yapının anlaşılmasında merkezi bir öneme sahiptir. Dijital kültür, ağ toplumunun iletişim altyapısı üzerinde şekillenmekte ve bu yapının sunduğu olanaklar doğrultusunda dönüşmektedir. Ağ toplumunun etkileşim, hız, akışkanlık ve ağ temelli iktidar ilişkileri, dijital kültürün temel özelliklerini belirlemektedir. Bu kuramsal çerçeve, Z kuşağının dijital kültür içindeki konumunun analizinde güçlü bir zemin sunmakta ve kuşak temelli dijital pratiklerin daha derinlikli biçimde anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

5. Z Kuşağının Dijital Kültür İçindeki Konumu

Z kuşağı, dijital teknolojilerin gündelik yaşamın merkezinde yer aldığı bir dönemde doğmuş ve sosyalleşme süreçlerini büyük ölçüde dijital ortamlar içerisinde deneyimlemiş bir kuşak olarak tanımlanmaktadır. Z kuşağı, dijital kültürün hem ürünü hem de aktif üreticisi olarak çağdaş toplumsal dönüşümlerin merkezinde yer almaktadır. Literatürde Z kuşağı genellikle dijital teknolojilerle doğan ve bu teknolojileri doğal bir yaşam alanı olarak deneyimleyen kuşak şeklinde tanımlanmaktadır (Turner, 2015: 104). İnternet, sosyal medya ve mobil iletişim araçları, Z kuşağının gündelik yaşam pratikleri içerisinde merkezi ve vazgeçilmez bir konum edinmiştir. Bu kuşak açısından dijital ortamlar, iletişim işleviyle sınırlı kalmayan çok yönlü alanlar olarak değerlendirilmektedir. Kimliklerin şekillendiği, toplumsal ilişkilerin devam ettirildiği ve kültürel anlamların üretildiği temel mekânlar olarak işlev görmektedir. Dijital kültür, Z kuşağının dünyayı algılama ve deneyimleme biçimini şekillendirmektedir.

Z kuşağının dijital kültür içindeki konumunu belirleyen temel unsurlardan biri, bu kuşağın dijital teknolojilerle kurduğu erken ve sürekli ilişkidir. Önceki kuşaklar dijital teknolojilerle sonradan tanışırken, Z kuşağı bu teknolojilerin zaten var olduğu bir dünyaya doğmuştur. Bu durum, Z kuşağının dijital ortamlara yönelik algısını araçsal bir bakışın ötesine taşımakta; dijital ortamları gündelik yaşamın doğal bir uzantısı hâline getirmektedir (Prensky, 2001: 3). Bu yaklaşıma ek olarak

Z kuşağının dijital yetkinliğinin otomatik olarak varsayılmasının sorunlu olduğu da vurgulanmaktadır (Bennett vd, 2008).

Z kuşağının dijital kültür içerisindeki konumu, katılımcı kültür bağlamında da ele alınmaktadır. Dijital platformlar, Z kuşağına içerik tüketme işleviyle sınırlı kalmayıp, içerik üretme ve paylaşma imkânı da sunmaktadır. Sosyal medya, video paylaşım platformları ve çevrimiçi topluluklar, Z kuşağının kültürel üretim süreçlerine aktif biçimde katılmasına olanak tanımaktadır. Jenkins'in katılımcı kültür kavramı, Z kuşağının dijital kültür içindeki rolünü açıklamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır (Jenkins, 2006: 3). Bu bağlamda Z kuşağı, dijital kültürün aktif üreticisi olarak konumlanmaktadır. Bununla birlikte dijital platformların algoritmik yapıları, veri toplama pratikleri ve gözetim mekanizmaları, Z kuşağının dijital deneyimlerini belirli ölçülerde sınırlandırmaktadır. Dijital kültür, özgürleştirici imkânlar sunmakla birlikte, bireyleri belirli davranış örüntülerine yönlendiren yapısal bir özellik de taşımaktadır. (van Dijck, 2013: 34). Bu bağlamda Z kuşağının dijital kültür içerisindeki konumu, aktif ve özerk bir özne olarak ele alınmasının ötesinde, dijital iktidar ilişkileri içinde konumlanan bir aktör olarak da değerlendirilmelidir.

Sosyoekonomik koşullar, eğitim düzeyi ve dijital okuryazarlık gibi faktörler, Z kuşağının dijital kültürden yararlanma biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Z kuşağı dijital kültür içinde farklı deneyimler yaşayan bireylerden oluşan heterojen bir yapı olarak değerlendirilmelidir. (Woodman ve Wyn, 2015: 169). Z kuşağının dijital kültür içindeki konumu dinamik bir yapıya sahiptir. Z kuşağı, dijital kültürün sunduğu olanakları aktif biçimde kullanmakta; kültürel üretim, kimlik inşası ve toplumsal katılım süreçlerinde dijital ortamları merkezi bir alan olarak deneyimlemektedir.

6. Dijital Yerlilik Tartışmaları

Dijital yerlilik kavramı, dijital teknolojilerle büyüyen kuşakların teknolojiyle kurdukları ilişkiyi açıklamak amacıyla literatüre kazandırılmıştır. Marc Prensky'nin ortaya attığı “dijital yerli” ve “dijital göçmen” ayrımı, özellikle genç kuşakların dijital teknolojileri daha sezgisel, hızlı ve etkin kullandıkları varsayımına dayanmaktadır. Prensky'ye göre dijital yerli olarak tanımlanan kuşaklar, dijital teknolojileri doğal bir dil gibi öğrenmekte ve bu teknolojilerle iç içe bir yaşam sürmektedir (Prensky, 2001: 5). Bu yaklaşım, Z kuşağının dijital kültür içindeki konumunu açıklamak için uzun süre yaygın biçimde kullanılmıştır.

Dijital yerlilik kavramı, dijital teknolojilerin bireylerin bilişsel yapıları ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkilerini merkeze alarak açıklayıcı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Prensky, dijital yerlilerin çoklu görev yapabilme, hızlı bilgi işleme ve görsel odaklı öğrenme gibi özelliklere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüş, özellikle eğitim alanında dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin tartışmalarda etkili olmuştur. Z kuşağı, bu bağlamda geleneksel öğrenme modellerine uyum sağlamakta zorlanan, daha etkileşimli ve dijital temelli öğrenme ortamlarına ihtiyaç duyan bir kuşak olarak tanımlanmaktadır (Prensky, 2001: 3).

Bununla birlikte dijital yerlilik yaklaşımı, literatürde yoğun eleştirilere de maruz kalmıştır. Eleştirilerin temelinde, dijital yerlilik kavramının kuşakları homojen ve

tek tip gruplar olarak ele alması yer almaktadır. Dijital yerlilik söyleminin ampirik temelden yoksun olduğunu ve gençlerin dijital teknolojileri kullanma biçimlerinin büyük ölçüde sosyoekonomik koşullara, eğitim düzeyine ve bireysel ilgi alanlarına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu eleştiriler, dijital yetkinliğin yaşa indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olgu olduğunu vurgulamaktadır (Bennett vd, 2008: 778).

Dijital yerlilik tartışmalarında öne çıkan bir diğer eleştiri, teknolojiye erişim ve kullanım imkânlarının eşit olmadığı gerçeğidir. Dijital teknolojilere erişim, dijital okuryazarlık ve teknik beceriler, toplumsal eşitsizliklerden bağımsız değildir. Bu durum, aynı kuşak içinde dahi dijital deneyimlerin önemli ölçüde farklılaşmasına yol açmaktadır (Hargittai, 2010: 109-110). Dolayısıyla Z kuşağının tamamını dijital yerli olarak tanımlamak, bu kuşak içindeki çeşitliliği göz ardı etme riskini taşımaktadır.

Dijital yerlilik kavramına yönelik eleştiriler, zamanla alternatif kavramsallaştırmaların geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bazı araştırmacılar, dijital yerlilik yerine “dijital yetkinlik” veya “dijital katılım” gibi kavramların kullanılmasının daha açıklayıcı olacağını savunmaktadır. Bu yaklaşımlar, bireylerin dijital teknolojilerle kurdukları ilişkinin yaşa değil, deneyime, eğitime ve toplumsal bağlama bağlı olarak şekillendiğini vurgulamaktadır (Selwyn, 2009: 371). Bu yaklaşım, Z kuşağının dijital kültür içindeki konumunu daha ince ayrımlar gözeterek ele alma olanağı sunmaktadır.

Dijital yerlilik tartışmaları, Z kuşağının dijital kültürle kurduğu ilişkinin teknik becerilerin yanı sıra kültürel ve toplumsal boyutlar çerçevesinde de ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Z kuşağı, dijital teknolojileri yoğun biçimde kullanmasına rağmen, bu kullanım her zaman eleştirel bir bilinçle gerçekleşmemektedir. Dijital okuryazarlık, bilgi doğrulama ve dijital etik gibi konular, dijital yerlilik söyleminin sıklıkla göz ardı ettiği alanlar arasında yer almaktadır (Livingstone, 2014: 12-13). Bu durum, dijital yerlilik kavramının kendiliğinden dijital bilinç ve yetkinlik düzeyine karşılık gelmediğini ortaya koymaktadır.

7. Sonuç

Z kuşağı, dijital teknolojilerin toplumsal yaşamın merkezine yerleştiği bir dönemde sosyalleşmiş ve bu teknolojileri gündelik yaşamın doğal bir parçası olarak içselleştirmiştir. Bu ortak deneyim, Z kuşağının dijital kültüre yönelik algı ve pratiklerinde belirli ortaklıklar yaratmakla birlikte, kuşak içi farklılıkların varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum, kuşak kavramının homojen bir yapıdan ziyade, ortak deneyimler etrafında şekillenen ancak içsel çeşitlilik barındıran bir yapı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Z kuşağı dijital ortamları tüketim alanlarıyla sınırlı kalmaksızın, üretim ve etkileşim mekânları olarak kullanmaktadır. Katılımcı kültür bağlamında Z kuşağı, dijital platformlar aracılığıyla içerik üretmekte, paylaşmakta ve kültürel anlamları yeniden inşa etmektedir (Jenkins, 2006: 205). Bu durum, kültürel üretim süreçlerinde geleneksel hiyerarşik yapıların zayıflamasına ve kültürün daha çoğul bir yapıya bürünmesine katkı sağlamaktadır. Ancak bu katılımın platformların

yapısal sınırları içerisinde gerçekleştiği ve tam anlamıyla özgür olmadığı da göz ardı edilmemelidir (van Dijck, 2013: 4-5).

Dijital yerli kavramsallaştırması, Z kuşağının dijital teknolojilerle erken yaşta tanışmasının altını çizerken, bu kuşağın dijital yetkinliğini otomatik olarak varsayma eğilimi taşımaktadır. Bu varsayıma karşı temel eleştiri, dijital yetkinliğin yaşa indirgenemeyeceğini ve sosyoekonomik koşullar, eğitim düzeyi ve kültürel sermaye gibi faktörlerin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasına karşın, bu teknolojilere erişim düzeyi ve etkin kullanım olanakları toplumsal kesimler arasında eşit biçimde dağılmamaktadır. Bu durum, Z kuşağı içerisinde dahi farklı dijital deneyimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Z kuşağı, dijital kültürün sunduğu olanaklardan eşit biçimde yararlanan homojen bir topluluk olarak değil, farklı toplumsal konumlara sahip bireylerden oluşan heterojen bir yapı olarak ele alınmalıdır.

Dijital kültür Z kuşağı için olanaklar ve sınırlılıklar sunmaktadır. Bu ikili yapı, dijital kültürün özgürleştirici potansiyeli ile sınırlayıcı boyutları arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Z kuşağının dijital kültür içindeki konumu, bu gerilim alanı içerisinde şekillenmekte ve sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. (2013). *Liquid modernity*. Polity Press.

Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775–786. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2007.00793.x>

Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 78–93. <http://www.jstor.org/stable/25097995>

Castells, M. (2010). Globalisation, Networking, Urbanisation: Reflections on the Spatial Dynamics of the Information Age. *Urban Studies*, 47(13), 2737–2745. <http://www.jstor.org/stable/43079956>

Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Castells, M. (2022). The Network Society Revisited. *American Behavioral Scientist*, 67(7), 940-946. <https://doi.org/10.1177/00027642221092803>

Couldry, N., Hepp, A. (2017). *The mediated construction of reality*. Cambridge: Polity Press.

Eyerman, R., Turner, B. S. (1998). Outline of a theory of generations. *European Journal of Social Theory*, 1(1), 91–106. <https://doi.org/10.1177/136843198001001007>

Fuchs, C. (2017). *Social media: A critical introduction* (2nd ed.). London: Sage Publications

Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (çev Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Hargittai, E. (2010). Digital na(t)ives? Variation in internet skills and uses among members of the "Net Generation." *Sociological Inquiry*, 80(1), 92–113. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2009.00317.x>

- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., & Kelly, K. (2009). *New media: A critical introduction* (2nd ed.). London: Routledge.
- Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39(3), 283–303. <https://doi.org/10.1515/commun-2014-0113>
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge* (pp. 276–322). Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1928)
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Selwyn, N. (2009). The digital native – myth and reality. *Aslib Proceedings*, 61(4), 364–379. <https://doi.org/10.1108/00012530910973776>
- Strauss, W., Howe, N. (1991). *Generations: The history of America's future, 1584 to 2069*. William Morrow.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71(2), 103–113. <https://doi.org/10.1353/jip.2015.0021>
- van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford: Oxford University Press.
- van Dijck, J. (2006). *The network society* (2th ed.). London Sage Publications.
- Woodman, D., Wyn, J. (2015). *Youth and generation: Rethinking change and inequality in the lives of young people*. Los Angeles: Sage Publications.
- Zemke, R., Raines, C. ve Filipczak, B. (2013). *Generations at work: managing the clash of boomers, gen xers, and gen yers in the workplace*. New York: Amacom.